

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА
ЯКОСТІ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗВО**

Навчально-методичний посібник

Частина 4

Психолого-педагогічна діагностика дітей дошкільного віку

Харків

2018

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЯКОСТІ ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗВО

Навчально-методичний посібник

Частина 4

Психолого-педагогічна діагностика дітей дошкільного віку

За загальною редакцією
доктора педагогічних наук, професора
Г. Ф. Пономарьової

Харків
2018

УДК 378: 005.6:[373.2.091:159.922.7] (072)

П 86

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(Протокол № 1 від 27.08.201 р.)*

Рецензенти:

Цвєткова Г. Г., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти та дитячої творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Курінна С. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи Донбаського державного педагогічного університету.

П 86 Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ЗВО : навч.-метод. посібник / уклад. : А. А. Харківська, М. В. Роганова, Л. О. Петриченко, Х. А. Шапаренко, С. В. Пехарева, А. І. Чаговець, Л. В. Балла; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків : **назва типографії**, 2018. – Ч. 4 : Психолого-педагогічна діагностика дітей дошкільного віку. – 322 с.

ISBN

Навчально-методичний посібник охоплює широке коло питань дошкільної освіти, включаючи базові аспекти процесу психолого-педагогічної діагностики дітей дошкільного віку, а саме: діагностику визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітніми лініями.

У навчально-методичному посібнику розкрито сучасні вимоги до професійної підготовки магістрів дошкільної освіти, визначено особливості психологічної діагностики розвитку дітей у змісті підготовки магістрів дошкільної освіти, систематизовано доступні й інформативні методи дослідження дошкільників, що використовуються для визначення основних критеріїв психо-фізичного розвитку та підготовки до навчання у школі.

Посібник призначений для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, працівників закладів дошкільної освіти, а також для тих, кого цікавлять питання діагностування особистості дошкільника.

ISBN

УДК 378.016: [373.2.015.31:159.922.7] (072)

© Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А.,
Роганова М. В., Петриченко Л. О.,
Шапаренко Х. А., Пехарева С. В.,
Чаговець А. І., Балла Л. В., 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІАГНОСТИЧНИМ ІНСТРУМЕНТАРІЄМ	8
1.1. Сучасні вимоги до професійної підготовки магістрів дошкільної освіти	8
1.2. Психологічна діагностика розвитку дітей у змісті підготовки магістрів дошкільної освіти	22
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	31
2.1. Психолого-педагогічне вивчення дітей молодшого дошкільного віку (3–4 роки)	31
2.2. Психолого-педагогічне вивчення дітей середнього дошкільного віку (4–5 років)	43
2.3. Психолого-педагогічне вивчення дітей старшого дошкільного віку (5–6 років)	60
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	79
3.1. Психологічний інструментарій для здійснення діагностики психічних пізнавальних процесів дітей дошкільного віку	79
3.2. Психолого-педагогічний інструментарій визначення індивідуально-психологічних особливостей дітей дошкільного віку	118
РОЗДІЛ 4. ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДИК ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА ОСВІТНИМИ ЛІНІЯМИ БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА	144
4.1. Діагностика за освітньою лінією «Особистість дитини»	144
4.2. Діагностика за освітньою лінією «Дитина в природному довкіллі»	175
4.3. Діагностика за освітньою лінією «Дитина у світі культури»	194
4.4. Діагностика за освітньою лінією «Гра дитини»	232
4.5. Діагностика за освітньою лінією «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»	251
4.6. Діагностика за освітньою лінією «Мовлення дитини»	277
ПІСЛЯМОВА	291
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	294
ДОДАТКИ	307

ПЕРЕДМОВА

Модернізація сучасної системи вищої освіти України передбачає якісно нову підготовку фахівців дошкільної галузі, здатних до активної, творчої професійної діяльності. В умовах закладів вищої педагогічної освіти така підготовка передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й забезпечення професійного становлення майбутнього вихователя.

На сучасному етапі розвитку України вагоме місце в освіті відведено підготовці фахівців високого рівня, тому заклади вищої освіти (далі – ЗВО) повинні випускати компетентного, всебічно підготовленого фахівця. Одним із пріоритетних напрямів в освітньому процесі є оволодіння майбутніми педагогами знаннями та вміннями інноваційного, науково-дослідницького та управлінського характеру, а також практичними вміннями здійснення діагностування дітей дошкільного віку.

В освітньому процесі закладу вищої освіти зазначені компоненти інтегруються в особистісну модель професійного зростання. Тобто сучасний вихователь дітей дошкільного віку має бути професійно компетентним – здатним засвоювати свої знання та вміння на практиці.

Підготовку студентів до педагогічної діяльності дослідники пов'язують з її кінцевим результатом – формуванням готовності до певного виду педагогічної діяльності.

У сучасному закладі дошкільної освіти (далі – ЗДО) актуальними є питання, пов'язані з організацією системи моніторингу освітнього процесу, діагностики успішності та ефективності педагогічної діяльності.

Здійснення дослідницької діяльності в межах діагностування є підставою для подальшого прогнозування, планування та здійснення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

За даними психолого-педагогічної науки, успішне навчання та розвиток дошкільників можливий лише за умов, коли дитина набула

відповідного особистісного, інтелектуального та фізичного розвитку, який забезпечує їй подальший психологічний комфорт і становлення її як особистості. Отже, квінтесенцією всього освітнього процесу в дошкільному періоді є наукове психолого-педагогічне діагностування рівнів розвитку дитини.

Провідні науковці стверджують, що на кінець дошкільного віку у дитини повинні бути формовані такі базові показники – компоненти загальної культури особистості: соціально-емоційний розвиток (навички спілкування з дорослими та ровесниками, знання певних норм і правил суспільної поведінки); інтелектуальний розвиток; «Я-компетенція» (вміти правильно оцінювати свої реальні та потенційні можливості, мати певні уявлення про себе як особистість); фізичні компетенції (певні анатомо-фізіологічні особливості); духовно-моральні якості та культурно-гігієнічні навички.

Нормативним документом, що визначає готовність дитини до навчання в закладі дошкільної освіти, є Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція).

Базовий компонент дошкільної освіти – Державний стандарт дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. У документі зведено норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6–7 років; сумарний кінцевий показник набутих дитиною компетенцій перед її вступом до школи.

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає засвоєння її змісту як завершеного етапу, розрахованого на весь період дошкільного дитинства, сформованість мінімально достатнього та необхідного рівня освітніх компетенцій дитини перших 6–7 років життя, що забезпечує її повноцінний психофізичний та особистісний розвиток і психологічну

готовність до навчання у школі. Визначені Базовим компонентом дошкільної освіти вимоги до обсягу необхідної інформації, життєво важливих умінь і навичок, системи ціннісних ставлень до світу та самої себе є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу в закладі дошкільної освіти незалежно від їх підпорядкування, типу і форми власності.

Базовий компонент дошкільної освіти містить інваріантну складову, що сформована на державному рівні і є обов'язковою для навчальних закладів різних типів і форм власності, які забезпечують реалізацію завдань дошкільної освіти.

Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за освітніми лініями «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», що забезпечує неперервність змісту освітніх ліній дошкільної та початкової ланок.

У посібнику вміщено теоретичний матеріал, що висвітлює основні напрями психолого-педагогічного діагностування дошкільників для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог інваріантної складової змісту Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція).

Проблема діагностування дітей дошкільного віку – одна з найбільш актуальних у теорії та методиці дошкільної освіти. Дошкільна педагогіка і психологія та спеціальні діагностичні дослідження переконливо показали, що дошкільне дитинство, яке становить лише частину життя людини, має надзвичайно важливе значення у становленні особистості. Саме психолого-педагогічне діагностування розкриває нові горизонти у вивченні особистості дошкільника, надає підґрунтя для прогнозування та підтримку різних форм активності дитини (фізичної, пізнавальної, моральної, емоційно-ціннісної, комунікативно-мовленнєвої тощо).

Діагностування дітей дошкільного віку допомагає у створенні умов для пробудження та розвитку творчих сил, здібностей, нахилів, інтересів і підготовки до школи.

Зміст посібника обмежується, головним чином, оглядом діагностичного матеріалу для дослідження основних рівнів психофізичного, психолого-педагогічного, інтелектуального, соціально-емоційного, духовного розвитку на підставі описаних вікових особливостей дітей раннього та дошкільного віку.

Представлені методи діагностування доступні для використання в освітньому процесі та як науково-практичний матеріал для студентів ЗВО, магістрантів, аспірантів, викладачів і людей, зацікавлених проблемами вивчення особистості дошкільника.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІАГНОСТИЧНИМ ІНСТРУМЕНТАРІЄМ

1.1. Сучасні вимоги до професійної підготовки магістрів дошкільної освіти

Зміни, викликані реформуванням і модернізацією системи вищої освіти в Україні, наближенням її до європейських і світових стандартів, поступовим переходом до реалізації компетентнісної освіти особистісної педагогіки і діяльнісної моделі навчання, спричинили виникнення нового соціального замовлення на викладача, спроможного здійснювати інноваційну професійну діяльність. Доцільність дослідження проблеми якісної підготовки магістрів дошкільної освіти підтверджено державним курсом України на реформування дошкільної галузі, а саме актуалізацією тенденції створення національного освітнього простору шляхом інтегрування інноваційних технологій не лише в загальну професійну підготовку майбутніх педагогів, а й у їхню підготовку до творчого вдосконалення освітнього процесу. Це детермінує вимогу підготовки таких вихователів дітей дошкільного віку, організаторів дошкільної освіти й викладачів педагогічних дисциплін, які спроможні виконувати покладені на них обов'язки на високому професійному рівні, знаходити нестандартний і найбільш ефективний спосіб вирішення освітніх завдань, формувати творчу особистість дитини дошкільного віку та / або студента.

Метою професійної підготовки магістра дошкільної освіти є не тільки озброєння педагогічними знаннями та практичними вміннями, а й прищеплення потрібних для забезпечення високого науково-теоретичного та методичного рівнів викладання педагогічних дисциплін у повному обсязі освітньої програми, підвищення професійного рівня,

педагогічної майстерності, наукової кваліфікації значущих професійно-педагогічних якостей.

До найважливіших із останніх належить творчий потенціал магістра дошкільної освіти як передумова ефективної науково-дослідної роботи, систематичного вдосконалення змісту навчання, впровадження в освітній процес сучасних інноваційних методів, нагромадження плідної наукової та навчальної інформації, систематичного вивчення, аналізу й оцінювання навчально-пізнавальної діяльності та поведінки дітей дошкільного віку та студентів.

У зв'язку з новими вимогами дошкільної освіти, виникає потреба в педагогові, який володіє професійними компетенціями, що відображають специфіку сучасного дитинства і діяльність закладу дошкільної освіти.

До його пріоритетних якостей віднесено:

- знання специфіки дошкільної освіти та особливостей організації освітньої роботи з сучасними дітьми раннього та дошкільного віку;
- здатність організувати спільну та самостійну діяльність дошкільнят;
- уміння планувати, реалізовувати й аналізувати освітню роботу з дітьми раннього та дошкільного віку;
- володіння методами та засобами психолого-педагогічного моніторингу, що дозволяє оцінити результати освоєння дітьми освітніх програм;
- ступінь сформованості у них необхідних інтеграційних якостей;
- уміння вибудовувати партнерську взаємодію з дітьми та їх батьками для вирішення освітніх завдань.

Серед причин, які зумовлюють необхідність якісної підготовки майбутнього викладача дошкільної педагогіки, можна виділити такі:

- по-перше, розвиток інноваційних процесів у дошкільній освіті – апробація вітчизняних і зарубіжних освітніх технологій, упровадження

авторських навчальних програм, методик, технологій, комп'ютеризація дошкільної освіти, поява нових типів закладів дошкільної освіти, що, в свою чергу, потребує оновлення навчальних планів і програм підготовки фахівців дошкільного профілю, розробки і впровадження нових навчальних курсів і спецкурсів, використання у викладанні нових наукових концепцій, забезпечення практико-орієнтованого характеру навчання, технологізації педагогічного процесу тощо;

– по-друге, соціальне замовлення на інноваційно орієнтованого фахівця, здатного професійно і творчо працювати в галузі дошкільної освіти, запроваджувати нововведення, вміло поєднувати традиційне з новим. Зазначене вище актуалізує проблему підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності.

Тільки викладач із високим інноваційним потенціалом здатний підготувати фахівця, спроможного забезпечувати інновації в системі дошкільної освіти. Результати аналізу науково-педагогічної літератури свідчать, що вчені приділяють значну увагу розробці вимог до загальної підготовки викладача закладу вищої освіти, формуванню його професійної компетентності, педагогічної культури, здатності до наукового пошуку та інноваційної діяльності.

Ці проблеми знайшли своє розв'язання у працях А. Алексюка, А. Бондара, С. Вітвицької, О. Гури, О. Дубасенюк, В. Ісаєва, Н. Кузьміної, В. Лозової, В. Майбороди, А. Маркової, О. Мороза, І. Підласого, Т. Поніманської, Г. Романової, С. Сисоєвої, М. Фіцули та інших.

Різні аспекти підготовки педагогів до інноваційної діяльності висвітлено у працях Ю. Будас, І. Гавриш, Т. Демиденко, Н. Клокар, О. Козлової, Ю. Максимова, Л. Машкіної, Л. Петриченко, Л. Подимової, В. Сластьоніна та інших.

Шляхи вдосконалення професійно-педагогічної дошкільної освіти розглядають Л. Артемова, А. Беленька, В. Бенера, А. Богуш, К. Волинець, Н. Голота, Н. Грама, І. Дичківська, О. Кучерявий, Н. Лисенко, Л. Машкіна, М. Машовець, В. Нестеренко, С. Петренко, Т. Поніманська, М. Роганова, І. Шевченко та інші.

Дослідженням проблем професійної підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки займаються зарубіжні дослідники І. Лавринець, Н. Морєва, С. Силіна та інші.

Така важлива проблема, як підготовка майбутніх викладачів дошкільної педагогіки до інноваційної професійної діяльності, розглядається дослідниками переважно в контексті підготовки фахівців для системи дошкільної освіти – вихователів, керівників ЗДО (Г. Беленька, І. Дичківська, Л. Машкіна, Т. Поніманська та інші).

Підготовку майбутніх педагогів дошкільної освіти до інноваційної діяльності доцільно здійснювати у період професійної підготовки майбутніх педагогів, оскільки від того, які професійні знання, вміння, особистісні якості сформуються у студентів у ЗВО, буде залежати доля майбутньої України.

У системі вищої педагогічної освіти підготовка майбутніх викладачів дошкільної педагогіки здійснюється через магістратуру, завдання яких спрямовано на забезпечення магістрантів знаннями та вміннями інноваційного, науково-дослідницького та управлінського характеру.

Як зазначає Г. Беленька, випускник магістратури – це найбільш професійно підготовлений спеціаліст у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології та методики дошкільного виховання.

Головне професійне призначення випускника магістратури – викладач дошкільної педагогіки, дитячої психології та методик дошкільного виховання у закладах вищої педагогічної освіти різного рівня акредитації, здатний до творчої наукової роботи за цим напрямом.

Магістр за напрямом «Педагогічна освіта» зі спеціальності «Дошкільна освіта» може виконувати всі функції професійної діяльності попередньо пройдених ступенів вищої освіти (оздоровчо-профілактичну, діагностико-прогностичну, планувальну, навчально-розвивальну, виховну, комунікативну, просвітницьку, організаційно-педагогічну, контролювальну (бакалавр); професійно-технологічну, науково-методичну, соціально-педагогічну, управлінську; а також здійснювати в умовах ЗВО такі функції, як: світоглядно-спрямовувальну; науково-дослідницьку; професійно-педагогічну; організаційно-методичну.

Магістр, що отримує більш високий рівень фахової підготовки, готується до викладацької та наукової діяльності, опановує всі предмети, що викладаються на високому науковому рівні та може здійснювати науково-дослідницьку роботу в системі дошкільної освіти та виховання.

За цих умов особливого значення набуває якісно нова організація професійної підготовки магістрантів, яка озброїть майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології вміннями інтегрувати спеціальні, психолого-педагогічні, методичні й дидактичні знання у різних ситуаціях професійній діяльності та застосовувати наявний досвід для особистісного саморозвитку і самовдосконалення.

Це потребує принципово нового змісту, методів і форм педагогічної підготовки, метою якої є формування викладача-дослідника, здатного до інноваційної діяльності у системі вищої та дошкільної освіти.

Сьогодні ми маємо досить чітко окреслену законодавчу базу інноваційних перетворень у галузі вищої педагогічної та дошкільної освіти: Закони України «Про освіту» (2017); «Про дошкільну освіту» (2001); «Про вищу освіту» (2014); Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993); Національна доктрина розвитку освіти (2002); Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності (2000); Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти

України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004); Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації (2006); Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011); Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) (2012); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), у яких відображено тенденції до демократизації, гуманізації та інформатизації освіти, необхідність розвитку наукової та інноваційної діяльності в освіті, передбачено заходи, спрямовані на становлення педагога як суб'єкта модернізаційних перетворень в освітній галузі.

Входження української освіти до Європейського освітнього простору передбачає не тільки фундаментальні інновації цього соціального інституту взагалі (прийняття нових градацій дипломів, ступенів і кваліфікацій; уведення дворівневої системи освіти; упровадження єдиної системи кредитних одиниць; визначення й отримання європейських стандартів якості освітніх послуг; усунення бар'єрів для розширення мобільності студентів, викладачів, науковців та управлінців вищої школи тощо), а й висуває нові вимоги до професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти.

Перш за все, Болонський процес вимагає від педагога вищої школи постійного оновлення знань, вміння навчатися протягом всього життя, бути науковцем і дослідником, сформувати в собі адекватні здібності й якості в процесі свого професійного становлення. Викладач повинен бути не тільки методистом, а й серйозним ученим, вести розгалужені наукові дослідження, залучати до них студентів.

Основними професійними якостями педагога закладу вищої освіти, на думку генерального директора Європейської асоціації університетів Л. Вільсон, мають бути: загальна психолого-педагогічна ерудиція; методологічність мислення та діяльності; демократизм мислення

та поведінки; професійний прагматизм; гнучкість у спілкуванні та здатність орієнтуватися в нестандартній ситуації; високий рівень організаційних умінь.

Проблема формування професійної компетентності викладача, однією із складових якої є готовність до інноваційної діяльності; психолого-педагогічна компетентність викладача ЗВО визначається як особистісно-професійна системна якість педагога, що забезпечує на особистісному рівні його самоорганізацію (самопідготовку й самореалізацію) відповідно до вимог професійної діяльності у ЗВО та виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності. На думку дослідника, феномен психолого-педагогічної компетентності викладача ЗВО має бути представлений, з одного боку, змістовими характеристиками: діяльнісними (професійні знання, вміння, навички) та особистісними (властивості, здібності й якості) компонентами, з другого – механізмами і процесами їх узагальнення та вияву.

Поєднання цих складових здійснюється на основі самосвідомості, що характеризується рефлексивним (науковим) рівнем свого розвитку: усвідомленням педагогом своєї професійної (предметної) діяльності, професійних (соціальних) відносин і самого себе як суб'єкта діяльності та професіонала (Я – педагог).

Випускник програм магістратури з дошкільної освіти, відповідно до виду професійної діяльності, на який орієнтована програма магістратури, готовий вирішувати такі професійні завдання:

1. Загальні для всіх видів професійної діяльності:

- вивчення і забезпечення оптимальних умов усебічного психічного, соціально-культурного розвитку дітей різних вікових груп;
- розробка психолого-педагогічних проєктів, що забезпечують ефективну взаємодію учасників освітнього процесу: колективно розподілена діяльність студентів, взаємодія педагога і дітей;

- ефективна організація освітнього середовища для освоєння різних видів діяльності студентів, які відчують труднощі в навчанні, з поведінковими проблемами і проблемами міжособистісної взаємодії;
- здійснення професійної діяльності відповідно до нормативно-правової бази, стандартів професійної діяльності та етичних норм професійної спільноти;
- організація та проведення моніторингових досліджень, розробка та реалізація дослідницьких і науково-практичних проєктів, аналіз, узагальнення та подання результатів власної професійної діяльності;
- участь у проєктуванні й створенні психологічно комфортного та безпечного освітнього простору;
- організація та участь у міждисциплінарних психолого-педагогічних і соціально-реабілітаційних дослідженнях та інших заходах у взаємодії із суміжними спеціалістами;
- формування у суб'єктів освіти потреби в саморозвитку та самовдосконаленні;
- організація міжособистісних контактів і спілкування учасників освітнього процесу в умовах полікультурного середовища.

2. Психолого-педагогічний супровід професійної освіти, в тому числі психолого-педагогічна допомога дітям, що зазнають труднощі в освоєнні освітніх програм, розвитку та соціальної адаптації:

- контроль за психічним розвитком дітей на різних щаблях освіти в закладах дошкільної освіти різних типів і видів;
- розробка і реалізація освітніх програм психолого-педагогічного спрямування, підвищення психологічної компетентності учасників освітнього процесу;
- здійснення в ході психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу психологічної діагностики, корекційно-розвивальної роботи,

психологічного консультування дітей та їх батьків, психологічної профілактики в закладах дошкільної освіти різних типів;

- реалізація індивідуально орієнтованих заходів щодо зниження або усунення відхилень у психічному й особистісному розвитку дітей;

- моніторинг сформованості компетенцій студентів;

- розробка спільно з педагогами траєкторій навчання студентів з урахуванням їх індивідуальних і вікових особливостей;

- взаємодія з учасниками освітнього процесу з проведення корекційної та розвивальної роботи з дітьми в ході становлення провідної діяльності;

- розробка та реалізація програм профілактики та корекції девіацій і асоціальної поведінки підлітків;

- організація та керівництво проектно-дослідницькою діяльністю студентів;

- організація та керівництво системою допомоги студентам у процесі їх професійної орієнтації та професійного самовизначення;

- проведення експертизи освітнього середовища;

- дослідження та розробка соціальних проектів в організаціях освіти і соціальної сфери.

3. Педагогічна діяльність:

- забезпечення умов для становлення та розвитку провідної діяльності (предметної, ігрової, навчальної);

- здійснення контролю за виконанням освітньої програми та надання необхідної педагогічної та методичної допомоги для підвищення ефективності освітньої роботи;

- забезпечення оптимальних умов адаптації дітей до освітньої організації на кожній віковій ступені;

- оптимізація взаємодії педагогів із дитиною з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей її розвитку в освітньому процесі;

– організація та проведення роботи, спрямованої на підвищення педагогічної та нормативно-правової компетентності педагогічних працівників і батьків учнів.

4. Науково-дослідна діяльність:

– вивчення, аналіз та узагальнення результатів вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень у галузі педагогіки і психології освіти з метою визначення проблем дослідження;

– розробка і використання сучасних, в тому числі інформаційних і комп'ютерних методів психолого-педагогічного дослідження, з використанням сучасних засобів обробки результатів, баз даних і знань (інтернет-мережі та інтернет-технологій);

– проектування та реалізація науково-дослідних і соціальних проектів у сфері освіти, культури, соціального захисту, охорони здоров'я;

– аналіз та узагальнення результатів досліджень, педагогічних й інших соціальних проектів у галузі дошкільної педагогіки;

– експертиза освітніх програм, проектів, психолого-педагогічних технологій на відповідність віковим можливостям дітей і молоді з огляду на сучасні наукові психологічні підходи у віковій, педагогічній і соціальній психології;

– створення методів і засобів психологічної діагностики порушень розвитку;

– розробка й реалізація корекційно-освітніх програм психолого-педагогічного спрямування, підвищення психологічної компетентності учасників освітнього процесу;

– вивчення закономірностей і особливостей психічного розвитку дітей і дорослих з різними психічними і фізичними порушеннями в різних умовах, зокрема в умовах корекційного навчання.

Усе перераховане вище вимагає переосмислення процесу професійної підготовки магістрів – майбутніх педагогів дошкільної освіти

в контексті характеристик сучасного дитинства, вимог нових державних стандартів.

У дослідженнях деяких авторів розкрито зміст і технології підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності.

До змісту і технології підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності віднесені:

- забезпечення адекватності процесу підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти специфіці вирішуваних професійних завдань студентами в майбутній діяльності й суб'єктності;

- детерміноване включення майбутніх педагогів у процес розвитку мотиво-ціннісного особистісного ставлення до зазначеного виду діяльності, а також усвідомлене володіння ними необхідними знаннями та вміннями через актуалізацію їх особистісного педагогічного досвіду;

- особистісно орієнтована взаємодія учасників освітнього процесу в ВЗО за допомогою варіативності їх рольових позицій, індивідуалізації навчання, стимулювання самостійної діяльності та творчості;

- формування професійної компетентності педагога ЗДО, що розглядається як: підсумок внутрішньої роботи власне особистості студента, здатність встановлювати професійно-особистісний контакт з дітьми і гуманне ставлення між учасниками педагогічного процесу, засноване на діалогічному взаємодії, емоційний контакт із дітьми дошкільного віку; здатність мотивувати педагогів ЗДО, батьків на спільну діяльність і моделювати освітні педагогічні ситуації в ЗДО;

- розуміння значущості дитини в системі суспільних відносин і володіння варіативним арсеналом сучасних освітніх, виховних технологій, способів конструювання різних форм психолого-педагогічної діяльності; здатність до рефлексії, саморефлексії діяльності та формування загальної культури особистості дітей і батьків;

– готовність до проектування і реалізації програми свого професійного самовдосконалення відповідно до інноваційних напрямів у дослідженні проблем освіти дітей дошкільного віку;

– визначення базових механізмів розвитку професійної індивідуальності майбутнього педагога дошкільної освіти у ЗВО (диверсифікація професійно-освітніх програм; активізація особистісної та професійної рефлексії, емоційно-творчого потенціалу професійної дошкільної освіти; індивідуалізація змістовно-технологічного базису професійної підготовки, формування потреби в саморозвитку індивідуального стилю професійної діяльності, самоменеджмент професійної діяльності і розвиток професійної індивідуальності);

– розвиток комунікативного потенціалу майбутніх педагогів ЗДО і можливостей, резервів системи особистісних ресурсів забезпечує легкість, упевненість у спілкуванні, психологічну контактність, комунікативну сумісність, активну позицію у взаємодії з дітьми, педагогами, батьками та соціальними партнерами, визначення двох рівнів комунікативного потенціалу: реалізований потенціал (ресурси), що реалізується потенціал (можливості), і нереалізований потенціал (резерви);

– обґрунтування критеріїв і показників оцінки рівня сформованості професійної компетенції майбутніх вихователів ЗДО відповідно до принципів гуманізму, диференціації, інноваційності, зворотного зв'язку, індивідуально-особистісного підходу;

– знання прийомів, способів вирішення професійних завдань і вміння практично їх використовувати; визначення тенденції розвитку сучасної системи підготовки фахівців дошкільної освіти, основні принципи якої – демократизація, перехід від традиційних концепцій професійної підготовки до інноваційних, відмова від переважання

колективних форм навчання, посилення гуманістичної спрямованості, диференціації, гуманізації.

Успішність професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти буде залежати від спрямованості освітнього процесу на формування у них *особистісних якостей*.

До особливостей такої підготовки можна віднести: формування цінностей (людських, духовних, практичних) у студентів, шанобливого ставлення до особистості дитини, саморозвитку і самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Уявлення про цінності й цілі освіти складають основу підготовки педагогів дошкільної освіти, що базується на ідеях моральності, демократизму, гуманізму і громадянської відповідальності, що виражається у вимогах до особистості та професіоналізму педагога дошкільної освіти.

Ціннісні основи професійної діяльності педагога дошкільної освіти є базою, на якій розвивається його інтелект і будується педагогічна технологія.

До його основних цінностей належать:

– загальнолюдські (дитина, як головна педагогічна цінність, і педагог, здатний до саморозвитку, співпраці з нею, соціальний захист його особистості, допомога і підтримка його індивідуальності, творчого потенціалу);

– духовні (педагогічний досвід людства, відбитий в педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення, спрямований на формування нестандартної особистості);

– практичні (способи практичної педагогічної діяльності, перевірені практикою освітньо-виховної системи, інтерактивні педагогічні технології, що забезпечують активне включення учнів у різні види діяльності); особистісні педагогічні здібності, індивідуальні особливості педагога

як суб'єкта педагогічної культури, педагогічного процесу і власної життєтворчості, що сприяють створенню особистісно-гуманної взаємодії; диверсифікація програм і варіативна організація підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти.

У процесі професійної підготовки майбутнім педагогам дошкільної освіти надається можливість проходження всіх видів практик на базі дошкільних освітніх організацій. Особливостями проходження педагогічної практики є: можливість проходження практики в різних дошкільних освітніх організаціях, що реалізують варіативні освітні програми; забезпечення тісної співпраці студента з конкретним педагогом вихованців; формування кар'єрного освітнього середовища ЗВО, стимулювальної професійної та соціальної активності студентів і викладачів.

Отже, заклад вищої педагогічної освіти формує соціокультурне середовище, створює умови, необхідні для всебічного розвитку особистості, її індивідуальності; сприяє розвитку соціально-виховного компонента освітнього процесу, включаючи розвиток студентського самоврядування, участь учнів у роботі громадських організацій, спортивних і творчих клубів, наукових студентських товариств, використання потенціалу навчальної та позанавчальної діяльності студентів, викладачів для включення працевлаштувачів в освітній процес.

1.2. Психологічна діагностика розвитку дітей у змісті підготовки магістрів дошкільної освіти

Одним із важливих практичних завдань у процесі здійснення психолого-педагогічного супроводу є забезпечення вивчення рівня психічного розвитку дітей дошкільного віку на відповідність віковій нормі, виявлення дітей із відхиленнями у психофізичному розвитку. Сенс такої диференціації полягає в тому, щоб дітям, які мають недостатній розвиток, надати необхідну корекційно-розвивальну допомогу, найбільш актуальна саме в дошкільному віці.

Ураховуючи основні теоретичні підходи до проблеми успішного психолого-педагогічного супроводу дошкільників, доречним є використання психодіагностичного комплексу для вивчення індивідуально-психологічних особливостей дітей дошкільного віку, за результатами якого можна скласти психолого-педагогічну характеристику досліджуваної групи, роблячи основний акцент на дотримання особистісно орієнтованого підходу до дітей в освітньому процесі.

Проникнення психодіагностики у сферу духовності обіцяє в новому сторіччі значні відкриття, можливо варті порівняння з відкриттями технологій розчеплення ядра у фізиці ХХ століття.

Як наголошує Г. Пономарьова, «... духовне відродження українського народу можливе на засадах національних культурно-історичних традицій і загальнолюдських цінностей. Тому суспільство має об'єктивну потребу в громадянах, здатних до їх сприйняття, збереження й розвитку. Система освіти є одним із найважливіших факторів у задоволенні цієї потреби, підготовки поколінь до відтворення культурних цінностей. Освіта відповідатиме вимогам сьогодення й стане повноцінною лише в тому випадку, коли її зміст буде визначатися виховними цілями.

Отже, загальною проблемою вищої школи України є пошук найбільш ефективних шляхів, способів і технологій виховання студентської молоді, підготовка її до майбутньої роботи в різних галузях виробничої схеми. Однією зі складових цієї проблеми є визначення нової місії педагога в сучасних умовах» [96, с. 4].

Основною тезою змін у контексті суспільного дошкільного виховання є «гуманізація та підвищення ефективності педагогічного процесу» на основі індивідуально-диференційованого підходу до дітей. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу ґрунтується на психологізації стратегій виховання. Психологізована стратегія виховання – це сукупність психологічних установок, що задають напрям педагогічних дій. Основною установкою є визнання самоцінності й унікальності кожної особистості. Важлива умова такої стратегії виховання – це урахування індивідуальних особливостей дитини, якісне та кількісне визначення яких є результатом психодіагностики.

Сучасні вихователі обирають пріоритетним напрямом діяльності закладів дошкільної освіти спрямування освітнього процесу на реалізацію вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Цілісність освітнього процесу в ЗДО забезпечується реалізацією Базового компонента дошкільної освіти та тієї чи іншої програми. Важливим інструментом підвищення ефективності впровадження та реалізації програми є обов'язкове її обговорення в колективі, у групах і на батьківських зборах разом із батьками, які є активними учасниками освітнього процесу в ЗДО.

Ефективність освітнього процесу в ЗДО – це співвіднесеність здобутих результатів із цілями і досягненнями.

Діагностика результатів розвитку особистості є основним змістом діяльності з визначення ефективності освітнього процесу.

Діагностування має адресність і предметну спрямованість, тобто

застосовується до конкретних предметів і процесів для вирішення чітко поставлених завдань.

Діагностика (від грецького «діа» і «гнозис») – буквально розуміється як «пізнання, що розрізняє». Термін «діагностика» сьогодні активно використовується не тільки в психології, але й у педагогіці.

Діагностування становить собою безперервний процес, який організовується на досить тривалому відрізку часу, що дозволяє фіксувати стан об'єкта в певні моменти, оцінювати тенденції процесів і здійснювати прогноз розвитку. Різний діагностичний інструментарій, маючи загальні риси, існує та розвивається досить ізольовано в межах тієї чи іншої науки або галузі управління.

На сьогодні можна говорити й про певний рівень зрілості у вирішенні проблем діагностики як на прикладному, так і на теоретичному рівнях у сфері дошкільної освіти.

До основних компонентів діагностичних досліджень належать: принципи, методи, правила і види.

Педагогічна діагностика – це метод з'ясування всіх обставин перебігу освітнього процесу, достеменне визначення його результатів; педагогічне діагностування – процес (складова частина) практичної діяльності педагога, передбаченої його посадовими обов'язками, з метою вивчення стану і результатів освітнього процесу з дошкільниками. На цій підставі здійснюється правильне прогнозування можливих відхилень, визначення шляхів їх попередження, а також коригування процесу навчання, виховання й розвитку дошкільників із метою підвищення якості дошкільної освіти.

У педагогіку поняття «діагностика» прийшло з медицини.

Упродовж тривалого часу воно викликало суперечки вчених щодо рівномірності використання в освітньому процесі.

Педагогічна діагностика – спосіб дослідження педагогічного процесу, метою якого є оптимізація і ствердження її результатів для суспільства. Під її «бажаним результатом» треба розуміти відповідність рівня знань, умінь і навичок завданням виховання і розвитку дошкільників кожної вікової групи; розвиток психічних процесів відповідно до віку, розвиток морально-вольових якостей, здібностей дитини.

Кожен сучасний педагог, оцінюючи результативність своєї діяльності, аналізуючи ефективність навчальних програм і методів виховання, має спиратися на педагогічну діагностику. У свою чергу, діагностичні дослідження потребують точного фіксування, якісної, професійної оцінки результатів, логічних висновків, компетентнісних і реальних рекомендацій.

Змістом педагогічної діагностики є фіксування результатів розвитку, навчання та виховання дітей за певний проміжок часу (місяць, квартал, півріччя, навчальний рік). Учасниками педагогічної діагностики в ЗДО є діти всіх вікових груп.

Поняття «діагностування» має ширший і глибший зміст, ніж поняття «перевірка знань, умінь і навичок» дітей, яке лише констатує результати, не пояснюючи їх походження. Натомість діагностування передбачає контроль, перевірку, оцінювання, накопичення статистичних даних про дитину, їх аналіз, розглядає результати розвитку дитини з урахуванням способів їх досягнення.

Принципи діагностики, яких слід дотримуватись: принцип цілісного, системного та комплексного вивчення дитини; принцип обліку зон актуального і найближчого розвитку дитини; принцип регулярності (динамічності вивчення); принцип якісного та кількісного аналізу даних; принцип об'єктивного ставлення до дитини.

Методи, що застосовуються у психолого-педагогічному діагностуванні:

- *спостереження* – з'ясування індивідуальних особливостей дитини шляхом вивчення її поведінки;
- *анкетування* – соціально-психологічне дослідження за допомогою анкет;
- *тестування* – використання стандартних наборів запитань і завдань (тестів), що мають певну шкалу значень;
- *бесіда*;
- *збирання даних* про дитину (відгуки про дитину з боку батьків, вихователів, фахівців, вивчення медичної карти тощо);
- *аналіз результатів діяльності* (образотворчої, трудової тощо);
- *проективні методи* – дослідження за допомогою малюнкових тестів;
- *інтерв'ювання* (отримання інформації за допомогою опитування).

Правила проведення діагностування:

1. Завдання мають відповідати віку дітей, вимогам програми і повторюватись тільки один раз.
2. Перед проведенням діагностування необхідно створити комфортні умови, налагодити діалог між дитиною і дорослим, урахувати стан дитини, у разі відмови не наполягати.
3. Під час діагностування фіксувати відповідний результат.
4. Категорично заборонено змінювати інструкції під час проведення діагностування.
5. Тривалість діагностування не має перевищувати 15–20 хвилин (залежно від віку дитини).
6. Не використовувати негативну оцінку знань дитини в її присутності.

7. Результати діагностування слід повідомляти кожному з батьків індивідуально, на загал виносити тільки узагальнені результати.

Види психолого-педагогічного діагностування:

– *початкова* – на початку навчального року (вересень) із метою визначення первинних показників за різними напрямками розвитку дітей дошкільного віку і постановки конкретних завдань на перспективу;

– *поточна* – відстеження результатів змін в освітньому процесі з дітьми на певному етапі (за місяць, квартал, півріччя, рік);

– *узагальнювальна* – визначення підсумків життєдіяльності дошкільників за тривалий період, рівнів їхнього розвитку та виконання освітніх програм.

Психолого-педагогічне діагностування дітей проводять під час звичайних для них видів діяльності: занять, ігор, самостійної діяльності, прогулянки, інших режимних моментів, у ході яких вихователь спостерігає за поведінкою дошкільників, особливостями їх спілкування, зацікавленням, досягненнями тощо. Проте діагностування містить і спеціальні діагностичні процедури, які відбуваються також у звичній обстановці: у режимі гри, бесіди, заняття чи міні-заняття з окремими дітьми.

Найпоширенішим методом здійснення аналізу результатів навчально-виховної роботи з дітьми раннього віку (до 3-х років) є педагогічне оцінювання за системою показників нервово-психічного розвитку малюків (вересень, січень, травень). У результаті цього діагностування визначають чотири групи розвитку дітей, з яких три перших характеризують нормальний розподіл, а четвертий – граничний, що потребує особливої уваги дорослих (педагогів, логопеда, психолога, лікарів). Залежно від результатів нервово-психічного розвитку дітей завдання педагогів може полягати або у збереженні досягнутого рівня розвитку кожної дитини, або у підвищенні цього рівня.

За результатами обстеження нервово-психічного розвитку малюків вихователі розподіляють їх на дві підгрупи за психологічним віком (молодшу і старшу), посилено працюючи з дітьми молодшої підгрупи.

Із другої молодшої групи педагогічне обстеження рівня розвитку дітей можна проводити:

– за найбільш значущими знаннями, уміннями та навичками (показниками, критеріями) з кожного розділу програми (цікава математика, мовленнєве спілкування, рідна природа, ознайомлення з довкіллям, образотворча діяльність, ігрова діяльність тощо);

– за показниками (критеріями) кожної освітньої лінії («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у світі природи», «Дитина у світі культури», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Гра дитини», «Мовлення дитини»);

– за показниками (критеріями) ключових компетентностей (здоров'язберезувальна; соціальна; комунікативна; інформаційна; когнітивна; емоційна).

Із метою здійснення цілеспрямованого та повного педагогічного обстеження рівня засвоєння програмового матеріалу дошкільниками відповідно до Базового компонента дошкільної освіти вихователям варто оцінювати досягнення дітей кожної вікової групи за показниками (моделями, критеріями) всіх семи освітніх ліній. Для кожної вікової групи ці критерії свої і добираються вони з розділів освітньої програми, узгоджуючись з освітніми лініями Базового компонента, оскільки розвиток дитини – це цілісний процес, який відбувається в усіх освітніх лініях, тож його не можна розглядати окремо від жодної з них. Також дуже важливо отримувати інформацію про розвиток дитини від батьків і враховувати її під час надання результатів психолого-педагогічного діагностування.

Методи педагогічної діагностики:

– контрольні та підсумкові заняття;

- міні-заняття з окремими дітьми;
- спостереження за дітьми (безпосередні, опосередковані);
- бесіда з дітьми (як допоміжний метод);
- метод доручень (як один із видів природного експерименту);
- вивчення продуктів праці дошкільників (малювання, ліплення, аплікації, конструювання, художня праця, мовленнєва творчість тощо);
- контрольні зрізи рівнів знань і вмінь дітей із різних розділів програми (нульові зрізи – у вересні, контрольні – у грудні-січні, підсумкові – у квітні-травні);
- проєктивні тести;
- дидактичні ігри та вправи;
- розвивальні ігри;
- вивчення листків здоров'я кожної дитини;
- анкетування (опитування) батьків;
- аналіз мовлення батьків і рідних дитини;
- кваліметричні методи тощо.

У роботі вихователів контрольні та підсумкові заняття посідають чільне місце, оскільки за їх допомогою можна перевірити рівень виконання програми з конкретного розділу чи освітньої лінії більшості дітей певної вікової групи. Для фіксування показників і ведення протоколу психолого-педагогічного діагностування на такому занятті має бути присутній завідувач, вихователь-методист чи інший представник моніторингової служби закладу. Інформація, яку отримують педагоги в ході діагностування, дозволяє вчасно коригувати не тільки освітній процес, а й розвиток кожної дитини. Для проведення діагностичного обстеження необхідно розробити інструментарій, що складається з переліку завдань для виявлення знань, умінь, навичок дітей і критеріїв рівнів, а також бланків для зазначення результатів.

Форма проведення діагностування – здебільшого спостереження за активністю дітей у різні періоди перебування в ЗДО, аналіз продуктів дитячої діяльності та спеціальні педагогічні проблемні ситуації, організовані вихователем.

Фіксувати результати педагогічної діагностики можуть одночасно дві-три особи (вихователь, завідувач, вихователь-методист, практичний психолог, учитель-логопед, батьки та інші). Потім ці записи зіставляють, а на їх основі заповнюють карти та таблиці окремо для кожної дитини і групи загалом. На основі проведених діагностик складають портрет дитини (карту індивідуального розвитку дошкільника).

Надалі діяльність вихователів і спеціалістів будується з урахуванням проведеного дослідження, плануються повторні заняття, індивідуальна робота з дітьми, які показали низький рівень розвитку, бесіди з батьками, взаємозв'язок зі спеціалістами, а потім через певний час проводиться повторна діагностика.

Отже, сучасний педагог повинен точно знайти мету розвитку для кожної своєї педагогічної дії, чи проводить він заняття, чи організовує гру, бесіду, спостереження, або ж вирішує конфлікт між дітьми. Якщо мова йде про мету розвитку, то стає зрозумілим, що вона своя і в кожній дитини, оскільки різні діти володіють різним вихідним рівнем розвитку, різними здібностями, схильностями. Тобто розвиваються по-різному і в різних напрямках. Це підсилює актуальність поданого матеріалу.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Психолого-педагогічне вивчення дітей молодшого дошкільного віку (3–4 роки)

Анатомо-фізіологічні особливості

Три роки – це вік, коли дитина вступає в період дошкільного дитинства. Основні показники фізичного розвитку дитини на цей момент такі: ріст $96 + 4,3$ см, вага $12,5 + 1$ кг, окружність грудної клітки $51,7 + 1,9$ см, окружність голови – 48 см, кількість молочних зубів – 20. Обсяг черепної коробки трирічної дитини становить уже 80 % від обсягу черепа дорослого.

Особливості опорно-рухового апарату. Фізіологічні вигини хребта дитини четвертого року життя нестійкі, кістки й суглоби легко піддаються деформації під впливом несприятливих впливів. Суглоби пальців можуть деформуватися (наприклад, якщо малюк часто ліпить із надмірно жорсткого пластиліну). Неправильні пози (зведення плечей, опускання одного плеча, постійно опущена голова) можуть стати звичними, порушується постава. А це, в свою чергу, негативно позначається на функції кровообігу і дихання. У період 3–4 років діаметр м'язів збільшується в 2–2,5 рази, відбувається диференціація м'язових волокон. Дітям, особливо на початку четвертого року життя, легше даються рухи всією рукою (прокотити м'яч, машину), оскільки велика мускулатура в своєму розвитку випереджає дрібну. Але поступово в процесі образотворчої діяльності, у будівельних і дидактичних іграх удосконалюються рухи кисті та пальців. Піднімання рук угору, в сторони, нахили, похитування і повороти тулуба одночасно сприяють оволодінню своїм тілом.

Дихальні шляхи у дітей відрізняються від таких у дорослих. Просвіти повітроносних шляхів (гортань, трахея, бронхи, носові ходи) у дитини значно вужчі. Слизова оболонка, яка їх вистилає, ніжна і вразлива. Це створює схильність до запальних захворювань органів дихання. Дитина трьох-чотирьох років ще не може свідомо регулювати дихання та погоджувати його з рухом. Важливо привчати дітей дихати носом природно і без затримки. Дуже корисні для малюків вправи, що вимагають посиленого видиху: ігри з пушинками, легкими паперовими виробами.

Серцево-судинна система в порівнянні з органами дихання краще пристосована до потреб зростаючого організму. Проте серце дитини працює добре лише за умови посильних навантажень. Швидкість кровотоку в дітей більша, ніж у дорослих. Кров'яний тиск у середньому становить 95/58 мм ртутного стовпчика. У дошкільному віці відбувається вдосконалення будови і діяльності центральної нервової системи. До трьох років у дитини буває зазвичай достатньо розвинена здатність до аналізу й синтезу впливів навколишнього середовища. У цих процесах значна роль належить не тільки безпосередньому сприйняттю, але й мовленню, за допомогою якого дитина узагальнює й уточнює те, що сприймається. Здатність до концентрації збудження полегшує зосередження дітей на навчальному матеріалі. Однак вона легко порушується у разі зміни обстановки під впливом орієнтовного рефлексу, що виникає. Якщо на занятті в момент пояснення з вулиці донісся якийсь шум або в кімнату увійшов сторонній, діти миттєво відволікаються. Вихователі на цей випадок повинні знати прийоми, за допомогою яких можна з мінімальною затратою часу перемкнути увагу дітей на навчальне завдання. Процеси збудження і гальмування в корі головного мозку легко іррадіюють. Зовні це виражається в зайвих рухах, метушливості, діти

багато говорять або, навпаки, замовкають. Часто спостерігається підвищена збудливість, і це призводить до швидкої стомлюваності дітей.

У дитини 3–3,5 років взаємодія сигнальних систем ще недосконала. Рівень міжаналізаторних зв'язків такий, що в момент виконання вправ діти часом не можуть сприймати словесні корективи вихователя. Більш ефективною буде надання дитині безпосередньої допомоги: повернути її корпус, руки, задаючи правильну амплітуду рухів тощо. На цьому етапі важливо гармонійно поєднувати безпосередні і словесні впливи на дітей.

Розвиток особистості

Четвертий рік життя характеризується двома якісно новими рисами. Одна пов'язана з формуванням особистості дитини, інша – з формуванням її діяльності.

Із віком малюк серед інших знань набуває і знання про самого себе (про те, що у нього є ім'я тощо). У 2,5 роки дитина впізнає себе в дзеркалі, а дещо пізніше – на фотографії. Період появи в мові дитини займенника «я» (наприкінці раннього віку) знаменується змінами в її поведінці – виникає прагнення діяти самій. Л. Божович зазначає, що з виникненням «системи Я» у психіці дитини виникають й інші новоутворення. Найзначнішим із них є самооцінка і пов'язане з нею прагнення відповідати вимогам дорослих, бути хорошим.

Наявність одночасних, але протилежно спрямованих тенденцій: зробити за власним бажанням та відповідно до вимог дорослих – створює у дитини неминучий внутрішній конфлікт і тим самим ускладнює його внутрішнє психічне життя.

Елементи самосвідомості у дитини трьох-чотирьох років проявляються не завжди у вдалому протиставленні себе оточуючим. Тому кінець третього і частково четвертий рік життя називають «кризовим» віком, якому властиві спалахи негативізму, упертості, нестійкість настрою.

Друга особливість полягає в тому, що дії дітей у грі, малюванні, конструюванні набувають свідомості, що дозволяє малятам створювати якийсь конкретний образ (у малюванні, ліпленні), зводити споруди, виконувати певну роль у грі. Навмисність, довільність дій, тобто підпорядкування їх певним зразкам, важливі для розвитку дитини, але на четвертому році її життя вони тільки формуються. Тому діяльність носить нестійкий характер. Малюкові важко, наприклад, під час несподіваних змін обстановки утримати у свідомості мету діяльності. Відволікання дітей значне і на заняттях, і в грі, й у побуті. Молодші дошкільники відволікаються протягом однієї гри іноді до 12–13 разів.

Довільність діяльності передбачає наявність вміння її планувати. Але це більш характерно для середнього та старшого дошкільного віку. У молодшому ж віці з ігрового матеріалу дитина вибирає 2–3 предмети, потрібних для початку гри, не турбуючись про решту; вибирає роль, яка їй подобається, не думаючи про взаємодію з партнером. Тому, щоб підтримати гру, потрібно все необхідне для її продовження розмістити в полі зору дітей.

На стійкість діяльності, результативність та якість роботи позитивно впливає пропозиція дітям значущого в їх очах мотиву діяльності. Молодшого дошкільника залучає мотив зробити річ для себе, для своєї гри (ліплення, малювання, конструювання). Мотив суспільної користі для дитини ще малоефективний, але вона охоче трудиться для близької людини: виховательки, мами, бабусі та інших, для улюбленої ляльки.

У віці 3–4 років дитина поступово виходить за межі сімейного кола. Її спілкування стає позаситуативне. Дорослий починає виступати для дитини не тільки як член сім'ї, але і як носій певної суспільної функції. Бажання дитини виконувати таку ж функцію призводить до протиріччя з її реальними можливостями. Рішенням цього протиріччя стає розвиток ігрової діяльності як провідної в дошкільному віці.

Головною особливістю гри є її умовність: виконання одних дій із одними предметами передбачає їх віднесення до інших дій з іншими предметами. Основним змістом гри молодших дошкільнят є дії з іграшками і предметами-заступниками. Тривалість гри невелика. Молодші дошкільнята обмежуються грою з однією-двома ролями з простими, нерозгорнутими сюжетами. Ігри з правилами в цьому віці тільки починають формуватися.

Найбільш вираженою особливістю дітей початку 4-го року життя є їх прагнення до самостійності. Дітям притаманна здатність до цілепокладання, уміння заздалегідь уявити собі деякий бажаний результат і активно діяти в напрямі його досягнення.

Однак будь-які зусилля для досягнення результату повинні приносити задоволення. І для багатьох цілей, які ставить перед собою маленька дитина, це задоволення залежить у першу чергу від визнання та схвалення її досягнень дорослими. Підтримка та схвалення дорослих породжують у дітей радісне відчуття своєї компетентності, уявлення про себе як про того, що може і який уміє. Коли дитина заявляє: «Я сама», вона опиняється у становищі, вихід із якого можливий за двома напрямками (рис. 2.1.).

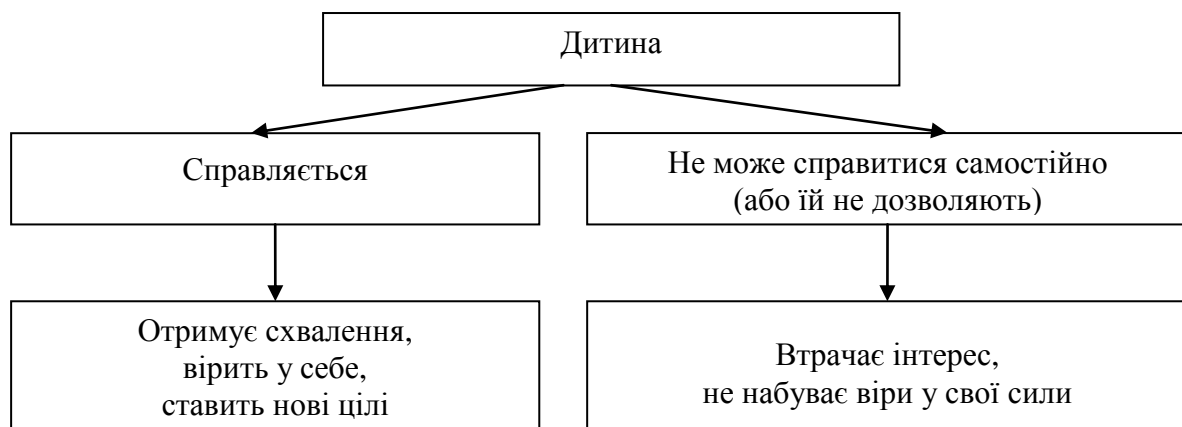

Рис. 2.1. Напрями розв'язання ситуації.

Розвиток психічних процесів

Роки дошкільного дитинства – це роки інтенсивного психічного розвитку і появи нових, раніше відсутніх психічних особливостей. Провідною потребою дитини цього віку є потреба у спілкуванні, повазі, визнанні самостійності дитини. Провідна діяльність – ігрова. У цей період відбувається перехід від маніпулятивної гри до рольової.

Сприйняття. Провідною пізнавальною функцією є сприйняття. Значення сприйняття в житті дошкільника дуже велике, так як воно створює фундамент для розвитку мислення, сприяє розвитку мовлення, пам'яті, уваги, уяви. У молодшому шкільному віці ці процеси будуть займати провідні позиції, особливо логічне мислення, а сприйняття буде виконувати обслуговуючу функцію, хоча і продовжить розвиватися. Добре розвинене сприйняття може проявлятися у вигляді спостережливості дитини, її здатності помічати особливості предметів і явищ, деталей, малюночків, які помітить дорослий. У процесі навчання сприйняття буде удосконалюватися і відточуватися в процесі узгодженої роботи, спрямованої на розвиток мислення, уяви, мови. Сприйняття молодшого дошкільника 3–4 років носить предметний характер, тобто властивості предмета, наприклад колір, форма, смак, величина тощо, які не відокремлюються у дитини від предмета. Вона бачить їх злито з предметом, вважає їх нероздільно належними йому. Під час сприйняття вона бачить не всі характеристики предмета, а тільки найбільш яскраві, а іноді й одну й по ній відрізняє речі між собою. Наприклад: трава зелена, лимон кислий і жовтий. Діючи з предметами, дитина починає виявляти їх окремі якості, осягати різноманітність властивостей. Це розвиває її здібність відокремлювати властивості від предмета, помічати схожі якості в різних речах і різні в одному.

Увага. Здатність дітей управляти увагою дуже невелика. Як і раніше, складно спрямувати увагу дитини на предмет за допомогою словесних

вказівок. Щоб переключити її увагу з об'єкта на об'єкт, часто потрібно неодноразово повторювати інструкцію. Обсяг уваги з двох об'єктів на початку року зростає до чотирьох до кінця року. Дитина може утримувати активну увагу протягом 7–8 хвилин. Увага носить в основному мимовільний характер, її стійкість залежить від характеру діяльності. На стійкість уваги негативно впливає імпульсивність поведінки дитини, бажання негайно отримати вподобаний предмет, відповісти, зробити щось.

Пам'ять. Процеси пам'яті залишаються мимовільними. Як і раніше, переважає впізнавання. Об'єм пам'яті істотно залежить від того, пов'язаний матеріал у смислове ціле або розрізнений. Діти цього віку на початку року можуть запам'ятати за допомогою наочно-образної, а також слухової вербальної пам'яті два об'єкти, до кінця року – до чотирьох.

Дитина добре запам'ятовує все, що становить для неї життєвий інтерес, викликає сильний емоційний відгук. Міцно засвоюється інформація, яку вона бачить і чує багато разів. Добре розвинена рухова пам'ять: краще запам'ятовується те, що було пов'язане з власним рухом.

Мислення. У три-чотири роки дитина, нехай недосконала, намагається аналізувати те, що бачить навколо себе; порівнювати предмети один з одним і робити висновки про їх взаємозалежності. У побуті та на заняттях, у результаті спостережень за навколишнім світом, які супроводжуються поясненнями дорослого, діти поступово отримують елементарне уявлення про природу і побут людей. Дитина і сама прагне пояснити те, що бачить навколо. Правда, зрозуміти його часом буває важко, оскільки, наприклад, наслідок вона часто приймає за причину факту.

Порівнюють, аналізують молодші дошкільнята в наочно-дієвому плані. Але у частини дітей вже починає проявлятися здатність вирішувати завдання за уявленням. Діти можуть порівнювати предмети за кольором

і формою, виділяти відмінності за іншими ознаками, а також узагальнювати за кольором (це все червоне), формою (це все кругле), величині (це все маленьке).

На четвертому році життя діти дещо частіше, ніж раніше, користуються в розмові родовими поняттями, а саме: іграшки, одяг, фрукти, овочі, тварини, посуд – включають у кожне з них більше число конкретних найменувань. Однак відношення загального до окремого й окремого до загального розуміється дитиною своєрідно. Так, наприклад, слова посуд, овочі є для неї лише збиральними назвами для груп предметів, а не абстрактними поняттями, як це буває у разі більш розвинутого мислення.

Уява. На четвертому році життя уява в дитини розвинена ще слабко. Малюка можна легко вмовити діяти з предметами, перевтілюючи їх (наприклад, використовувати паличку як термометр), але елементи «активної» уяви, коли дитину захоплюють сам образ і можливість діяти самостійно в уявній ситуації, лише починають формуватися і проявлятися.

У молодших дошкільнят задум народжується нерідко після того, як виконано дію. А якщо й формулюється до початку діяльності, то дуже нестійко. Задум легко руйнується або втрачається під час його реалізації, наприклад, у разі зустрічі з труднощами або у разі зміни ситуації. Саме виникнення задуму відбувається стихійно, під впливом ситуації, предмета, короткочасного емоційного переживання. Малюки ще не вміють направляти свою уяву. У дітей 3–4 років спостерігаються лише елементи попереднього планування гри або продуктивних видів діяльності.

Мовлення. Мовлення дітей в основному продовжує залишатися ситуативним і діалогічним, але стає більш складним і розгорнутим. Словниковий запас збільшується за рік у середньому до 1500 слів. Індивідуальні відмінності коливаються від 600 до 2300 слів. Змінюється словниковий склад мови: зростає порівняно з іменниками частка дієслів,

прикметників та інших частин мови. Кількість слів у реченні збільшується, з'являються складні речення.

У мовленні дітей четвертого року життя є ще одна особливість: займаючись якою-небудь справою, діти часто супроводжують свої дії малозрозумілою для оточуючих негучною промовою – «бурмотінням». Ці «розмови з собою» мають величезне значення для розвитку дітей. З їхньою допомогою дитина утримує в пам'яті поставлені перед собою цілі, будує нові плани, обмірковує шляхи їх досягнення, нарешті, виконує на словах дії, які опускає в реальності.

Діагностика дітей 3–4 років

Після попередньої бесіди та встановлення контакту з дитиною їй пропонують виконати такі завдання.

Субтест 1. «Коробка форм» (сприйняття)

Мета: оцінка ступеня сформованості сприйняття форми та просторових відносин, здатності здійснювати аналіз розміщення фігур у просторі.

Процедура проведення. Перед дитиною розкладаються фігури-вкладки і ставиться скринька з прорізами (дошка Сегена) (рис. 2.2.), фігури виймають.

Інструкція: «У цьому будиночку живуть фігури. У кожної свої дверцята. Знайди дверцята для кожної фігури».

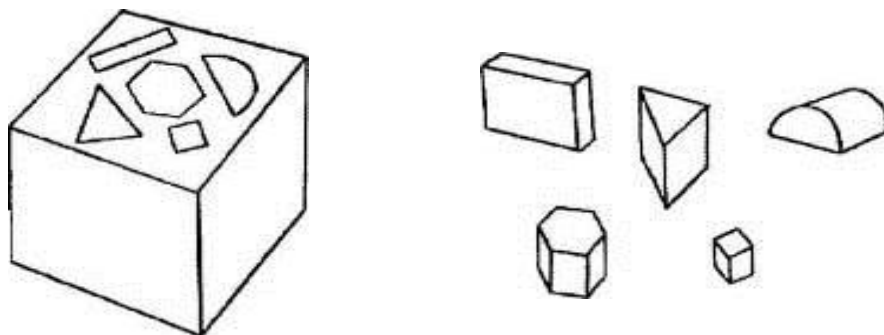

Рис. 2.2. Фігури-вкладки та скринька з прорізами (дошка Сегена).

Критерії оцінки:

1) Дитина виконує завдання на основі зорового співвідношення – 2 бали.

2) Дитина часто приміряє, прикладає фігуру-вкладки до отвору, який підходить, і виконує завдання правильно – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається, чи справилася дитина із завданням і як вона діє – шляхом зорового співвіднесення або методом проб і помилок, у розділі «Примітки» фіксуються висловлювання дитини під час виконання завдання, можна також попросити дитину назвати та показати знайомі фігури (наприклад, квадрат, трикутник) і відзначити, чи впоралася вона з цим завданням.

Субтест 2. «Мотрійка 3-складова» (мислення)

Мета: виявлення розуміння дитиною інструкції, сформованості поняття величини; оцінка рівня розвитку наочно-дійового мислення.

Процедура проведення. Дитині показують мотрійку, психолог її розбирає, а потім збирає. Після цього мотрійку ставлять перед дитиною і пропонують їй зробити те ж саме. Крім того, дитину просять показати найбільшу та найменшу мотрійку, поставити їх за зростанням.

Критерії оцінки:

1) Дитина розуміє інструкцію, шляхом проб самостійно розбирає і збирає мотрійку – 2 бали.

2) Дитина виконує завдання за допомогою дорослого – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі фіксується, як дитина впоралася із завданням, у розділі «Примітки» – чи змогла вона поставити мотрійки за зростанням.

Субтест 3. «Розрізні картинки 2–3-складові» (мислення, сприйняття)

Мета: оцінка сформованості наочно-дійового мислення, ступеня оволодіння зоровим синтезом (об'єднанням елементів у цілісний образ).

Процедура проведення. Перед дитиною викладають картинку, розрізану на дві частини. Частини розкладають так, щоб їх треба було не просто зсунути разом, а надати їм потрібне просторове положення. Дорослий запитує: «Як ти думаєш, що намальовано на цій картинці? Що вийде, коли ти складеш частини разом?».

Після виконання завдання картинку прибирають і пропонують дитині зібрати іншу картинку, розрізану вже на три частини.

Критерії оцінки:

- 1) Дитина дізналася, що намальовано на картинці, і правильно збрала частини в обох випадках – 2 бали.
- 2) Дитина виконала завдання шляхом проб – 1 бал.
- 3) Дитина ставить картинку після численних невдалих проб або не справляється із завданням – 0 балів.

У Протоколі слід зазначити, чи змогла дитина дізнатися, що зображено і скільки проб вона зробила, у розділі «Примітки» фіксується, якою рукою працює дитина.

Субтест 4. «Кольорові кубики» (сприйняття)

Мета: оцінка здатності сприймати кольори, співвідносити їх, знаходити однакові, знання назв кольорів, уміння працювати за усною інструкцією.

Процедура проведення. У психолога й дитини однакові комплекти кольорових кубиків (синій, жовтий, зелений, червоний).

1. Психолог бере один із кубиків і пропонує дитині показати такий самий. Аналогічно виконуються завдання зі всіма кубиками.
2. Дитині пропонують показати червоний кубик, потім синій, жовтий, зелений.

3. Психолог по черзі бере кубики і питає, якого вони кольору.

Критерії оцінки:

1) Дитина правильно показує і називає кольори кубиків – 2 бали.

2) Дитина правильно показує кубики, але плутається в назвах кольорів – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі слід зазначити, як дитина виконує кожне з трьох завдань, назви яких кольорів вона не знає.

Субтест 5. «Парні картинки» (увага, загальна обізнаність)

Мета: оцінка здатності концентрувати увагу на пропонованих об'єктах, спостережливості, зорової пам'яті.

Процедура проведення. Перед дитиною викладають картинки. Аналогічний набір знаходиться у психолога. Дитині по черзі пред'являють картинки, пропонують знайти таку саму ж і сказати, що на ній зображено.

Критерії оцінки:

1) Дитина правильно сказала, що зображено на картинках, і знайшла пари – 2 бали.

2) Дитина правильно назвала 3–5 зображень, але мала труднощі під час виконання завдання – 1 бал.

3) Дитина назвала менше трьох зображень на картинках, не змогла підібрати пари – 0 балів.

У Протоколі зазначається, які предмети названі неправильно, яким словом замінені правильні назви.

Субтест 6. «Угадай, що зникло?» (пам'ять)

Мета: оцінка рівня розвитку мимовільної пам'яті, розуміння інструкції, уваги.

Процедура проведення. Перед дитиною розміщують шість іграшок і пропонують назвати їх, потім дитина закриває очі, а психолог прибирає дві іграшки: «Зараз іграшки будуть грати з тобою в хованки. Ти закриєш

очі, а якісь іграшки сховаються. Коли ти відкриєш очки, треба буде сказати, яких іграшок немає».

Критерії оцінки:

- 1) Дитина запам'ятала 2 іграшки – 2 бали.
- 2) Дитина запам'ятала 1 іграшку – 1 бал.
- 3) Дитина не назвала жодного захованої іграшки або не зрозуміла інструкції – 0 балів.

У Протоколі записується, скільки іграшок запам'ятала дитина.

Загальна оцінка результатів:

- високий рівень – 8–12 балів;
- середній рівень – 5–7 балів;
- низький рівень – 0–4 бали.

2.2. Психолого-педагогічне вивчення дітей середнього дошкільного віку (4–5 років)

Анатомо-фізіологічні особливості

Темп фізичного розвитку дитини з 4-го по 6-й рік життя приблизно однаковий: середнє збільшення в рості за рік становить 5–7 см, у масі тіла – 1,5–2 кг. Зріст чотирьохрічних хлопчиків – 100,3 см. До п'яти років він збільшується приблизно на 7,0 см. Середній зріст дівчаток чотирьох років – 99,7 см, п'яти років – 106,1 см. Маса тіла в групах хлопчиків і дівчаток дорівнює відповідно в 4 роки 15,9 і 15,4 кг, а в 5 років – 17,8 і 17,5 кг.

Особливості опорно-рухового апарату. До п'яти років співвідношення розмірів різних відділів хребта у дитини стає таке, як у дорослого, але зростання хребта триває аж до зрілого віку. Скелет дитини-дошкільника відрізняється гнучкістю, так як процес окостеніння

ще не закінчений. У зв'язку з цим дітям 4–5 років не можна на фізкультурних заняттях давати силові вправи, необхідно постійно стежити за правильністю їх пози.

Тривале збереження однієї пози може викликати перенапруження мускулатури і в підсумку порушення постави. Тому на заняттях, пов'язаних із збереженням статичної пози, використовуються різноманітні форми фізкультурних пауз.

М'язи розвиваються в певній послідовності: спочатку великі м'язові групи, потім дрібні. Тому потрібно строго дозувати навантаження, зокрема для дрібних м'язових груп. Для малюнків олівцем дитині не дають великих аркушів паперу, так як її стомлює необхідність замальовувати велику поверхню. Для зображення окремих предметів у середній групі рекомендується використовувати папір розміром на половину аркуша, для сюжетних малюнків – 28 x 20 см.

Органи дихання. Потреба організму дитини в кисні зростає за період від 3 до 5 років на 40 %. Відбувається перебудова функції зовнішнього дихання. Черевний тип дихання у дітей 2–3 років, який переважає, до 5 років починає замінюватися грудним. До цього ж віку дещо збільшується життєва ємність легень (у середньому до 900–1060 см³), причому у хлопчиків вона більша, ніж у дівчаток.

Серцево-судинна система. Абсолютна вага серця в цьому віці дорівнює 83,7 г, частота пульсу – 99 ударів на хвилину, а середній рівень кров'яного тиску 98/60 мм ртутного стовпчика. Взагалі спостерігаються великі індивідуальні коливання показників серцевої діяльності та дихання. Так, у 4 роки частота серцевих скорочень (пульс) у хвилину коливається від 87 до 112, а частота дихання – від 19 до 29.

У віці 4–5 років ритм скорочень серця легко порушується, тому у разі фізичного навантаження серцевий м'яз швидко стомлюється. Ознаки стомлення виражаються в почервонінні або блідості шкіри обличчя,

прискореному диханні, задишки, некоординованості рухів. Важливо не допускати стомлення дітей, вчасно змінювати навантаження і характер діяльності. Під час переходу на більш спокійну діяльність ритм серцевих скорочень швидко нормалізується та працездатність серцевого м'язу відновлюється.

Розвиток органів чуття. Перші п'ять років життя – «золота пора» розвитку сенсорних здібностей дітей.

Кришталік ока дошкільника має більш плоску, ніж у дорослого, форму. Звідси і деяка далекозорість. Однак легко може розвинутися і короткозорість. Так, під час розглядання ілюстрацій, та ще й за погано освітленим столом, під час роботи з олівцем, з різними дрібними предметами дитина напружує зір, сильно нахилиється. Водночас для кращого заломлення світлових променів м'язи очей змінюють форму кришталіка, внутрішньоочний тиск також змінюється, очне яблуко збільшується. Часто повторюючись, ці зміни можуть закріпитися. Отже, необхідно виробляти у дітей правильну робочу позу і здійснювати постійний контроль за нею як на заняттях, так і в їх самостійній діяльності.

У дитини 4–5 років триває процес розвитку органу слуху. Барабанна перетинка ніжна і легковразлива, окостеніння слухового каналу та скроневої кістки не закінчилося, тому в порожнині вуха легко може виникнути запальний процес.

Із подразливістю органу слуху і незавершеністю формування центральної нервової системи пов'язана велика чутливість дошкільнят до шуму. Якщо життя дітей у групі постійно протікає на тлі шуму приблизно 45–50 децибелів, настає стійке зниження слуху і стомлення. Між тим падаючі кубики і стільці, гучна розмова створюють шум приблизно в 70–75 децибелів. Ось чому в закладах дошкільної освіти повинна проводитися активна боротьба з шумом: необхідно привчати дітей

правильно користуватися іграшками, обережно переносити стільці, говорити неголосно.

Розвиток вищої нервової діяльності. Центральна нервова система є основним регуляторним механізмом фізіологічних і психічних процесів.

Нервові процеси – збудження та гальмування – у дитини, як і в дорослого, характеризуються трьома основними властивостями: силою, врівноваженістю та рухливістю. До 4–5 років у дитини зростає сила нервових процесів, підвищується їх рухливість. Але особливо характерне для дітей цього віку вдосконалення міжаналізаторних зв'язків і механізму взаємодії сигнальних систем.

Поступово вдосконалюється можливість супроводжувати промовою свою гру, діти легко сприймають вказівки дорослого в процесі різної діяльності. Це дозволяє урізноманітнити прийоми навчання. У середній групі, наприклад, покращувати вимову звуків мови можна в процесі спеціально призначених для цього рухливих ігор.

У дітей чотирьох років механізм зіставлення слова з реальною дійсністю розвинений ще недостатньо. Сприймаючи навколишнє, вони орієнтуються в основному на слова дорослого. Інакше кажучи, їх поведінка характеризується сугестивністю. На п'ятому році життя, особливо до кінця року, механізм співставлення слів із відповідними подразниками першої сигнальної системи вдосконалюється, зростає самостійність дій, умовиводів.

Однак нервові процеси у дитини середнього дошкільного віку ще далекі від досконалості. Переважає процес збудження. У разі порушення звичних умов життя, у разі втоми це проявляється в бурхливих емоційних реакціях, недотриманні правил поведінки. Бурхливі емоції, метушливість, велика кількість рухів у дитини свідчать про те, що процес збудження у неї переважає і, зберігаючи тенденцію до поширення, може перейти в підвищену нервову збудливість.

Водночас саме до п'яти років посилюється ефективність педагогічних впливів, спрямованих на концентрацію нервових процесів у дітей. Тому на заняттях і в побуті потрібно вдосконалювати реакції дитини на сигнал: включати у фізкультурні заняття ходьбу і біг зі зміною ведучого; широко використовувати дидактичні ігри та ігри з правилами.

Умовно-рефлекторні зв'язки утворюються у дітей швидко: після 2–4 поєднань умовного сигналу з підкріпленням. Але стійкість вони набувають не відразу (лише після 15–70 поєднань) і не завжди відрізняються міцністю. Це стосується і до тих умовних рефлексів, які утворені на словесні сигнали, і до складних систем зв'язків.

Порівняно важко формуються різні види умовного гальмування. Тому, щоб навчити дітей 4–5 років дотримуватися правил поведінки, їм мало пояснити, що можна, що не можна і що потрібно робити, необхідно постійно тренувати їх у відповідних вчинках. Важливо, щоб складні системи зв'язків, з яких складаються навички, вміння, зміцнювалися поступово, на повторюваному з ускладненнями матеріалі.

Розвиток особистості

Сприяння особистісному розвитку дитини 4–5 років потребує враховувати наступне.

По-перше, у цьому віці вже закладаються основи творчого відношення до предметного світу. Для цієї мети можна використовувати ті скромні поробки, які дитина створює своїми руками для гри або у якісь подарунки кому-небудь. Якщо дорослий систематично буде підкреслювати, що дитина зробила щось сама, що вона вже багато чого вміє і зможе для кожного створити атмосферу заслуженого визнання й успіху, то задоволення, яке водночас буде відчувати дитина, спонукатиме й надалі ставити подібні завдання.

По-друге, у цей період може виникнути й справді пізнавальне ставлення до світу, безкорислива потреба в знаннях з інтересом і бажання

знати. Для подальшого розвитку пізнавального інтересу важливо не лише давати дитині нові знання в захоплюючій формі, необхідно максимально з повагою ставитися до її власних розумових пошуків і їх результатів. На п'ятому році життя дитина вже здатна мислити, не опираючись на безпосередній досвід. У неї з'являється коло словесних знань. Оперуючи такими знаннями, дитина може іноді приходити до неправильних висновків, отримувати логічно недосконалі результати. Будь-які прояви неповаги до цих перших самостійних інтелектуальних кроків можуть відбити у дитини інтерес до галузі знань і позбавити її впевненості в собі. Тому найважливішими вимогами до особистих відносин дорослих з дітьми, і в їх взаємовідносинах один із одним, є серйозне і шанобливе ставлення до всіх, навіть неправильних, міркувань дитини.

Це не означає, що дорослі повинні схвалювати будь-які хибні думки та міркування дітей. Дорослим слід не оцінювати дітей, а обговорювати з ними їх міркування і заперечувати їм начебто на рівних, а не зверхньо. Звідси природно випливає, що новими по відношенню дитини до інших людей повинні стати, з одного боку, інтерес і повага до дорослого як до джерела нових знань і помічника в його власних інтелектуальних пошуках, а з іншого – шанобливе та зацікавлене ставлення до аналогічних інтелектуальних пошуків його однолітків.

Ставлення до однолітків у цьому віці носить ще не дуже диференційований характер. Діти в основному діляться на «поганих» і «хороших» і ці оцінки залежать переважно від дорослих. Так, більшість дітей п'ятого року життя вважають однолітків поганими тому, що вихователь робить їм зауваження за те, що вони повільно їдять, погано засинають тощо.

Необхідно мати на увазі, що репутація дитини в групі, ставлення до неї однолітків та її душевне самопочуття може без всякого наміру

з боку дорослого неоправно постраждати. Для цього достатньо часто висловлювати невдоволення дорослого з приводу таких форм поведінки, які хоча й створюють організаційні труднощі, морально нейтральні, не залежать від дитини й часто зумовлені її фізіологічними особливостями.

У розвитку свідомості дітей відкриваються дві дуже важливі можливості, від правильного використання яких суттєво залежить загальний рівень їх розумового розвитку. Одна з можливостей пов'язана з тим, що на п'ятому році життя діти здатні в своєму пізнанні навколишнього виходити за межі того, з чим безпосередньо стикаються самі. Починаючи з цього віку вони можуть поступово накопичувати фактичні знання про різні предмети та явища, які не бачили і про які знають тільки зі слів дорослого (про тварин і машини, міста і країни тощо).

Дуже важливо розуміти, що коли дитина накопичує такі уявлення, вона не просто збільшує обсяг знань про оточення. У неї природно виникає ставлення до тих нових сфер життя, з якими її знайомлять: симпатія до дельфінів та страх до акул, співчуття до людей, які місяцями живуть в умовах полярної ночі, і повагу до їх здатності пристосовуватися до складних природних умов.

А це означає, що дорослий не тільки дає знання, а й принципово розширює коло подій і предметів, що викликають у дитини емоційний відгук: співчуття та обурення, повагу й інтерес. Дуже важливо, що почуття та стосунки, які переживає дитина з приводу далеких і особисто їй незнайомих істот або подій, по суті своїй безкорисливі, не пов'язані з егоїстичними бажаннями та намаганнями. Тим самим дорослі виводять дитину за межі вузьких і егоїстичних інтересів, роблячи найперші кроки у формуванні майбутнього громадянина світу, якому ніщо людське не буде чуже.

Діти 4–5 років прагнуть до самостійності, але невдачі бентежать їх. Накопичуючись, безуспішні зусилля породжують невпевненість.

Між тим довільність підтримується саме успішністю виконання завдання дорослого або справи, яку дитина задумала зробити сама.

В ігровій діяльності дітей середнього дошкільного віку з'являється рольова взаємодія. Вона вказує на те, що дошкільнята починають відокремлювати себе від прийнятої ролі. У процесі гри ролі можуть змінюватися. Ігрові дії починають виконуватися не заради них самих, а заради сенсу гри. Проходить розподіл ігрових і реальних взаємодій дітей.

Розвиток психічних процесів

Найбільш яскраво розвиток дітей середнього дошкільного віку 4–5 років характеризують зростаюча довільність, цілеспрямованість психічних процесів, що свідчить про збільшення участі волі в процесах сприйняття, пам'яті, уваги.

Сприйняття. Дитина освоює прийоми активного пізнання властивостей предметів: вимірювання, порівняння шляхом накладення, прикладання предметів один до одного тощо. У процесі пізнання дитина знайомиться з різними властивостями навколишнього світу: кольором, формою, величиною, предметів, характеристиками часу, простору, смаку, запаху, звуку, якості поверхні. Вона вчиться сприймати їх, розрізняти відтінки й особливості, освоює способи виявлення, запам'ятовує назви. У цей період формуються уявлення про основні геометричні фігури (квадрат, коло, трикутник, овал, прямокутник і багатокутник); про сім кольорів спектру, білий і чорний; про параметри величини (довжину, ширину, висоту, товщину); про простір (далеко, близько, глибоко, мілко, там, тут, угорі, внизу); про час (ранок, день, вечір, ніч, пору року, години, хвилини тощо); про особливі властивості предметів і явищ (звук, смак, запах, температуру, якість поверхні тощо).

Увага. Збільшується стійкість уваги. Дитині стає доступною зосереджена діяльність протягом 15–20 хвилин. Під час виконання будь-яких дій вона здатна утримувати в пам'яті нескладну умову.

Для того, щоб дошкільник вчився довільно управляти своєю увагою, його треба просити більше міркувати вголос. Якщо дитину 4–5 років просити постійно називати вголос те, що вона повинна тримати в колі своєї уваги, то вона буде у змозі довільно протягом досить тривалого часу утримувати свою увагу на тих чи інших предметах та на їх окремих деталях, властивостях.

Пам'ять. У цьому віці починають розвиватися процеси спочатку довільного пригадування, а потім й умисного запам'ятовування. Вирішивши щось запам'ятати, дитина тепер може використовувати для цього й деякі дії, зокрема повторення. До кінця п'ятого року життя з'являються самостійні спроби елементарної систематизації матеріалу в цілях його запам'ятовування.

Довільне запам'ятовування і пригадування полегшуються, якщо дитині зрозуміла й емоційно близька мотивація цих дій (наприклад, запам'ятати, які іграшки потрібні для гри, вивчити вірш «у подарунок мамі» тощо).

Дуже важливо, щоб дитина з допомогою дорослого осмислювала те, що вивчає. Осмислений матеріал запам'ятовується навіть тоді, коли не ставиться мета його запам'ятати. Безглузді елементи легко запам'ятовуються лише в тому випадку, якщо матеріал приваблює дітей своєю ритмікою, або, як лічилки, влітаючись у гру, стають необхідними для її здійснення.

Об'єм пам'яті поступово зростає і дитина п'ятого року життя більш чітко відтворює те, що запам'ятала. Так, переказуючи казку, вона намагається точно передати не тільки основні події, а й другорядні деталі, пряму й авторську мову. Діти запам'ятовують до 7–8 назв предметів. Починає формуватися довільне запам'ятовування: вони здатні сприйняти та виконати завдання на запам'ятовування, пам'ятають доручення дорослих, можуть вивчити невеликий вірш тощо.

Мислення. Починає розвиватися образне мислення. Діти вже здатні використовувати прості схематичні зображення для вирішення нескладних завдань. Вони можуть будувати за схемою, вирішувати завдання з лабіринтами. Розвивається передбачення. Діти можуть сказати, що відбудеться в результаті взаємодії об'єктів, на основі їх просторового розташування. Проте водночас їм важко стати на позицію іншого спостерігача й у внутрішньому плані вчинити уявне перетворення образу. Для дітей цього віку особливо характерні відомі феномени Ж. Піаже: збереження кількості, об'єму і величини. Наприклад, якщо дитині пред'явити три чорних кола з паперу і сім білих і запитати: «Яких кіл більше – чорних або білих?», більшість дасть відповідь, що білих більше. Але якщо запитати: «Яких більше – білих або паперових?», відповідь буде такою ж – більше білих.

Мислення в цілому і більш прості процеси, які воно охоплює (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), не можна розглядати окремо від загального змісту діяльності дитини, від умов її життя і виховання.

Рішення задач може відбуватися в наочно-дійовому, наочно-образному та словесному планах. У дітей 4–5 років переважає наочно-образне мислення, і головне завдання педагога – формування різноманітних конкретних уявлень. Але не слід забувати, що мислення людини – це і здатність до синтезу, тому необхідно також навчати дітей узагальнювати. Дитина цього віку здатна аналізувати об'єкти одночасно за двома ознаками: кольором і формою, кольором і матеріалом тощо. Вона може порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, запахом, смаком та іншими властивостям, знаходячи відмінності та подібність. До 5 років дитина може зібрати картинку з чотирьох частин без опори на зразок і з шести частин з опорою на зразок. Може узагальнювати поняття,

що належать до таких категорій: фрукти, овочі, одяг, взуття, меблі, посуд, транспорт.

Уява. Уява продовжує розвиватися. Формуються такі її особливості, як оригінальність і довільність. Діти можуть самостійно придумати невелику казку на задану тему.

Мовлення. У середньому дошкільному віці покращуються вимова звуків і дикція. Мова привертає увагу дітей і активно використовується ними. Вони вдало імітують голоси тварин, інтонаційно виділяють мову тих чи інших персонажів. Інтерес викликають ритмічна структура промови, рими. Розвивається граматична сторона мовлення. Діти займаються словотворенням на основі граматичних правил. Мова у процесі взаємодії один із одним носить ситуативний характер, а під час спілкування з дорослим стає позаситуативною.

Збагачується словниковий запас дітей, розширюються можливості використання слів. Якщо звертати увагу дитини на явища природи, на її красу, розглядати разом з нею пейзажі, то вже в 4–5 років вона починає оперувати відповідним словником. І хоча в цьому віці діти в основному говорять про колір і розмір об'єктів, майже третина визначень розгорнуті, тобто з перерахуванням двох-трьох ознак, з елементами порівняння, з поясненням («Сніг білий і дещо блакитний»; «Блищить, як золотий»).

На п'ятому році життя дитини дещо змінюється і морфологічний склад висловлювань за рахунок більш частішого використання дієслів, прикметників і прислівників. Це сприяє тому, що в мові з'являються прості поширені та складні речення. Коли діти вчаться розповідати, у них формуються багато елементів зв'язного мовлення. Кількість слів у дитячих розповідях така ж, як і в старшій групі, і навіть в учнів початкових класів (у середньому 24–25). Відповідно формуються й інші

ознаки зв'язного мовлення, наприклад, завершеність теми, виділення частин оповідання тощо.

Діагностика дітей 4–5 років

Після попередньої бесіди та встановлення контакту з дитиною їй пропонують виконати такі завдання.

Субтест 1. «Коробка форм» (сприйняття)

Мета: оцінка ступеня сформованості сприйняття форми і просторових відношень.

Процедура проведення. Перед дитиною розкладаються фігури-вкладки і ставиться скринька з прорізами.

Інструкція: «Подивися уважно, у кожної фігурки в цьому будиночку є своє віконечко, в яке вона може увійти. Уважно подивися на фігурку і відшукай те віконечко, яке для неї підходить».

Критерії оцінки:

1) Дитина виконує завдання на основі зорового відношення фігур з прорізами – 2 бали.

2) Дитина не завжди користується зоровим співвіднесенням, часто приміряє, прикладає фігуру-вкладки до отвору, який підходить – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається, як дитина виконує завдання – шляхом зорового співвіднесення або методом проб, у розділі «Примітки» можуть фіксуватися її висловлювання під час виконання завдання, можна також попросити дитину назвати та показати знайомі фігури (наприклад, квадрат, трикутник) і відзначити, чи впоралася вона з цим завданням.

Субтест 2. «Покажи і назви» (загальна поінформованість)

Мета: виявлення загальної поінформованості дитини.

Процедура проведення. Перед дитиною кладуть аркуші з малюнками, потім ставлять їй запитання та пропонують знайти відповідь, роздивившись малюнки.

1. Покажи та назви, що росте на грядці.
2. Покажи та назви, хто лікує дітей.
3. Покажи та назви, що росте на дереві.
4. Покажи та назви, хто працює в магазині.
5. Покажи та назви домашню тварину.
6. Покажи та назви, хто готує обід.
7. Покажи та назви дику тварину.
8. Покажи та назви, хто літає.
9. Покажи та назви, що росте в лісі.

Критерії оцінки:

- 1) Дитина правильно відповіла на всі питання – 2 бали.
- 2) Дитина правильно відповіла на 4–5 запитань – 1 бал.
- 3) Дитина погано зрозуміла інструкцію та правильно показала менше половини необхідних картинок – 0 балів.

У Протоколі слід зазначити, які питання викликають труднощі, які слова незрозумілі дитині.

Субтест 3. «Мотрійка 4-складова» (сприйняття, моторика)

Мета: виявлення сформованого поняття величини, стану моторики, наявність стійкості інтересу.

Процедура проведення. Дитині показують мотрійку, психолог її розбирає, а потім збирає. Після цього мотрійку ставлять перед дитиною і пропонують їй зробити те ж саме. Крім того, дитину просять показати найбільшу та найменшу мотрійку, поставити їх за зростанням.

Критерії оцінки:

- 1) Дитина розуміє інструкцію та збирає мотрійку шляхом зорового співвіднесення – 2 бали.
- 2) Дитина розуміє інструкцію, але збирає мотрійку шляхом примірювання – 1 бал.
- 3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається, як дитина виконує завдання – шляхом зорового співвіднесення або методом проб, у розділі «Примітки» – чи може поставити мотрійки за зростом, показати найбільшу і найменшу, якою рукою працює.

Субтест 4. «Розрізні картинки 4-складові» (сприйняття)

Мета: виявлення рівня розвитку цілісного сприйняття, здатності до зорового синтезу.

Процедура проведення. Дитині пропонують чотири частини картинки. Частини розкладають так, щоб їх треба було не просто зсунути разом, а дати їм потрібне просторове положення. Психолог промовляє: «Перед тобою картинка, розрізана на частини. Як ти вважаєш, що намальовано на цій картинці? Що утвориться, коли ти складеш частини разом?». Дитина повинна сказати, що зображено на розрізаній картинці. Якщо вона не може зрозуміти, що вийде в результаті складання частин, дорослий пропонує: «Склади частини і подивимося, що намальовано на картинці».

Критерії оцінки:

- 1) Дитина називає, що намальовано на картинці, і виконує завдання на основі зорового співвіднесення – 2 бали.
- 2) Дитина не називає, що намальовано на розрізаній картинці, виконує завдання шляхом проб – 1 бал.
- 3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі слід зазначити, чи змогла дитина назвати зображений на розрізаній картинці предмет, скільки проб вона зробила, збираючи картинку.

Субтест 5. «8 предметів» (пам'ять)

Мета: дослідження обсягу образної пам'яті.

Процедура проведення. Дитині пропонують аркуш із зображеннями восьми предметів.

Інструкція: «Подивися уважно на картинку, розглянь її та назви намальовані предмети, спробуй їх запам'ятати». Через деякий час психолог прибирає лист і пропонує дитині згадати, що було зображено на ньому.

Критерії оцінки:

- 1) Дитина запам'ятала не менше 5 картинок – 2 бали.
- 2) Дитина запам'ятала 3–4 картинки – 1 бал.
- 3) Дитина запам'ятала менше 3-х картинок – 0 балів.

У Протоколі ставлять «+» або «-» під номерами від 1 до 8 і фіксують, скільки предметів запам'ятала дитина.

Субтест 6. «Лабіринти» (увага)

Мета: оцінка вміння розуміти інструкцію, стійкості, концентрації, обсягу уваги, а також цілеспрямованості діяльності й особливостей зорового сприйняття.

Процедура проведення. Перед дитиною на столі лежить малюнок.

Інструкція: «Подивися, дівчинка і хлопчик тримають за мотузочки кульку і змію. Тобі треба визначити, хто що тримає. Для цього потрібно вести по мотузочці пальчиком. Відривати пальчик від мотузочки не можна». Після виконання цього завдання психолог кладе перед дитиною інший малюнок і пропонує: «Покажи, за якою дорогою побіжать до себе додому собачка і білочка».

Критерії оцінки:

- 1) Дитина виконує завдання і може простежити шлях до предмета самостійно – 2 бали.

2) Дитина розуміє завдання, але помиляється через невміння зосередитися, виправляється за допомогою психолога («Подивися ще раз, будь уважний») – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі відзначають, який лабіринт викликає труднощі, чи приймає дитина допомогу дорослого.

Субтест 7. «Знайди таку ж картинку» (увага)

Мета: виявлення здатності встановлювати тотожність, схожість і відмінність предметів на основі зорового аналізу; оцінка ступеня розвитку спостережливості, стійкості уваги, ціленаправленості сприйняття.

Процедура проведення. Перед дитиною розміщують картинки.

Інструкція: «Подивися, тут намальовані різні квіти. Серед них треба знайти такі ж, як ця (психолог показує на квітку, розміщену ліворуч у рамці). ... А тепер знайди такий же (як у рамці) гриб».

Критерії оцінки:

1) Дитина правильно виконує обидва завдання – 2 бали.

2) Дитина виконує без допомоги дорослого одне завдання – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається правильність вибору («+» або «-»).

Субтест 8. «Знайди будиночок для картинки» (мислення)

Мета: виявлення рівня розвитку наочно-образного мислення, вміння групувати картинки, підбирати узагальнювальні слова.

Процедура проведення. Перед дитиною викладають 4 будиночки. У кожному будиночку по 4 вікна. На горищі першого будиночка зображений предмет посуду (тарілка), другого – овоч (морква), третього – фрукт (апельсин), четвертого – предмет одягу (піджак). Потім дитині почергово пропонують картинки: «Знайди будиночок, де живе ця картинка». Перша картинка викладається психологом. Після того

як дитина розмістить всі картинки, їй ставлять запитання: «Чому ці картинки живуть разом в одному будиночку?».

Можлива допомога психолога: якщо дитина не відразу розуміє завдання, психолог запитує: «Як ти вважаєш, чому морква та огірок опинилися в одному будиночку? Як їх можна назвати одним словом?»

Критерії оцінки:

1) Дитина правильно групує картинки та підбирає узагальнювальне слово самостійно – 2 бали.

2) Дитина виконує завдання за допомогою психолога та називає не всі узагальнювальні слова – 1 бал.

3) Дитина не може виконати завдання навіть за допомогою психолога – 0 балів.

У Протоколі фіксується, які категорії викликали труднощі, які узагальнювальні слова дитина називає, яку допомогу надав психолог.

Субтест 9. «На що це схоже?» (уява)

Мета: виявлення рівня розвитку уяви дитини, оригінальності та гнучкості мислення.

Процедура проведення. Дитині по черзі пропонують 3 карточки із зображеннями: «Подивися на картинку і скажи, на що вона схожа».

Критерії оцінки:

1) Дитина називає не менше 9 асоціацій (по 3 на кожен малюнок) – 2 бали.

2) Дитина називає від 6 до 8 асоціацій (не менше ніж по 2 на кожну картинку) – 1 бал.

3) Дитина не зрозуміла завдання або дає лише по 1 асоціації на кожну картинку – 0 балів.

У Протоколі записують асоціації на кожен малюнок, фіксують кількість асоціацій, у «Примітках» зазначається оригінальність малюнків.

Оцінка результатів:

- високий рівень – 14–18 балів;
- середній рівень – 9–13 балів;
- низький рівень – 0–8 балів.

2.3. Психолого-педагогічне вивчення дітей старшого дошкільного віку (5–6 років)

Анатомо-фізіологічні особливості

Вік 5–6 років часто називають «періодом першого витягнення», коли за рік дитина може вирости на 7–10 см. За середніми даними, зріст дитини п'яти років становить приблизно 106,0–107,0 см, а маса тіла – 17,0–18,0 кг. Протягом шостого року життя середнє збільшення маси тіла на місяць – 200,0 г, а зросту – 0,5 см.

Кожний віковий етап характеризується, крім того, різною інтенсивністю росту окремих частин тіла. Протягом шостого року, наприклад, швидко збільшуються довжина кінцівок, ширина таза і плечей у дітей обох статей. Разом із тим, є індивідуальні та статеві відмінності в цих показниках. Наприклад, окружність грудної клітки у дівчаток збільшується інтенсивніше, ніж у хлопчиків.

Розвиток опорно-рухової системи (скелет, суглобо-зв'язний апарат, мускулатура) дитини до п'яти-шести років ще не завершений. Кожна з 206 кісток продовжує змінюватися за розміром, формою, будовою, причому у різних кісток фази розвитку неоднакові.

Зрощення частин гратчастої кістки черепа й окостеніння слухового проходу до шести років закінчуються. Зрощення ж між собою частин потиличної, основної та обох половин лобної кісток черепа до цього віку ще не завершене. Між кістками черепа зберігаються хрящові зони, тому

зростання головного мозку може тривати. (Об'єм або окружність голови у дитини до шести років приблизно 50 см). Не закінчується й окостеніння носової перегородки. Ці особливості вихователь повинен урахувати під час проведення рухливих ігор і фізкультурних занять, так як навіть самі легкі удари в області носа, вуха можуть призвести до травм.

Хребетний стовп дитини п'яти-шести років також чутливий до деформуючих впливів. Скелетна мускулатура характеризується слабким розвитком сухожиль, фасцій, зв'язок. У разі зайвої маси тіла, а також під час несприятливих умов, наприклад, під час частого підняття дитиною тягарів, порушується постава, з'являється роздутий або відвислий живіт, розвивається плоскостопість, у хлопчиків утворюється грижа. Тому вихователь повинен стежити за навантаженнями під час виконання дітьми трудових доручень. Наприклад, винести матеріали та інвентар на ділянку доручають одночасно декільком дітям.

У розвитку м'язів виділяють кілька «ключових» етапів. Один із них – це вік шість років. До шести років у дитини добре розвинені великі м'язи тулуба й кінцівок, але, як і раніше, слабкі дрібні м'язи, особливо кистей рук. Тому діти відносно легко засвоюють завдання на ходьбу, біг, стрибки, але не можуть виконати вправи, які потребують роботи дрібних м'язів.

Основою рухової діяльності є розвиток стійкості рівноваги. Вона залежить від ступеня взаємодії пропріоцептивних, вестибулярних та інших рефлексів (пропріоцептивні рефлекси – рефлекси, отримані з м'язів і сухожиль; вестибулярні рефлекси – реакції вестибулярного апарату (органу чуття, розташованого у внутрішньому вусі людини) на зміни положення голови і тулуба у просторі), а також від маси тіла та площі опори. Із віком дитини показники збереження стійкої рівноваги покращуються. Під час виконання вправ на рівновагу дівчатка мають деяку перевагу перед хлопчиками. У цілому в старшій групі дітям, як і раніше, легше даються вправи, де є велика площа опори. Але вони здатні

виконувати й короткі вправи, в яких потрібна опора на одну ногу, наприклад, у рухливих іграх «Зроби фігуру», «Вище землі», «Совушка».

Органи дихання. Розміри та будова дихальних шляхів дитини дошкільного віку відрізняються від таких самих у дорослих. Так, вони значно вужчі, тому порушення температурного режиму та вологості повітря в приміщенні призводять до захворювань органів дихання. Важлива і правильна організація рухової активності дітей. У разі її недостатності кількість захворювань органів дихання також збільшується (приблизно на 20 %).

Життєва ємність легень у дитини п'яти-шести років у середньому 1100–1200 см³, але вона залежить від багатьох факторів (довжини тіла, типу дихання тощо). До семи років у дітей яскраво виражений грудний тип дихання. Кількість подихів за хвилину в середньому 25. Максимальна вентиляція легень до шести років приблизно 42 дц³ повітря на хвилину. Під час гімнастичних вправ вона збільшується в 2–7 разів, а під час бігу – ще більше. Дослідження з визначення загальної витривалості у дошкільників (на прикладі бігових і вправ на стрибки) показали, що резервні можливості серцево-судинної і дихальної систем у дітей досить високі. Наприклад, якщо фізкультурні заняття проводяться на повітрі, то загальний обсяг бігових вправ для дітей старшої групи протягом року може бути збільшений з 0,6–0,8 до 1,2–1,6 км. Стрибати через скакалку діти можуть протягом 5 хвилин. У багатьох потреба в руховій активності настільки велика, що лікарі і й фізіологи називають період від п'яти до семи років «віком рухової марнотратності». У завдання педагога входить контролювати та направляти рухову активність вихованців із урахуванням індивідуальності; попереджати випадки гіпердинамії й активізувати тих, хто віддає перевагу «сидячим» іграм.

Серцево-судинна система. До п'яти років у дитини порівняно з періодом новонародженості розміри серця збільшуються в 4 рази.

Так само інтенсивно формується і серцева діяльність, але процес цей не завершується навіть у підлітків. У перші роки життя дитини пульс її нестійкий і не завжди ритмічний. Середня частота його до шести-семи років становить 92–95 ударів на хвилину.

Розвиток вищої нервової діяльності характеризується прискореним формуванням низки морфологічних ознак. Так, поверхня мозку шестирічної дитини складає вже більше 90 % розміру поверхні кори головного мозку дорослої людини. Бурхливо розвиваються лобні долі. Завершується, наприклад, диференціація нервових елементів тих шарів (так званих асоціативних зон), у яких здійснюються процеси, що визначають успіх складних розумових дій: узагальнення, усвідомлення послідовності подій і причинно-наслідкових відношень, формування складних міжаналізаторних зв'язків тощо.

Так, діти старшого дошкільного віку розуміють складні узагальнення, що утворюються на основі міжфункціональних зв'язків. Наприклад, раніше вони засвоїли, що під поняттям «одяг» маються на увазі різні предмети: пальто, сукня, сорочка, штани тощо. Тепер вони здатні виділяти ознаки, що об'єднують різні групи, наприклад, можуть усвідомити, що іграшки, меблі, посуд об'єднує те, що всі вони зроблені руками людини. У дітей розширюються уявлення про основні види взаємозв'язків між живою та неживою природою. Усе це створює можливість засвоєння дошкільнятами систематизованих знань.

В освітньому процесі необхідно широко використовувати здатність центральної нервової системи до створення складних міжфункціональних зв'язків. У дитини 5–6 років виявляється паралельність, одночасність протікання нервових процесів у різних аналізаторних системах. Так, цілями для метання можуть служити геометричні фігури: трикутник, чотирикутник. Потрапивши (після однієї-трьох спроб) у таку ціль, дитина отримує картку із зображенням відповідної фігури. Число її сторін (кутів)

означає кількість очків, які вона отримала (прийом, розроблений В. Аванесовою).

На шостому році життя дитини вдосконалюються основні нервові процеси: збудження й особливо гальмування. У цей період дещо легше формуються всі види умовного гальмування (диференційоване, умовне тощо). Удосконалення диференційованого гальмування сприяє дотриманню дитиною правил поведінки: вони частіше чинять «як треба» і утримуються від недозволеного.

Однак завдання, засновані на гальмуванні, слід розумно дозувати, так як вироблення гальмівних реакцій супроводжується зміною частоти серцевих скорочень, дихання, що свідчить про значне навантаження на нервову систему.

Властивості нервових процесів (збудження та гальмування) – сила, врівноваженість і рухливість – також удосконалюються. Діти швидше відповідають на запитання, змінюють дії, рухи, що дозволяє збільшувати щільність занять, включати в рухові вправи елементи, які формують силу, швидкість, витривалість.

Але все-таки властивості нервових процесів, особливо рухливість, розвинені недостатньо. Дитина часом повільно реагує на екстрене прохання, у необхідних випадках не може швидко за сигналом відштовхнутися, відскочити, стрибнути тощо.

У дітей п'яти-шести років динамічні стереотипи, які складають біологічну основу навичок і звичок, формуються досить швидко, але перебудова їх утруднена, що теж свідчить про недостатність рухливості нервових процесів. Дитина, наприклад, негативно реагує на зміну звичного способу життя. Із метою вдосконалення рухливості нервових процесів і додавання гнучкості сформованим навичкам використовують прийом створення нестандартної (на час частково

зміненої) обстановки під час проведення рухливих ігор, режимних заходів тощо.

Розвиток особистості

Вік п'яти років – останній із дошкільних періодів, коли в психіці дитини з'являються принципово нові утворення. Це довільність психічних процесів – уваги, пам'яті, сприйняття тощо. І звідси впливає здатність керувати своєю поведінкою, а також зміни в уявленнях про себе й у самосвідомості, самооцінці.

Поява довільності – вирішальна зміна в діяльності дитини: метою останньої стає не зміна зовнішніх, оточуючих малечу предметів, а оволодіння власною поведінкою.

Істотно змінюється уявлення дитини про себе, її образ «Я». Приблизно до п'яти років в образі «Я» дитини присутні тільки ті якості, які, на думку малюка, у нього є. Після п'яти років у дитини починають з'являтися уявлення не тільки про те, якою вона є, а й про те, якою хотіла би бути та якою не хотіла б стати. Іншими словами, крім наявних якостей, починають з'являтися уявлення про бажані та небажані риси й особливості. В образі «Я», крім «Я-реального» – тих якостей, які, на думку дитини, у неї є, з'являється і «Я-потенційне», що вміщує в себе як позитивні риси, які дитині хотілося б у себе бачити, так і негативні, які їй не хотілося б мати. Зрозуміло, цей процес перебуває ще в зародку і має специфічні форми. Так, дитина шостого року життя не говорить і не думає про те, що вона хотіла би мати ті чи інші риси характеру, як це відбувається з підлітками. Дошкільник зазвичай просто хоче бути схожим на персонажів казки, фільму, розповіді, на кого-небудь із знайомих людей. Дитина може уявляти себе цим персонажем, не грати його роль, а саме уявляти, приписуючи собі його якості.

Поява «Я-потенційного», або «Я-ідеального», тобто того, якою дитина хоче себе бачити, є психологічною передумовою становлення

навчальної мотивації. Справа в тому, що вчитися дитину спонукає не тільки і не стільки інтерес до дисциплін, що вивчаються. Навряд чи старанне виписування паличок і літер може становити для дітей особливий інтерес. Важливим чинником учення, оволодіння новими знаннями й уміннями є бажання бачити себе «розумним», «знаючим», «який уміє».

Ще одна важлива зміна відбувається у сфері відносин із однолітками. Починаючи з цього віку одноліток поступово набуває по-справжньому серйозного значення для дитини.

До цього центральною фігурою в житті дітей, незважаючи на оточення однолітків, все ж залишався дорослий. Причин тому декілька. До трьох років одноліток є для дитини лише більш-менш приємним або цікавим об'єктом. На четвертому році життя дитину більше цікавлять предмети та іграшки, з якими діє одноліток, ніж він сам. Спільна гра – найважливіша основа дитячих взаємин – по-справжньому ще недоступна дітям, і спроби налагодити її породжують безліч непорозумінь. Спілкування у формі обміну враженнями і думками не цікавить, бо одноліток не здатний ні зрозуміти проблеми й інтереси іншого, ні надати йому підтримку або висловити необхідне співчуття. Та й мовні можливості дітей четвертого року не дозволяють повноцінно здійснювати таке спілкування. На п'ятому році діти починають переходити до спільної гри і до епізодичного не ігрового спілкування з однолітками у формі обміну думками, інформацією, демонстрації своїх знань.

На шостому році життя дитини різні лінії психічного розвитку, з'єднавшись, утворюють сприятливі умови для появи нового типу взаємин із однолітками. Це, по-перше, розвиток мовлення, який у більшості дітей досягає, як правило, такого рівня, що вже не перешкоджає взаєморозумінню. По-друге, накопичення внутрішнього багажу у вигляді різних знань і відомостей про навколишнє, який дитина прагне осмислити

й упорядкувати, яким вона бажає поділитися з оточуючими. Розвиток довірливості, а також загальний інтелектуальний та особистісний розвиток, дозволяють дітям самостійно, без допомоги дорослого, налагоджувати і здійснювати спільну гру.

Як ми вже відзначали, у дитини розвивається уявлення про себе, завдяки цьому вона починає більш диференційовано сприймати однолітків і виявляти до них інтерес.

Усе це разом призводить до двох істотних змін у житті дітей. По-перше, змінюється роль взаєностосунків дитини з однолітками в її емоційному житті й ускладнюються взаємини. По-друге, з'являється інтерес до особистості й різних якостей інших дітей. Проходить поділ дітей на більш помітних і популярних, однолітків, які користуються симпатією та повагою, і дітей малопомітних, які на цьому тлі не викликають інтересу для решти.

Діти 5–6 років уже можуть розподіляти ролі до початку гри і будують свою поведінку, дотримуючись ролі. Ігрова взаємодія супроводжується промовою, відповідною за змістом та інтонаційно взятій ролі. Мова, що характеризує реальні відносини дітей, відрізняється від рольової промови. Оскільки діти починають освоювати соціальні відносини й розуміти підлеглість позицій у різних видах діяльності дорослих, одні ролі стають для них більш привабливими, ніж інші. Під час розподілу ролей можуть виникати конфлікти, пов'язані з субординацією рольової поведінки. Спостерігається організація ігрового простору, в якому виділяються смислові «центр» і «периферія». (У грі «Лікарня» таким центром є кабінет лікаря, у грі «Перукарня» – кімната стрижки, а зала очікування виступає як периферія ігрового простору). В іграх дії дітей стають досить різноманітними.

До моменту переходу в старшу групу більшість дітей на заняттях, у праці та інших видах діяльності, уважно слухаючи педагога, приймають

мету і мотив діяльності, що пояснюється. Це забезпечує інтерес і позитивне відношення дитини до майбутньої роботи, дозволяє вдосконалювати її пам'ять, уяву. Завдання діти виконують тим краще, чим більш значуща для них мотивація майбутньої діяльності. Так, дуже ефективна ігрова мотивація. Наприклад, більшу кількість нових слів діти запам'ятовують не так на заняттях, як під час гри в «магазин», отримавши завдання зробити необхідні покупки. У грі у всіх дітей шостого року значна тривалість (до 40–70 хвилин) утримання мети в пам'яті. Самостійно ставлять мету в індивідуальній грі вже вихованці середньої групи, але в старшій з 80 до 92 % збільшується кількість тих, які вміють ставити мету в загальній грі.

Розвиток психічних процесів

У старшому дошкільному віці пізнавальне завдання стає для дитини саме пізнавальним (потрібно оволодіти знаннями!), а не ігровим. У неї з'являється бажання показати свої вміння, кмітливість. Активно продовжують розвиватися психічні пізнавальні процеси: пам'ять, увага, мислення, уява, сприйняття.

Сприйняття. Продовжує вдосконалюватися сприйняття кольору, форми і величини, будови предметів; відбувається систематизація уявлень дітей. Вони розрізняють і називають не тільки основні кольори та їх відтінки, а й проміжні; форму прямокутників, овалів, трикутників. Сприймають величину об'єктів, легко будують рядок – за зростанням або спаданням – до десяти різних предметів.

Увага. Зростає стійкість уваги, розвивається здатність до її розподілу та переключення. Спостерігається перехід від мимовільної до довільної уваги. Обсяг уваги становить на початку року 5–6 об'єктів, до кінця року – 6–7.

Пам'ять. У віці 5–6 років починає формуватися довільна пам'ять. Дитина здатна за допомогою образно-зорової пам'яті запам'ятати 5–6 об'єктів. Обсяг слухової вербальної пам'яті становить 5–6 слів.

Мислення. У старшому дошкільному віці продовжує розвиватися образне мислення. Діти здатні не тільки вирішити задачу в наочному вигляді, а й в розумі здійснити перетворення об'єкта тощо. Розвиток мислення супроводжується засвоєнням розумових засобів (розвиваються схематизовані й комплексні уявлення, розуміння про циклічність змін).

Крім того, вдосконалюється здатність до узагальнення, що є основою словесно-логічного мислення. Ж. Піаже показав, що в дошкільному віці у дітей ще відсутні уявлення про групи об'єктів. Об'єкти групуються за ознаками, які можуть змінюватися. Проте починають формуватися операції логічного додавання та множення груп. Так, старші дошкільнята у разі групування об'єктів можуть враховувати дві ознаки. Як приклад можна привести завдання: дітям пропонують вибрати найбільш несхожий об'єкт із групи, до якої входять два кола (велике й мале) і два квадрати (великий і малий). Водночас кола та квадрати відрізняються за кольором. Якщо показати на яку-небудь із фігур, а дитину попросити назвати найбільш несхожу на неї, можна впевнитися: вона здатна врахувати дві ознаки, тобто виконати логічне множення. Як було показано в дослідженнях психологів, діти старшого дошкільного віку здатні міркувати, даючи адекватні причинні пояснення, якщо аналізовані відношення не виходять за межі їх наочного досвіду.

Уява. П'ятирічний вік характеризується розквітом фантазії. Особливо яскраво уява дитини виявляється в грі, де вона діє дуже захоплено.

Розвиток уяви у старшому дошкільному віці зумовлює можливість створення дітьми досить оригінальних і послідовних історій. Розвиток

уяви стає успішним в результаті спеціальної роботи з її активізації. В іншому випадку цей процес може не мати таких наслідків.

Мовлення. Продовжує вдосконалюватися мова, зокрема її звукова сторона. Діти можуть правильно відтворювати шиплячі, свистячі та сонорні звуки. Розвивається фонематичний слух, інтонаційна виразність мовлення під час читання віршів, у сюжетно-рольовій грі, повсякденному житті. Удосконалюється граматичний склад мови. Діти використовують практично всі частини мови, активно займаються словотворчістю. Забезпечується лексика: активно використовуються синоніми й антоніми. Розвивається зв'язне мовлення. Дошкільнята можуть переказувати, розповідати по картинці, передаючи не лише головне, а й деталі.

Старший дошкільний вік – це досить визначний етап у житті дитини коли вона готується вступити до школи. Тому необхідність у розвитку психічних процесів виходить на перше місце. Значний поштовх у розвитку психічних процесів веде за собою як розумовий розвиток, так і подальшу адаптацію дитини у соціумі, адже наступним кроком буде школа.

Діагностика дітей 5–6 років

Після попередньої бесіди та встановлення контакту з дитиною їй пропонують виконати такі завдання.

1. Особистісна сфера

Субтест 1. «Драбинка» (самооцінка)

Мета: виявлення самооцінки дитини.

Інструкція: «Подивися на цю драбинку. На саму верхню сходинку ставлять найкращих дітей, на саму нижню сходинку – найгірших. На середній сходинці – ні поганих, ні хороших. Чим вища сходинка – тим кращі діти. На яку сходинку ти сам себе поставиш? А на яку сходинку тебе поставить вихователька? Мама? Тато? (можна запитати про інших близьких родичів)».

Критерії оцінки

Якщо в групі працюють два вихователі, то слід запитати про кожного.

Уважається нормою, якщо діти цього віку ставлять себе на сходинку «дуже хороші», «найкращі». Якщо ставлять на будь-яку з нижніх сходинок (тим більше на найнижчій), це говорить не про адекватну оцінку, а про негативне ставлення до себе, невпевненості у власних силах.

Ознакою неблагополуччя як у структурі особистості дитини, так і в її відносинах із близькими дорослими є відповіді, в яких усі рідні ставлять її на нижні сходинки. Однак під час відповіді на питання «Куди тебе поставить вихователька?» переміщення на одну з нижніх сходинок є нормою і може служити доказом адекватної, правильної самооцінки, особливо в тому випадку, якщо дитина дійсно погано поводиться і часто отримує зауваження від виховательки.

У Протоколі вказується номер сходинки, обраної дитиною (як оцінює себе сама, мама, тато, вихователі). У розділі «Примітки» зазначається вибір, який викликав труднощі (наприклад, поставити на другу або п'яту сходинку тощо) або вимагав більшого часу на роздуми; а також відмова дитини від виконання завдання.

2. Загальна обізнаність

Субтест 2. «Небулиці»

Мета: виявлення знань дитини про навколишній світ, здатності емоційно відгукуватися на небувальщину малюнка.

Процедура проведення. Дитині пропонують картинку зі словами: «Подивися на цю картинку». Якщо дитина розглядає її мовчки (або взагалі ніяк не реагує), педагог може запитати: «Ти розглянув картинку? Смішна? Чому вона смішна? Що тут намальовано неправильно?». Водночас кожне питання є допомогою у виконанні завдання і впливає на отриману оцінку. Дитина повинна побачити небулиці та потім пояснити, як має бути

насправді. Якщо дитина не може, психолог може надати їй допомогу, задаючи такі питання: «Чи може коза жити в дуплі? Де вона повинна жити?», «Де і як росте морквина, редиска?» тощо.

Критерії оцінки:

1) Дитина реагує на небулиці, зображені на картинці, жваво і безпосередньо, без втручання дорослого, посміхається, з легкістю вказує на всі небулиці – 2 бали.

2) Дитина реагує не відразу, знаходить безглузді місця із незначною допомогою психолога (один-два питання) – 1 бал.

3) Дитина емоційно ніяк не реагує на картинки і лише за допомогою дорослого знаходить невідповідності в ній – 0 балів.

У Протоколі фіксується, чи всі ситуації-небулиці змогла знайти дитина і відповіді на задані психологом питання; у розділі «Примітки» фіксуються труднощі звуковимови, граматичні помилки, оцінюється словниковий запас.

Субтест 3. «Пори року»

Мета: виявлення рівня сформованості уявлень про пори року.

Процедура проведення. Перед дитиною розкладають у випадковому порядку 4 картинки із зображенням пір року та промовляють: «Тут намальовані пори року. Яка пора року зображена на кожній картинці? Покажи і назви. Чому ти так думаєш?».

Критерії оцінки:

1) Дитина розуміє завдання, впевнено співвідносить зображення всіх пір року з назвами – 2 бали.

2) Дитина розуміє завдання, але називає правильно тільки дві пори року, співвідносячи їх з картинками – 1 бал.

3) Дитина не розуміє завдання, безцільно перекладає картинки – 0 балів.

У Протоколі слід відзначити, яка пора року викликає труднощі. У розділі «Примітки» зазначається активний словниковий запас, точність передачі ознак пір року.

3. Розвиток психічних процесів

Субтест 4. «Знайди таку ж картинку» (увага)

Мета: виявлення здатності встановлювати тотожність, схожість і відмінність предметів на основі зорового аналізу, рівня розвитку спостережливості, стійкості уваги, цілеспрямованості сприйняття.

Процедура проведення. Перед дитиною викладають аркуш з малюнками.

Інструкція: «У кожному рядку намальовано по 4 картинки. Подивися уважно на першу картинку (у верхньому ряду) і знайди точно таку ж». Потім по черзі пред'являють решту 5 рядків.

Критерії оцінки:

- 1) Дитина виконує завдання правильно в 5–6 випадках – 2 бали.
- 2) Дитина виконує завдання правильно в 3–4 випадках – 1 бал.
- 3) Дитина виконує завдання правильно в 1–2 випадках або не розуміє і не виконує зовсім – 0 балів.

У Протоколі зазначається правильність вибору («+» або «-»).

Субтест 5. «10 предметів» (пам'ять)

Мета: аналіз обсягу безпосередньої образної пам'яті у дитини.

Інструкція: «Подивися уважно на картинку, назви намальовані предмети та постарайся їх запам'ятати». Потім картинку перевертають і пропонують дитині перерахувати предмети, які вона запам'ятала.

Критерії оцінки:

- 1) Дитина запам'ятала 5–6 предметів – 2 бали.
- 2) Дитина запам'ятала 4 предмети – 1 бал.
- 3) Дитина запам'ятала менше 4-х предметів – 0 балів.

У Протоколі зазначається, скільки предметів запам'ятала дитина (попередньо ставляться «+» або «-»).

Субтест 6. «Знайди сім'ю» (мислення)

Мета: виявлення рівня розвитку наочно-образного мислення, елементів логічного мислення, вміння групувати предмети за їх функціональним призначенням.

Процедура проведення. Перед дитиною викладають в ряд по одній картинці з категорій: посуд, одяг, транспорт, фрукти, меблі, овочі. Решта картинок викладається під ними у випадковій послідовності.

Інструкція: «Подивися уважно, які картинки лежать у верхньому ряду, назви їх. Тепер я візьму одну картинку (вихователь бере картинку, що належить до тієї ж групи, що й перша) і покладу її ось сюди (кладе під першою картинкою)». Потім бере будь-яку іншу картку і питає дитину: «А куди ти покладеш ось цю картинку?». У результаті повинно утворитися шість груп по чотири картки, які в кожній групі розташовуються одна під іншою. Дитина повинна пояснити, чому вона об'єднала картинки в одну групу. Якщо завдання викликає у дитини труднощі, можна надати їй допомогу, виклавши другий ряд картинок за категоріями або попросивши назвати одним словом картки, що лежать в одному ряду, наприклад: «Як можна назвати одним словом апельсин і яблуко?».

Критерії оцінки:

1) Дитина сприймає та розуміє завдання, класифікує картинки з урахуванням основної ознаки і може здійснити узагальнення в мовному плані – 2 бали.

2) Дитина розуміє завдання, розкладає картинки правильно, але не узагальнює вербально або не відразу розуміє завдання, однак після допомоги психолога переходить до самостійного виконання – 1 бал.

3) Дитина не розуміє умову завдання і не використовує допомогу психолога – 0 балів.

У Протоколі зазначається, правильно чи ні названі узагальнювальні слова («+» або «-»), а в розділі «Примітки» – яка допомога психолога була використана.

Субтест 7. «Рибка» (мислення)

Мета: визначення рівня розвитку наочно-образного мислення, організації діяльності, вміння діяти за зразком, аналізувати простір.

Процедура проведення. Дитині показують зображення рибки, що складається з різнокольорових геометричних фігур (схему). Психолог запитує: «Як ти вважаєш, що тут намальовано? Правильно, це рибка». Після цього їй пропонують набір геометричних фігур, з яких можна зібрати зображення рибки: «Виклади, будь ласка, поруч точно таку ж рибку». Під час виконання завдання можна попросити дитину показати знайомі геометричні фігури, назвати їх і сказати, якого вони кольору.

Критерії оцінки:

1) Дитина самостійно аналізує схему і на основі аналізу без утруднень відтворює зображення – 2 бали.

2) Дитина недостатньо повно й точно аналізує схематичне зображення, побудова здійснюється шляхом проб – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається, як дитина складає картинку за зразком, чи вміє вона знаходити помилки, звіряючись зі зразком. У розділі «Примітки» зазначається знання геометричних фігур і кольору.

Субтест 8. «Малюнок людини»

Мета: виявлення сформованості образних і просторових уявлень у дитини, рівня розвитку її тонкої моторики; отримання загального уявлення про інтелект дитини в цілому.

Процедура проведення: перед дитиною кладуть чистий аркуш паперу і кажуть: «Намалюй, будь ласка, людину».

Приклад дитячого малюнку зображено на рис. 2.3.

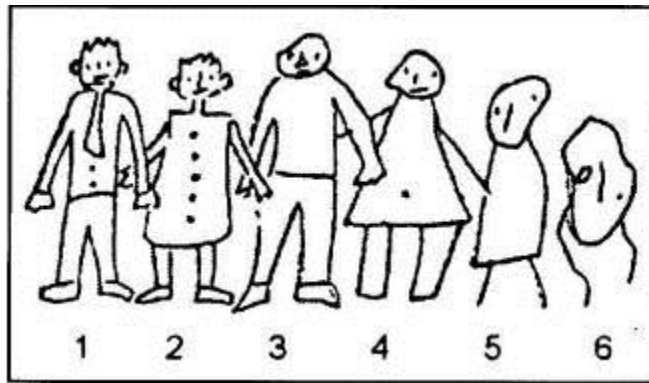

Рис. 2.3. Приклад дитячого малюнку.

Критерії оцінки:

- 1) Малюнок дитини схожий на зразки 1 і 2 – 2 бали.
- 2) Малюнок дитини схожий на зразки 3 і 4 – 1 бал.
- 3) Малюнок дитини схожий на зразки 5 і 6 – 0 балів.

У Протоколі зазначається, з чого дитина починає малювати (голова, ноги тощо), її висловлювання в процесі малювання, у розділі «Примітки» робляться записи про стан дрібної моторики, про те, чи правильно дитина тримає олівець, із яким натиском малює тощо.

Субтест 9. «Послідовні картинки» (мова, мислення)

Мета: виявлення здатності дитини зрозуміти сюжет у цілому, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що лежать в основі зображеної ситуації, складати послідовну розповідь.

Процедура проведення. Перед дитиною на столі в довільному порядку викладають картинки та пропонують уважно їх роздивитися. Потом вихователь промовляє: «Усі ці картинки переплутані. Розклади їх по порядку таким чином, щоб за ними можливо було скласти розповідь».

Критерії оцінки:

- 1) Дитина самостійно правильно й логічно визначає послідовність картинок і складає зв'язну розповідь – 2 бали.

2) Дитина помиляється в послідовності, але виправляє помилки (сама або за допомогою дорослого), або її розповідь уривчаста і викликає у дитини труднощі – 1 бал.

3) Дитина порушує послідовність, не може зрозуміти помилок або її розповідь зводиться до опису окремих деталей картинок – 0 балів.

У Протоколі фіксується, чи правильно дитина викладає послідовність, чи виправляє помилки, у розділі «Примітки» записуються цікаві мовні висловлювання (епітети, порівняння), оцінюється словниковий запас, зв'язність розповіді, граматична правильність мовлення.

Субтест 10. «Розрізні картинки» (4 частини) (сприйняття)

Мета: виявлення рівня розвитку сприйняття, вміння відтворювати цілісний образ предмета.

Процедура проведення. Дитині пропонують розрізані зображення предметів. Картки розкладаються хаотично. Дитину просять зібрати картинку після того, як вона дізнається, що намальовано.

Критерії оцінки:

1) Дитина впізнає за частинами зображений предмет і збирає картинку самостійно – 2 бали.

2) Дитина не може визначити до початку роботи, що намальовано на розрізаних картинках, але згодом за допомогою проб самостійно збирає картинку – 1 бал.

3) Дитина не виконала завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається, чи впізнала дитина картинку в розрізаному вигляді; скільки проб вона зробила, щоб скласти картинку.

Субтест 11. «На що це схоже?» (уява)

Мета: виявлення рівня розвитку уяви дитини, оригінальності та гнучкості мислення.

Процедура проведення. Дитині пропонують по черзі три карточки із зображеннями: «Подивися на картинку, скажи, на що вона схожа?».

Критерії оцінки:

- 1) Дитина називає 9 асоціацій (по 3 на кожен малюнок) – 2 бали.
- 2) Дитина називає по 2 асоціації на кожную картинку – 1 бал.
- 3) Дитина не зрозуміла завдання або дає всього лише по 1 асоціації на кожную картинку – 0 балів.

У Протоколі записують асоціації на кожную картинку, підраховується їх кількість. У розділі «Примітки» зазначається оригінальність асоціацій.

Оцінка результатів:

- високий рівень – 16–20 балів;
- середній рівень – 10–15 балів;
- низький рівень – 0–9 балів.

РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Психологічний інструментарій для здійснення діагностики психічних пізнавальних процесів дітей дошкільного віку

Сьогодні питання навчання та виховання дітей дошкільного віку посідає вагомe місце серед освітніх програм країни. Тому навчання та виховання дошкільників необхідно починати з їх психологічної діагностики.

Психологічна діагностика – це наука про вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості або інших об'єктів, які піддаються психологічному аналізу.

Мета психологічної діагностики – встановлення психологічного діагнозу як висновку про актуальний стан психологічних особливостей особистості та прогноз її подальшого розвитку.

Серед створених на сьогодні психодіагностичних методик для діагностики дітей дошкільного віку розрізняють велику кількість, які поділяються на такі: бланкові; опитувальні; малюнкові.

Діагностування дошкільного віку має велике коло питань і сфер розвитку самої дитини, як самостійно наявного сформованого організму в певний віковий період свого розвитку. Зокрема, це: діагностування нервово-психічного розвитку кожного вікового періоду, від раннього до старшого дошкільного віку; загальнопсихологічні характеристики періоду раннього дитинства, молодшого, середнього та старшого дошкільного віку; діагностика розвитку рухової сфери та ігрових дій; діагностика розвитку пізнавальних функцій у дітей раннього віку та пізнавальної сфери у дошкільників; діагностика способів діяльності; діагностика емоційно-вольової сфери; діагностика особливостей розвитку

особистості; дослідження комунікативної сфери та міжособистісних взаємин дошкільників; діагностика особистісних характеристик і «Я-концепції» дитини дошкільного віку; відставання у психічному розвитку; соціальна адаптація та дезадаптація дошкільника (діагностика агресивності, тривожності та страхів; діагностика синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю (СДГУ) у дітей; діагностика дисгармоній сімейного виховання). Також існують і програми комплексної діагностики психічного розвитку дітей раннього віку: «Комплексне дослідження психічного розвитку дитини 1,5–3 роки (18–36 місяців) (за Н. Ричковою); Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років (15–36 місяців) (за методикою В. Манової-Томові) тощо.

Існують певні особливості психодіагностики дошкільників за віковими критеріями. Вони полягають у тому, що впродовж дошкільного дитинства у досить маленький проміжок часу відбувається досить бурхливий розвиток усіх сфер життєдіяльності дитини, насамперед, інтелектуальний і фізичний. Саме діагностування в певному віковому періоді дошкільного дитинства з правильно підібраним діагностичним інструментарієм дозволяє отримувати різні показники одних і тих самих сфер розвитку особистості дитини (Додаток А). Діагностика дає змогу простежити, яким чином відбувається той чи інший розвиток певної сфери особистості та за якими специфічними особливостями, притаманними саме їй, проходить становлення та розвиток самої дитини.

Критерії діагностики дітей-дошкільників за віком:

- ранній вік – від 1 року до 3-х років;
- молодший і середній дошкільний вік – від 3-х до 5-ти років;
- старший дошкільний вік – від 5-ти до 6–7-и років.

Велике значення має те, як і що дитина може виконати у свій вік, завдяки яким прийомам та якому навчанню у неї розвиваються ті чи інші здібності, формуються поняття, світогляд. Саме діагностика допомагає нам

з'ясувати необхідність і вмотивованість підбору певних методів і прийомів для розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку.

Під час добору діагностичних методик ми користувалися нормативними документами, що дають дозвіл на застосування та використання певного психодіагностичного інструментарію на території нашої країни.

Психодіагностика дітей *раннього віку* в основному може бути тільки об'єктивною, тобто лише в дуже малому ступені спиратися на самооцінку й самоаналіз дитини. Найбільш цінним у цьому віці є психодіагностичний матеріал, пов'язаний із експертною оцінкою зовні спостережуваних дій і реакцій дитини. Тому основним засобом збору інформації про дітей у цьому віці є спостереження, а головним психодіагностичним методом – природний експеримент, у якому створюється деяка життєва ситуація, досить добре знайома дитині. Якнайкращі психодіагностичні результати у дітей зазначеного віку можна одержати, спостерігаючи за ними в процесі занять провідною для цього періоду діяльністю – предметною.

Під час проведення психодіагностики дітей *молодшого й середнього* дошкільного віку слід мати на увазі як зміну форми гри, так і виникнення нового вигляду соціальної активності, що веде за собою психічний розвиток дитини, – міжособистісного спілкування. Діти цього віку вперше починають виявляти цікавість до однолітків як осіб і включатися з ними в сумісні ігри. Відповідно і методики психодіагностики слід розробляти так, щоб вони припускали не тільки спостереження за дітьми в індивідуальній наочній діяльності, але й у колективній грі сюжетно-рольового плану. Її учасниками можуть бути не тільки діти, але й дорослі. Таку гру з дитиною може, наприклад, організувати і з психодіагностичною метою провести сам психолог.

Крім того, в цьому віці до певної міри вже можна спиратися на самосвідомість дітей і на оцінки, які вони самі дають іншим дітям

і дорослим людям. Це особливо стосується вияву різних індивідуальних якостей у спілкуванні з навколишніми людьми.

У *старшому дошкільному віці* до названих видів діяльності додаються ігри з правилами і, крім того, виникають елементарні здібності до рефлексії. Старші дошкільники не тільки усвідомлюють і керуються у своїй поведінці деякими правилами міжособової взаємодії, особливо в іграх, але в певних межах можуть, займаючись тим або іншим видом діяльності, наприклад, навчанням і грою, аналізувати власну поведінку в ньому, давати оцінку собі і навколишнім людям. Це відкриває можливість для використання в такому віці тих психодіагностичних методик, які звичайно застосовуються для вивчення психології школярів і дорослих людей. Сказане перш за все належить до методів дослідження пізнавальних процесів, але частково стосується особи і міжособистісних відносин.

Методи діагностики сприймань

Методика «Чого не вистачає на цих малюнках?» (за Р. Немовим)

Мета: визначити рівень розвитку сприймання дитини середнього та старшого дошкільного віку.

Сутність цієї методики полягає в тому, що дитині пропонується серія картинок, представлених на рис. 3.1. На кожній із картинок цієї серії не вистачає якоїсь істотно суттєвої деталі. Дитина отримує завдання якнайшвидше визначити та назвати відсутню деталь.

Дослідник за допомогою секундоміра фіксує час, витрачений дитиною на виконання всього завдання. Час роботи оцінюється в балах, які потім є основою для висновку про рівень розвитку сприймання дитини.

Оцінка результатів:

10 балів – дитина виконала завдання швидше, ніж за 25 с, назвавши водночас усі 7 предметів, яких бракує на картинках.

8–9 балів – час пошуку всіх предметів, яких бракує, зайняло від 26 до 30 с.

6–7 балів – час пошуку всіх предметів, яких бракує, зайняло від 31 до 35 с.

4–5 балів – час пошуку всіх предметів, яких бракує, склало від 36 до 40 с.

2–3 балу – час пошуку всіх предметів, яких бракує, в межах від 41 до 45 с.

0–1 бал – час пошуку всіх деталей, яких бракує, склав у цілому понад 45 секунд.

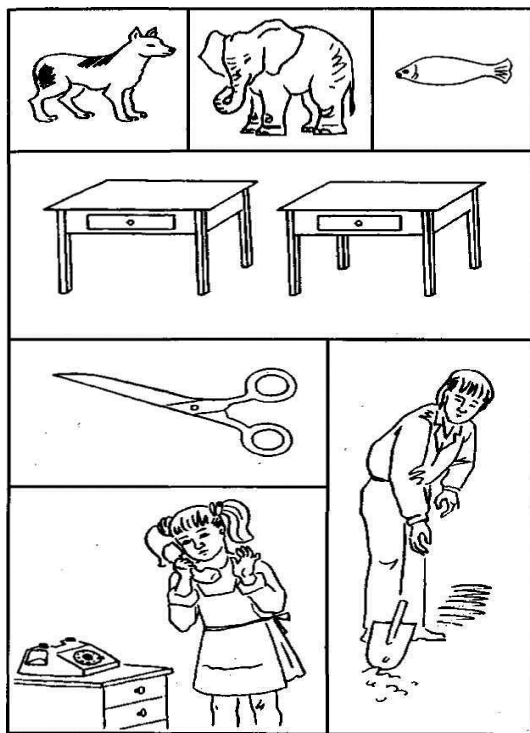

Рис. 3.1. Серія картинок для методики «Чого не вистачає на цих малюнках?» (за Р. Немовим).

Висновки про рівень розвитку сприймання:

- 10 балів – дуже високий;
- 8–9 балів – високий;
- 4–7 балів – середній;

- 2–3 бали – низький;
- 0–1 бал – дуже низький.

Методика «Чого не вистачає на цих малюнках?» (за Р. Немовим)

Перш ніж застосовувати цю методику, дитині пояснюють, що їй покажуть частини фрагменту малюнка, за якими необхідно визначити те ціле, до якого ці частини належать, тобто по частині або фрагменту відновити весь малюнок.

Психодіагностичне обстеження за допомогою цієї методики проводиться таким чином. Дитині показують малюнок (рис. 3.2.), на якому листком паперу прикриті всі фрагменти, за винятком фрагмента «а». Дитині пропонується за цим фрагментом сказати, якому загальному малюнку належить зображена деталь. На рішення задачі відводиться 10 с. Якщо за цей час дитина не зуміла правильно відповісти на поставлене питання, то на такий же час – 10 с – їй показують наступний, трохи повніший малюнок «б», і так далі до тих пір, поки вона, нарешті, не здогадається, що зображено на цьому малюнку.

Ураховується час, в цілому витрачений дитиною на розв'язання завдання, і кількість фрагментів малюнка, які їй довелося проглянути, перш, ніж ухвалити остаточне рішення.

Оцінка результатів

10 балів – дитина на фрагменті зображення «а» за час менше ніж 10 с, змогла правильно визначити, що на цілому малюнку зображений собака.

7–9 балів – дитина встановила, що на малюнку зображений собака, тільки на фрагменті зображення «б», витративши на це в цілому від 11 до 20 с.

4–6 балів – дитина визначила, що це собака, тільки на фрагменті «в», витративши на вирішення задачі від 21 до 30 с.

2–3 бали – дитина здогадалася, що це собака, лише на фрагменті «г», витративши від 30 до 40 с.

0–1 бал – дитина понад 50 секунд взагалі не змогла здогадатися, що це за тварина, проглянувши всі три фрагменти: «а», «б» і «в».

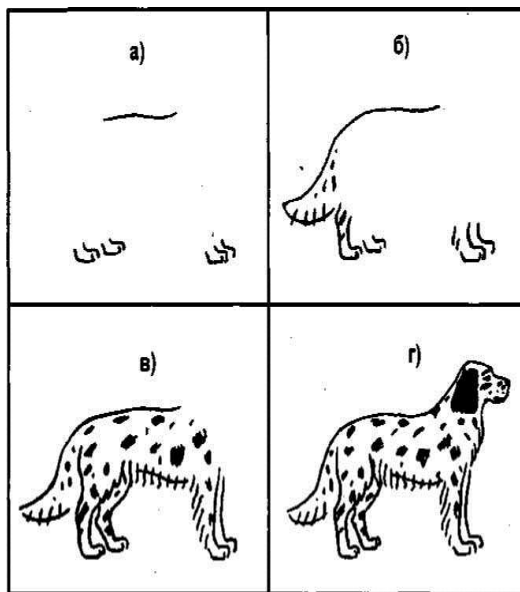

Рис. 3.2. Серія картинок для методики «Дізнайся, хто це?» (за Р. Немовим).

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий;
- 8–9 балів – високий;
- 4–7 балів – середній;
- 2–3 бали – низький;
- 0–1 бал – дуже низький.

Методика «Зафарбуй фрукти»

Мета: визначення здатності кольоросприймання.

Дитині дають малюнки (рис. 3.3.) з чорно-білим зображенням різних фруктів і кольорові олівці; їй потрібно зафарбувати кожен фрукт у відповідний колір.

Замість фруктів можуть бути зображення тварин, овочів (рис. 3.4.), квітів та інших предметів.

Зазвичай діти легко справляються з такими завданнями, але якщо у вашому випадку не виходить одразу, продовжуйте виконувати аналогічні вправи.

Рис. 3.3. Серія картинок для методики «Зафарбуй фрукти».

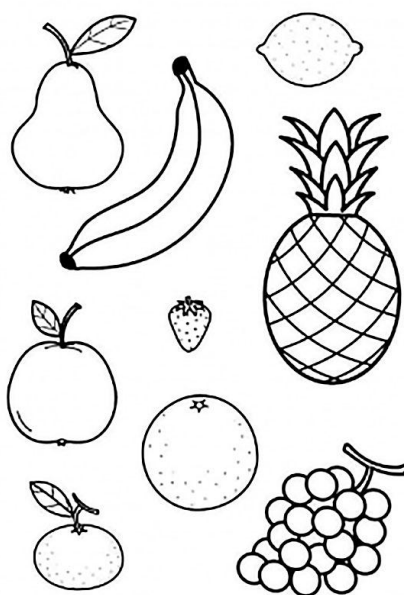

Рис. 3.4. Серія картинок для методики «Зафарбуй квіти».

Оцінка результатів

10 балів – дитина правильно зафарбувала всі зображення.

7–9 балів – дитина помилилася у розфарбовуванні лише одного зображення.

4–6 балів – дитина помилилася у розфарбовуванні лише двох зображень.

2–3 бали – дитина правильно розфарбувала лише 2–3 зображення.

0–1 бал – дитина правильно розфарбувала лише 1 зображення.

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий;
- 8–9 балів – високий;
- 4–7 балів – середній;
- 2–3 бали – низький;
- 0–1 бал – дуже низький.

Методика «Пиши кружечками»

Мета: оцінка фонематичного слуху.

Запропонуйте дитині записати декілька слів, не літерами, а кружечками. Скільки звуків у слові, стільки й кружечків.

Наприклад, слово «суп» треба зобразити трьома кружечками: ооо. Перевірте, чи правильно дитина зрозуміла завдання. Після цього можна розпочати дослідження.

Диктуєте дитині слова, а вона записує їх у вигляді кружечків на аркуші паперу.

Набір слів:

АУ, РУКА, СІК, ЗІРКА, ВЕСНА.

При правильному виконанні завдання запис має бути таким:

ОО, ОООО, ООО, ОООООО, ОООООО.

Оцінка результатів

10 балів – дитина правильно записала всі слова.

7–9 балів – дитина помилилася в написанні лише одного слова.

4–6 балів – дитина помилилася в написанні лише двох слів.

2–3 бали – дитина помилилася в написанні лише трьох слів.

0–1 бал – дитина помилилася в написанні чотирьох слів або зовсім не справилась із завданням.

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий;
- 8–9 балів – високий;
- 4–7 балів – середній;
- 2–3 бали – низький;
- 0–1 бал – дуже низький.

Методи діагностики мислення та уяви

Методика «Обведи контур»

Мета: застосовується для оцінювання наочно-дійового мислення дитини.

Обладнання: малюнок 1, малюнок 2, малюнок 3, олівець для дитини, ручка для психолога, секундомір.

Запропонуйте дитині розглянути малюнки 1–3 (рис. 3.5.).

Інструкція: «У цьому завданні необхідно з'єднати прямими лініями фігури в нижній частині малюнка так, як це зроблено у верхній частині, точно повторюючи контур на зразку. Дуже важливо зробити це якнайшвидше й якнайточніше. Усі лінії необхідно намагатися робити прямими та точно з'єднувати кути фігур».

Інтерпретація результатів

Слабкий рівень – лінії на всіх малюнках нерівні, з'єднання не повторюють заданого контуру, на виконання витрачено понад 2 хвилини.

Середній рівень – правильно виконане середнє завдання, є нерівності й помилки у двох інших, час роботи – 2 хвилини.

Хороший рівень – правильно виконані перше і друге завдання, є нерівності й невеликі помилки у третьому. Час роботи – до 2 хвилин.

Високий рівень – якщо дитина витратила на виконання всього завдання менше 100 секунд, якщо всі лінії прямі, точно повторюють задані контури та з'єднують кути фігур – завдання виконане дуже добре і дитина має дуже високий рівень розвитку наочно-дійового мислення.

Оцінюються в підсумку виконання завдання: акуратність, точність і швидкість роботи.

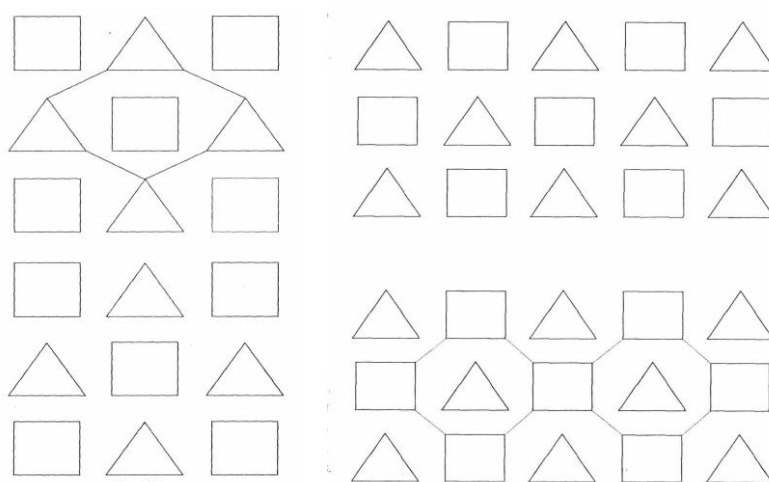

Рис. 3.5. Серія картинок для методики «Обведи контур».

Методика «Знайди будиночок» (за Р. Гоноровою та Т. Лаврентьевою)

Мета: визначити ступінь оволодіння дитиною наочно-образним мисленням.

Обладнання: тестові завдання із зображенням різних розгалужених доріжок. Надалі ці зображення називатимуться галявинами: галявина А і галявина Б – для вступних завдань; галявина 1–5 – для основних завдань. У кінці доріжок знаходяться будиночки: по 2 на галявинах А і Б, по 16 – на галявинах 1–4 і 32 будиночки на галявині 5.

Галявина А для першого вступного завдання – це доріжка з одним розгалуженням, частини якого позначені певними орієнтирами. Галявина Б

для другого вступного завдання – доріжка з одним розгалуженням без будь-яких орієнтирів.

На галявині 1 зображена розгалужена доріжка без орієнтирів. На решті галявин кожний відтинок доріжки після розгалуження позначений певним орієнтиром.

На галявині 3 кожне розгалуження позначене двома однаковими орієнтирами. На галявинах 4 і 5 є лише два види орієнтирів (гриб і ялинка), які повторюються в різній послідовності та розміщені не на відтинках доріжок, а в місцях розгалужень. До кожної галявини, зокрема, додаються картки – так звані «листи». Вони вказують шлях до одного з будиночків. Для вступних галявин є по одному «листові», а для основних – по два, оскільки на цих галявинах дитина повинна знайти необхідний будиночок двічі.

Тестування починається зі вступних завдань. Прочитайте дитині інструкцію до вступного завдання А і покажіть їй «лист» А. Після того, як дитина знайде потрібний будиночок, похваліть її і переходьте до вступного завдання Б. Якщо дитина помилиться, повторіть інструкцію. Важливо, щоб вступне завдання А дитина обов'язково виконала правильно, бо лише після того можна переходити до другого вступного завдання. Зверніть увагу дитини на галявину Б і прочитайте їй інструкцію до вступного завдання Б.

Коли ви переконаєтеся, що дитина зрозуміла, як виконувати завдання такого типу, можна переходити до основних тестових завдань. Послідовно показуйте дитині малюнки тесту та зачитуйте супровідні інструкції для неї. У кожному основному завданні дитина повинна двічі провести пошук будиночка – за першим і за другим «листом». У протоколі під номером завдання записуйте номер знайденого малюнком будиночка та кількість балів згідно з таблицею 3.1.

Інструкції до вступних завдань

Завдання А

«Перед тобою галявина, а на ній доріжки. У кінці доріжок – будиночки. В одному із будиночків живе Зайчик. Він запросив Білочку на свій день народження. А щоб вона не заблукала, дав їй лист. На ньому намальовано, що треба йти від травички доріжкою повз ялинку, а потім кинути грибочок, і прийдеш до потрібного будиночка».

Завдання Б

«А це нова галявина. Щоб знайти будиночок Зайчика, треба подивитись у новий лист. Спершу треба пройти від травички доріжкою, а потім повернути у цей бік (проведіть указкою по «листу»»).

Інструкція до основних завдань

Завдання 1

«На цій великій галявині є багато будиночків. Спробуй знайти будиночок, у якому живе Зайчик. Щоб не помилитися, треба йти доріжкою від травички, потім повернути ...» (проведіть указкою по схемі шляху, вказаній у «листі»»).

Завдання 2

«На цій галявині також є будиночок Зайчика. Щоб його знайти, треба йти, як вказано у другому листі: від травички доріжкою, і повернути так, як зображено тут».

Завдання 3

«Щоб знайти хатку Зайчика, треба йти доріжкою від травички, повз квітку, потім повз грибочок, далі минути берізку, тоді ялинку – так, як показано в листі».

Завдання 4

«На тій самій галявині є ще один будиночок, у якому живе Зайчик. Щоб знайти його, треба дивитися у другий лист. У ньому вказано, що йти

слід від травички повз берізку, минути грибочок, а далі повз ялинку і повз стільчик».

Завдання 5

«А на цій галявині будиночок Зайчика відшукати дуже важко. Будь уважним і веди Білочку лише так, як намальовано на цьому листі: спершу від травички повз берізку, потім повз ялинку, далі минай грибок, а потім ще паркан».

Завдання 6

«На галявині є ще другий будиночок, у якому живе наш добрий знайомий Зайчик. Ось лист, який допоможе його знайти. Йти треба спершу від травички, далі біля берізки, біля дзвіночків, потім проминути колосок, а потім яблучко».

Завдання 7

«А тут інша галявина, і на ній є лише ялинки та гриби. Потрібний будиночок знайти дуже важко. Щоб не заблукати, потрібно рухатися так, як вказано у цьому листі. Починай іти від травички доріжкою вгору, аж поки не дійдеш до ялинки і потрібного повороту. Повернувши, йди прямо доти, поки не знайдеш ялинку та потрібний тобі поворот, а повернувши, побачиш потрібний будиночок».

Завдання 8

«На цій галявині є ще один будиночок, де живе Зайчик. Подивись у другий лист. Слід іти від травички доріжкою прямо, поки не побачиш грибок і потрібний поворот. Треба повернути і йти до того місця, де знову буде грибок і потрібний поворот. Повернувши тут, знайдеш будиночок Зайчика».

Завдання 9

«А тут будиночків ще більше. Хатку Зайчика слід розшукувати так, як вказано у листі: від травички доріжкою прямою до грибочка та потрібного повороту, а потім до ялинки та потрібного повороту».

Завдання 10

«На цій галявині слід знайти ще один будиночок Зайчика. Для цього треба пройти доріжкою від травички до ялинки і потрібного повороту, після того знову до ялинки і потрібного повороту, а далі до грибка і потрібного повороту».

Оцінювання результатів

Для підрахунку балів дитини за виконання кожного завдання зверніться до таблиці 3.1. У вертикальній графі знайдіть номер будиночка, а в горизонтальній – номер завдання. У місці їх перетину вказана оцінка в балах. Додайте всі оцінки, отримані дитиною за окремі завдання. Максимальна сума, яку вона може набрати, становить 44 бали.

Таблиця 3.1.

Кількість балів дитини за виконання кожного завдання

№ будиночка	№ завдання										№ будиночка	№ завдання									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1	0	0	1	1	0	0	2	4	0	17									2	2
2	1	0	0	1	1	0	0	2	2	0	18									2	4
3	1	0	0	1	1	0	0	4	0	2	19									0	0
4	1	0	0	1	1	0	2	2	0	0	20									2	0
5	2	0	0	2	4	0	0	0	0	0	21									6	0
6	2	0	0	2	3	0	0	0	2	0	22									4	0
7	4	0	0	4	2	0	2	0	0	2	23									2	2
8	3	0	0	3	2	0	0	2	0	4	24									2	0
9	0	2	4	0	0	1	2	0	4	2	25									0	0
10	0	2	3	0	0	1	0	2	2	2	26									2	4
11	0	3	2	0	0	1	0	0	0	4	27									0	0
12	0	4	2	0	0	1	0	0	0	2	28									2	0
13	0	1	1	0	0	3	4	0	0	4	29									0	2
14	0	1	1	0	0	4	2	2	0	6	30									0	0
15	0	1	1	0	0	2	2	0	0	2	31									4	0
16	0	1	1	0	0	2	2	0	2	2	32									2	0

Отримані дані заносьте до протоколу. Приклад протоколу зображено на рис. 3.6.

Протокол

Ім'я дитини _____

Вік дитини _____

Завдання №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Разом
Будиночок №											балів
Кількість балів											

Рис. 3.6. Приклад протоколу.

Тест для оцінки словесно-логічного мислення

Дитина відповідає на такі запитання:

1. Яка з тварин більша, кінь чи собака?
2. Уранці люди снідають. А ввечері?
3. Удень на вулиці ясно, а вночі?
4. Небо блакитне, а трава?
5. Черешня, груші, сливи, яблука ... – це що?
6. Чому, коли йде поїзд, опускають шлагбаум?
7. Що таке Харків, Львів, Нью-Йорк?
8. Котра зараз година? (Дитині показують годинник і просять назвати час).
9. Маленька корова – це теля. Маленький собака та маленька овечка – це?
10. На кого більше схожий собака, на кішку чи на курку?
11. Для чого потрібні автомобілю гальма?
12. Чим схожі один на одного молоток і сокира?
13. Що спільного між білкою та кішкою?
14. Чим відрізняються цвях і гвинт один від одного?
15. Що таке футбол, стрибки у висоту, теніс, плавання?
16. Які ти знаєш види транспорту?

17. Чим відрізняється стара людина від молоді?
18. Для чого люди займаються спортом?
19. Чому вважається погано, якщо хтось не хоче працювати?
20. Для чого на конверт необхідно наклеювати марки?

Правильні відповіді:

1. Більше кінь.
2. Увечері вечеряють.
3. Темно.
4. Зелена.
5. Фрукти.
6. Щоб не було зіткнення поїзда з автомобілем.
7. Міста.
8. Правильна відповідь (чверть на сьому, без п'яти хвилин восьма тощо).
9. Щеня, ягня.
10. На кішку, оскільки у них 4 ноги, шерсть, хвіст, кігті (досить назвати хоча б одну подібність).
11. За правильну вважається будь-яка відповідь, що вказує на необхідність знижувати швидкість автомобіля.
12. Це інструменти.
13. Це тварини, що вміють лазити по деревах, мають лапи, хвіст, шерсть тощо.
14. Цвях – гладкий, а гвинт – нарізний; цвях забивають молотком, а гвинт закручують.
15. Види спорту (спорт).
16. Як мінімум дитина повинна назвати 3 види транспорту (автобус, трамвай, метро, літак тощо).
17. Три істотні ознаки як мінімум: «Старий чоловік ходить поволі, з паличкою, у нього багато зморшок, він часто хворіє» тощо.

18. Щоб бути здоровим, сильним, красивим тощо.

19. Не буде грошей, щоб купувати продукти й одяг, сплачувати за квартиру тощо.

20. Так платять за пересилку листа.

Аналізуючи відповіді дітей, слід розуміти, що правильними відповіді можна вважати не тільки ті, які збігаються з наведеними прикладам, але й інші, достатньо розумні й такі, що відповідають на поставлені питання.

Перш ніж оцінювати правильність тієї або іншої відповіді, переконайтеся в тому, що дитина правильно зрозуміла саме запитання.

Високий рівень розвитку словесно-логічного мислення – якщо дитина відповіла правильно на 15–16 питань.

Висновки про рівень розвитку:

- дуже високий – правильні 18–20 відповідей;
- високий – правильні 15–17 відповідей;
- середній – правильні 12–14 відповідей;
- занижений – правильні 10–13 відповідей;
- низький – правильних відповідей менше, ніж 10.

Розвиток продуктивної уяви старших дошкільників (методика К. Торенса)

Мета: вивчення розвитку механізмів продуктивної уяви.

Матеріал: картки з намальованими невизначеними фігурами, папір, кольорові олівці.

Інструкція: «Я даю тобі картку із зображенням фігури, а ти її домалюй так, щоб вийшов якийсь малюнок».

Показники для аналізу

1. Кількість намальованих малюнків, які відповідають завданню (розуміння завдання).

2. Кількість різних категорій малюнків (за різноманітністю, варіативністю засобів виконання завдання).

3. Кількість оригінальних (неповторних) малюнків за змістом і способом використання.

Результати аналізу: проаналізувавши кількісно та якісно малюнки, можна визначити типи виконання завдання та з'ясувати рівень розвитку продуктивної уяви.

Нульовий тип: дитина ще не розуміє завдання на побудову образу уяви з використанням певного заданого елемента, вона не володіє засобами створення продуктивної уяви.

Перший тип: дитина для виконання завдання використовує засіб «опредмечування образу»: вона домальовує фігуру так, що одержує зображення певного предмета, але зображення схематичне, неконкретне, без деталей.

Другий тип: дитина малює теж окремий предмет, але в малюнку вже є різноманітні деталі – «об'єкт з деталями».

Третій тип: дитина малює «сюжет» і доповнює його запропонованою фігурою (хлопчик біжить).

Четвертий тип: дитина малює кілька об'єктів, які об'єднані сюжетом (хлопчик грається з м'ячем).

П'ятий тип: фігура доповнює сюжет і є другорядним його елементом. Дитина здатна відходити від стандартів, вільно комбінувати задану фігуру відповідно до ідеї, задуму, уяви. Може складати мовленнєвий план утілення своєї ідеї, вдаватися до корекції під час її реалізації.

Достатній рівень розвитку продуктивної уяви у дітей старшого дошкільного віку (6–7 років) визначається четвертим та особливо п'ятим типом виконання завдання на побудову образу уяви: дитина творчо створює цілісний сюжет, до початку робіт може мати свою ідею, побудувати план її реалізації, у процесі втілення свого задуму вносити

корективи, доповнення тощо. Під час застосування кількох карток сюжети будуть різноманітні, варіативні, неповторні.

Недостатній рівень розвитку продуктивної уяви у дітей визначається третім, другим або першим типом виконання завдання.

Методика «Де чие місце?» (ігрова методика для педагогів і батьків)

Мета: діагностика розвитку уяви.

Запропонована ігрова методика не тільки дозволяє визначити, наскільки у дитини розвинена уява, але й є засобом її розвитку.

Психологічний сенс цієї методики полягає в тому, щоб подивитися, наскільки дитина зуміє виявити свою уяву в жорстко заданій наочній ситуації: піти від конкретності та реальності (наприклад, від питання дорослого), змодельовати в думці всю ситуацію цілком (побачити ціле раніше частин) і перенести функції з одного об'єкту на інший.

Стимульний матеріал

Для проведення цієї методики-гри підійде будь-яка сюжетна картинка (рис. 3.7.), але з деякими особливостями. Ось приклад такої картинки: біля всіх зображених предметів розташовані порожні кружечки. Для гри також знадобляться такі ж за розміром кружечки, але вже з намальованими на них фігурками. Усі зображені в кружечках фігурки мають своє певне місце на малюнку.

Ігрове завдання

Дорослий просить дитину уважно розглянути малюнок і поставити кружечки в «незвичайні» місця, а потім пояснити, чому вони там опинилися.

Аналіз виконання завдання

Залежно від рівня розвитку уяви діти можуть по-різному вирішувати цю задачу.

Одні діти (*перший рівень*) зазнають значних труднощів, виконуючи завдання. Вони, як правило, ставлять фігурки на їх «законні» місця,

а всі пояснення зводять до наступного: собака в будці тому, що вона має бути там. Якщо ж дорослий сам поставить кружечки на «чужі» місця, то малюк весело сміятиметься, але пояснити, чому вони там опинилися, все одно не зможе. Якщо ж вам вдасться домогтися від дитини якихось пояснень, то вони будуть шаблонні й стереотипні: «Кішка на клумбі тому, що вона сховалася», «Собака в ставку тому, що сховалася» тощо. Від кого та чому кішка або собака сховалися, діти за цим рівнем розвитку уяви відповісти не можуть.

Разом із тим ситуація корінним чином змінюється, якщо ми приберемо цілу картинку і, залишивши лише кружечки, поговоримо з дитиною про те, де і чому може знаходитися той або інший персонаж. У таких бесідах із дорослим діти, як правило, показують значно кращі результати, ніж під час самостійного пояснення. Вони можуть придумати – правда, дуже короткі і нескладні – ситуації та історії (в основному, за сюжетами знайомих їм оповідань і казок), що пояснюють незвичайне положення персонажів.

Інші ж діти (*другий рівень*) особливих проблем під час виконання цього завдання відчувати не будуть. Вони легко поставлять кружечки з персонажами на «чужі» місця, проте пояснення викликатиме у них труднощі. Деякі навіть почнуть ставити фігурки на їх місця, ледве ми попросимо розповісти, чому той або інший персонаж опинився на невідповідному місці.

Розповіді дошкільників із цим рівнем розвитку уяви, як правило, мають під собою реальне підґрунтя, принаймні малюки дуже стараються це довести. «Торік на дачі я бачив, як кішка залізла на дерево» (поміщає кішку на дерево), тато мені розповідав, що собаки дуже люблять купатися» (ставить собаку в ставок). По телевізору показували, що собака подружився з пташкою та пустив її до себе «жити» (ставить пташку в будку) тощо.

Якщо змінити завдання та попросити дітей пояснити, як розставив персонажів дорослий або інша дитина, то їх розповіді стануть змістовнішими й детальнішими, ніж тоді, коли вони самі ставили картинки і намагалися пояснити свої дії. Якщо ж прибрати велику картинку, то на відміну від дітей із першим рівнем розвитку уяви вони майже не реагуватимуть на це, тобто їх розповіді й пояснення не стануть якісно ні гірше, ні краще.

Діти з високим (*третім*) рівнем розвитку уяви без зусиль розставляють кружечки на «чужі» місця та пояснюють свої кроки. Для них характерний такий етап, коли вони обдумують запропоноване дорослим завдання. Деякі навмисно відводять очі від картинки, задумливо дивляться в стелю, встають, щоб краще побачити зображення, примружуються тощо.

Іноді цей етап завершується тим, що дитина бере на себе яку-небудь роль, виходячи з якої вона і вестиме пояснення. Наприклад: «Я чарівник, зараз я пожвавлю цю картинку», – а потім звучить фантастична розповідь що пояснює незвичайне місцеположення предметів. Або після деяких роздумів: «На столі лежала картинка і ніхто не знав, що з нею робити. Але подув вітер (дитина починає дути) і всі предмети розбіглися». Далі йде казковий сюжет.

Важливою особливістю в поясненнях дітей із високим рівнем розвитку уяви є те, що вони зв'язують у своїй розповіді окремі епізоди, предмети і частини картинки в єдиний цілісний сюжет. Інша особливість у тому, що їм легше даються пояснення тоді, коли вони ставлять предмети самі, ніж коли їх просять розповісти про предмети, розміщені кимось іншим.

Це, ймовірно, пояснюється тим, що ці діти в своїх діях керуються із самого початку задумом, він ними управляє. Коли ж їм треба пояснити «чуже», то вони повинні проникнути в «чужий» задум, а цього діти

в дошкільному віці, як правило, робити ще не вміють. Усі зображені в кружечках фігурки мають своє певне місце на картинці, ми ж просимо дитину уважно розглянути малюнок і поставити кружечки в «незвичайні» місця, а потім пояснити, чому вони там опинилися.

Формування уяви в дітей припускає відому свободу у використанні нормативів і зразків діяльності. Жорстко задані й некритично засвоєні дитиною системи зразків перешкоджають творчому вирішенню завдань, ведуть до одноманітних, стереотипних дій, перешкоджають вияву індивідуальності.

Отже, кажучи про розвиток уяви в дошкільному віці, можна використовувати ще один показник, а саме: подивитися, як дитина застосовує на практиці засвоєні зразки й еталони, тобто чи є вони «шорами», які обмежують її діяльність і перешкоджають розвитку уяви та фантазії, або вони складають необхідний базис, на якому згодом будуються уява і творчість.

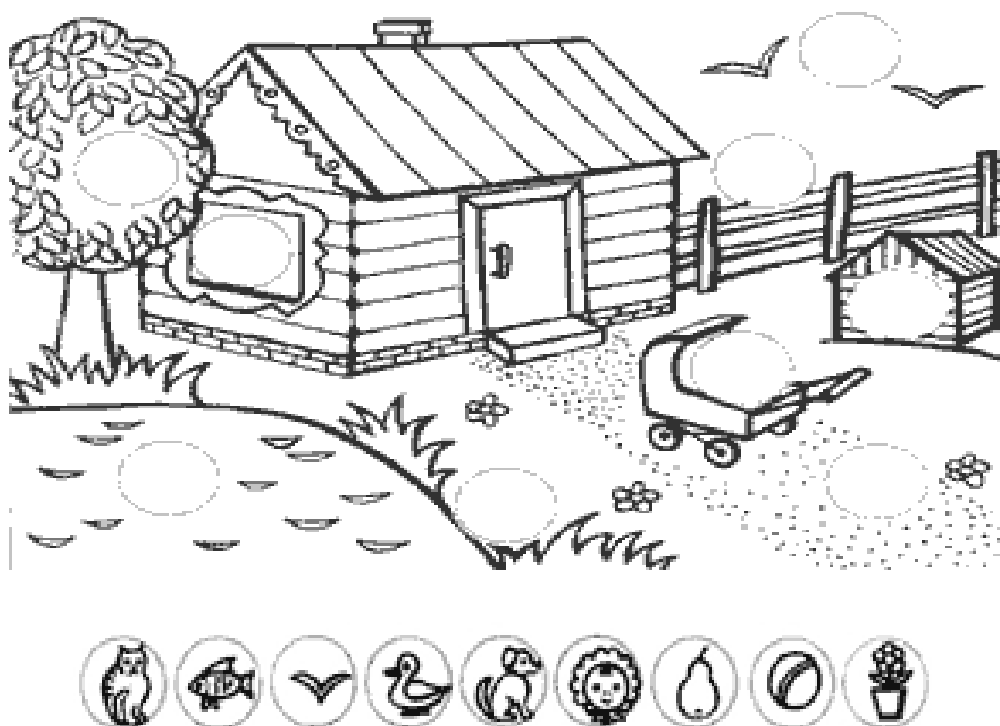

Рис. 3.7. Сюжетна картинка для методики «Де чие місце?».

Методики діагностики пам'яті

Тест «Запам'ятай 10 слів» (варіант тесту З. Істоміної)

Мета: діагностики слухової вербальної пам'яті.

Матеріал: 10 слів, не пов'язаних одне з одним за змістом.

Слова до тесту: яблуко, ніс, слон, дуб, лампа, голка, книга, машина, ворона, молоток.

Добираючи слова самостійно, потрібно слідкувати за тим, щоб вони називали знайомі дітям предмети, не пов'язувалися за змістом, були односкладові чи двоскладові.

Слова слід вимовляти не поспішаючи, в одному темпі. Після того як ви голосно та виразно прочитали слово, зробіть паузу на 1–2 секунди і лише після неї вимовте наступне слово. Зверніть увагу, як дитина слухає слова, чи намагається їх запам'ятати, як часто відволікається. Не варто у цю хвилину робити їй зауваження. Після проведення тесту результати спостережень можуть допомогти вам проаналізувати, що перешкоджало або допомагало дитині під час запам'ятовування слів.

Повторне тестування бажано проводити не раніше, ніж через 2–3 місяці. Відповіді дитини фіксуйте в протоколі.

Інструкція: «Послухай уважно слова, які я прочитаю, і постарайся їх запам'ятати. Після того, як закінчу їх читати, ти назвеш слова, які запам'ятав».

Оцінювання результатів

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених слів (незалежно від їх послідовності). За кожне правильно відтворене слово нараховується 1 бал. Максимальний результат – 10 балів.

Високий рівень – 6–10 балів.

Середній рівень – 4–5 балів.

Низький рівень – 1–3 бали.

Тест «Запам'ятай малюнки»

Мета: оцінка об'єму короткочасної зорової пам'яті.

Дитині показують малюнок із зображенням різних фігур (рис. 3.8.).
Просьте розглянути його дуже уважно і запам'ятати фігури (їх має бути 9).

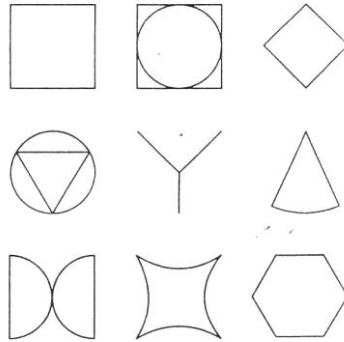

Рис. 3.8. Приклад малюнку із зображенням різних фігур.

Далі дитині показують інший малюнок (рис. 3.9.), на якому є 9 зображень з першого малюнка і ще 6 інших, і просять її показати всі 9 картинок з першого малюнка.

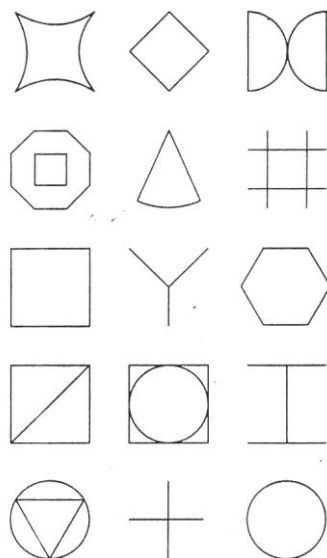

Рис. 3.9. Приклад малюнку із зображенням різних фігур.

Час демонстрації першого малюнка – 30 секунд. Після цього картинку прибирають з поля зору дитини і замість неї показують іншу.

Експеримент продовжується доти, поки дитина не впізнає всі зображення, але не довше 1,5 хвилин.

Оцінка результатів

10 балів – дитина впізнала на картинці всі дев'ять зображень, показаних їй на першій картинці, витративши на це менше 45 секунд.

8–9 балів – дитина впізнала на картинці 7–8 зображень за час від 45 до 55 с.

6–7 балів – дитина впізнала 5–6 зображень за час від 55 до 65 с.

4–5 балів – дитина впізнала 3–4 зображення за час від 65 до 75 с.

2–3 балу – дитина впізнала 1–2 зображення за час від 75 до 85 с.

0–1 бал – дитина не впізнала на картинці жодного зображення протягом 90 секунд і більше.

Тест «Картинки»

Мета: оцінка зорової пам'яті – короткочасної і довготривалої.

Покажіть дитині по черзі 10 картинок, на кожній з яких зображений знайомий предмет (рис. 3.10.). Час демонстрації кожної картинки 1–2 секунди. Після знайомства дитини зі всіма десятима картинками по черзі попросіть назвати предмети, які вона запам'ятала. Послідовність не має значення.

Ураховується, скільки предметів від їх загальної кількості названо по пам'яті; повтори не враховуються, а також названі предмети, яких на картинках не було. Покажіть дитині ті картинки, які вона забула.

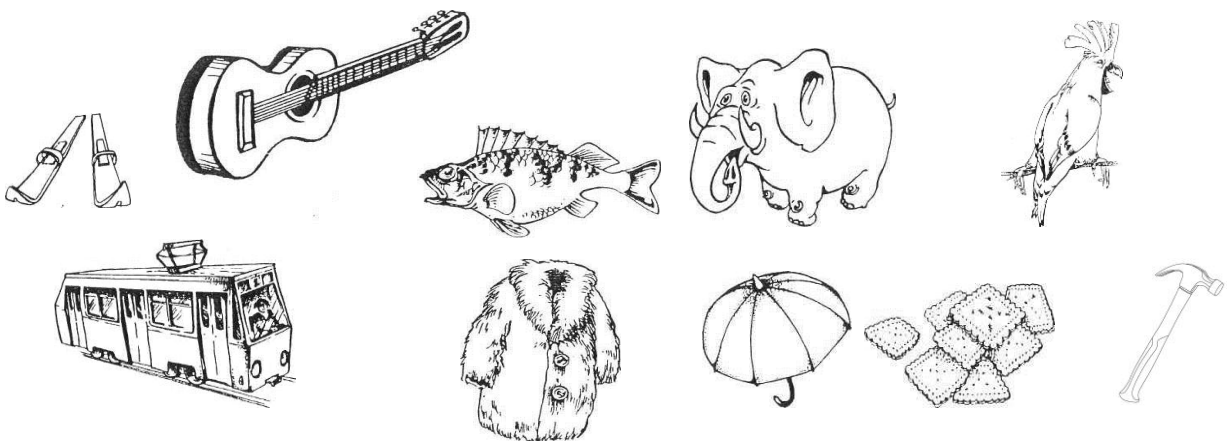

Рис. 3.10. Серія картинок для тесту «Картинки».

Попросіть знову пригадати всі картинки через 10 хвилин. Знову відзначте результат. Потім запропонуйте пригадати всі картинки через 1 годину.

Оцінювання результатів

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених назв картинок (незалежно від їх послідовності). За кожен правильно відтворену картинку нараховується 1 бал. Максимальний результат – 10 балів.

Високий рівень – 6–10 балів.

Середній рівень – 4–5 балів.

Низький рівень – 1–3 бали.

Методики діагностики мови

Методика «Назви слова»

Мета: визначення запасу слів, які зберігаються в активній пам'яті дитини.

Дорослий називає дитині якесь слово з відповідної групи і просить її самостійно перерахувати інші слова, що належать до цієї ж групи.

На назву кожній із перерахованих нижче груп слів відводиться по 20 с, а в цілому на виконання всього завдання – 160 секунд.

1. Тварини.
2. Рослини.
3. Кольори предметів.
4. Форми предметів.
5. Інші ознаки предметів, окрім форми і кольору.
6. Дії людини.
7. Способи виконання людиною дій.
8. Якості виконуваних людиною дій.

Якщо дитині самій важко почати перерахування потрібних слів, то дорослий допомагає їй, називаючи перше слово з конкретної групи, і просить дитину продовжити перерахування.

Оцінка результатів

10 балів – дитина назвала 40 і більше різних слів, що належать до всіх груп.

8–9 балів – дитина назвала від 35 до 39 різних слів, що належать до різних груп.

6–7 балів – дитина назвала від 30 до 34 різних слів, пов'язаних із різними групами.

4–5 балів – дитина назвала від 25 до 29 різних слів із різних груп.

2–3 бали – дитина назвала від 20 до 24 різних слів, пов'язаних із різними групами.

0–1 бал – дитина за весь час назвала не більше 19 слів.

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий;
- 8–9 балів – високий;
- 4–7 балів – середній;
- 2–3 бали – низький;
- 0–1 бал – дуже низький.

Методика «Розкажи за картинкою»

Мета: визначення активного словникового запасу дитини.

Дитині показують серію картинок, представлених на рис. 3.11. та рис. 3.12. Потім дають 2 хвилини для того, щоб вона уважно розглянула ці картинки. Якщо вона відволікається або не може зрозуміти, що зображено на картинці, то дослідник роз'яснює та спеціально звертає її увагу на це.

Рис. 3.11. Серія картинок для дітей від трьох до чотирьох років для методики «Розкажи за картинкою».

Рис. 3.12. Серія картинок для дітей від чотирьох до п'яти років для методики «Розкажи за картинкою».

Після того, як розгляд картинки закінчений, дитині пропонують розповісти про те, що вона побачила на ній. На розповідь по кожній картинці відводиться ще по 2 хвилини.

Під час проведення дослідження за допомогою цієї методики результати необхідно фіксувати в таблиці (табл. 3.2.), де відзначається наявність і частота використання дитиною різних частин мови, граматичних форм і конструкцій.

Таблиця 3.2.

**Схема протоколювання результатів дослідження
за методикою «Розкажи за картинкою»**

№ з/п	Фрагменти мови, що фіксуються в процесі дослідження	Частота вживання
1.	Іменники	
2.	Дієслова	
3.	Прикметники в звичайній формі	
4.	Прикметники в порівняльному ступені	
5.	Прикметники в найвищому ступені	
6.	Прийменники	
7.	Займенники	
8.	Сполучники	
9.	Прислівники	
10.	Складні речення та конструкції	

Оцінка результатів

10 балів – у мовленні дитини зустрічаються всі 10 уміщених у таблицю фрагментів мови.

8–9 балів – у мовленні дитини зустрічаються 8–9 з уміщених у таблицю фрагментів мови.

6–7 балів – у мовленні дитини зустрічаються 6–7 з уміщених у таблицю фрагментів мови.

4–5 балів – у мовленні дитини є тільки 4–5 з десяти вміщених у таблицю фрагментів мови.

2–3 бали – у мовленні дитини зустрічаються 2–3 з уміщених у таблицю фрагментів мови.

0–1 балів – у мовленні дитини є не більше за один фрагмент мови з тих, що вміщені в таблицю.

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий;
- 8–9 балів – високий;
- 4–7 балів – середній;
- 2–3 бали – низький;
- 0–1 бал – дуже низький.

Методики діагностики уваги

Методика «Знайди і викресли»

Мета: визначення продуктивності і стійкості уваги.

Дитині показують малюнок (рис. 3.13.). На ньому у випадковому порядку подано зображення простих фігур: грибок, будиночок, відро, м'яч, квітка, прапорець. Дитина перед початком дослідження отримує інструкцію такого змісту: «Зараз ми з тобою пограємо в таку гру: я покажу тобі картинку, на якій намальовано багато різних, знайомих тобі предметів. Коли я скажу слово «починай», ти по рядках цього малюнка почнеш шукати та закреслювати ті предмети, які я назву. Шукати і закреслювати названі предмети необхідно до тих пір, поки я не скажу слово «стоп». У цей час ти повинен зупинитися і показати мені те зображення, яке ти побачив останнім. Після цього я відзначу на твоєму малюнку місце, де ти зупинився, і знову скажу слово «починай». Потім ти продовжиш робити те ж, тобто шукати і викреслювати з малюнка названі предмети. Так буде кілька разів, поки я не скажу слово «кінець». На цьому виконання завдання завершиться».

У цій методиці дитина працює 2,5 хв, протягом яких п'ять разів поспіль (через кожні 30 с) їй говорять слова «стоп» і «починай». Експериментатор у цій методиці дає дитині завдання шукати та різними способами закреслювати які-небудь два різні предмети, наприклад, зірочку перекреслювати вертикальною лінією, а будиночок – горизонтальною.

Експериментатор сам відмічає на малюнку дитини ті місця, де даються відповідні команди.

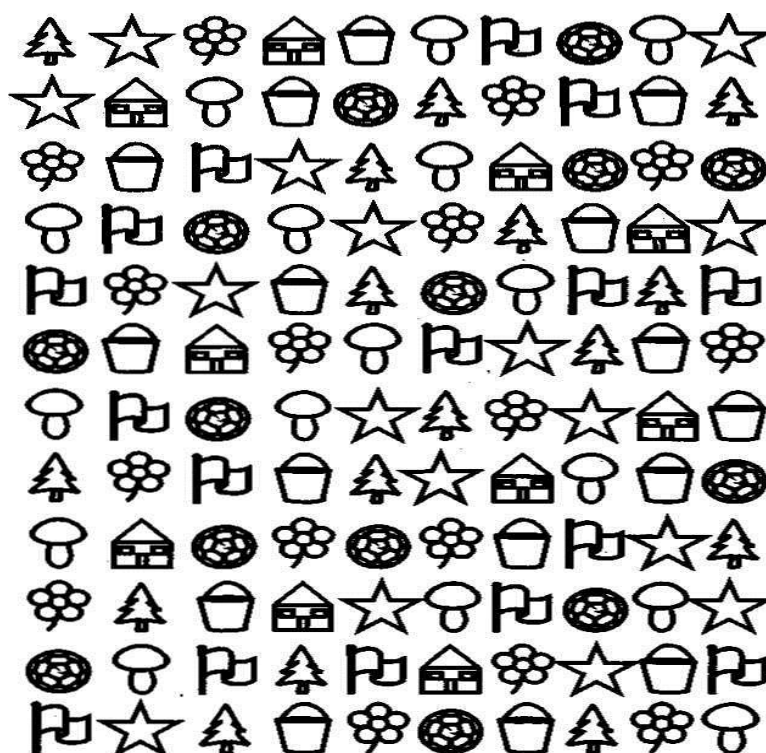

Рис. 3.13. Приклад малюнку для методики «Знайди і викресли».

Обробка і оцінка результатів

Під час обробки й оцінки результатів визначається кількість предметів на малюнку, переглянутих дитиною протягом 2,5 хв, тобто за весь час виконання завдання, а також окремо за кожен 30-секундний інтервал. Отримані дані вносяться до формули, за якою визначається загальний показник рівня розвиненості у дитини одночасно двох властивостей уваги: продуктивності та стійкості:

$$S = \frac{0,5 \cdot \sum_{t=1}^n n_t}{t} - 2,8n$$

де S – показник продуктивності та стійкості уваги обстеженої дитини;

N – кількість зображень предметів на малюнку, переглянутих дитиною за час роботи;

t – час роботи;

n – кількість помилок, допущених за час роботи. За помилки вважаються пропущені потрібні або закреслені непотрібні зображення.

У результаті кількісної обробки психодіагностичних даних визначаються за поданою вище формулою шість показників, один – для всього часу роботи над методикою (2,5 хв), а решта – для кожного 30-секундного інтервалу. Відповідно змінна t в методиці набуватиме значення 150 і 30.

За всіма показниками S , отриманими в процесі виконання завдання, будується графік (рис. 3.14.), на основі аналізу якого можна говорити про динаміку зміни у часі продуктивності та стійкості уваги дитини. У разі побудови графіка показники продуктивності та стійкості переводяться таким чином (кожен окремо в бали за десятибальною системою):

- 10 балів – показник S у дитини вищий, ніж 1,25 бала;
- 8–9 балів – показник S знаходиться в межах від 1,00 до 1,25 бала;
- 6–7 балів – показник S знаходиться в інтервалі від 0,75 до 1,00 бала;
- 4–5 балів – показник S знаходиться в межах від 0,50 до 0,75 бала;
- 2–3 бали – показник S знаходиться в межах від 0,24 до 0,50 бала;
- 0–1 бал – показник S знаходиться в інтервалі від 0,00 до 0,2 бала.

Стійкість уваги, у свою чергу, в балах оцінюється так:

- 10 балів – усі точки на малюнку не виходять на межі однієї зони, а сам графік своєю формою нагадує криву 1;
- 8–9 балів – усі точки графіка розташовані в двох зонах на зразок кривої 2;

– 6–7 балів – усі точки розташовані в трьох зонах, а сама крива схожа на графік 3;

– 4–5 балів – усі точки графіка розташовані в чотирьох різних зонах, а його крива чимось нагадує графік 4.

– 3 бали – усі точки графіка розташовані в п'яти зонах, а його крива схожа на графік 5.

Висновки про рівень розвитку

10 балів – продуктивність уваги дуже висока, стійкість уваги дуже висока.

8–9 балів – продуктивність уваги висока, стійкість уваги висока.

4–7 балів – продуктивність уваги середня, стійкість уваги середня.

2–3 бали – продуктивність уваги низька, стійкість уваги низька.

0–1 бал – продуктивність уваги дуже низька, стійкість уваги дуже низька.

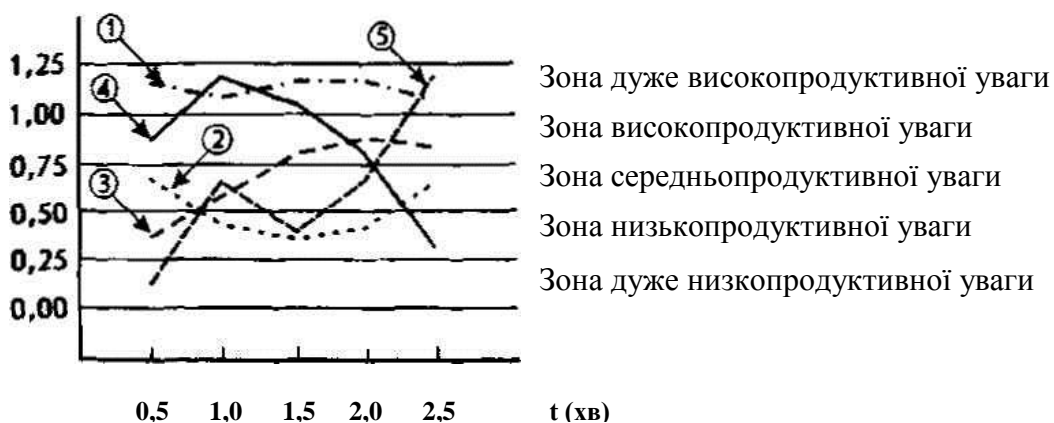

Рис. 3.14. Графік зміни продуктивності і стійкості уваги дитини в часі.

Методика «Переплетені лінії»

Мета: оцінка стійкості уваги.

Запропонуйте дитині малюнок (рис. 3.15.), на якому зображено 10 переплетених ліній. Кожна лінія має свій номер на початку (зліва) і в кінці (справа). Проте ці номери не збігаються.

Попросіть дитину уважно простежити за кожною лінією від її початку до кінця. Водночас не можна користуватися ручкою, олівцем або пальцем. Дитина вголос називає номер лінії зліва і потім номер цієї лінії справа.

Фіксуйте час виконання всього завдання, помилки, збої в роботі тощо. Більшість дітей 6–7 років справляються з цим завданням за 1–2 хвилини і практично без помилок.

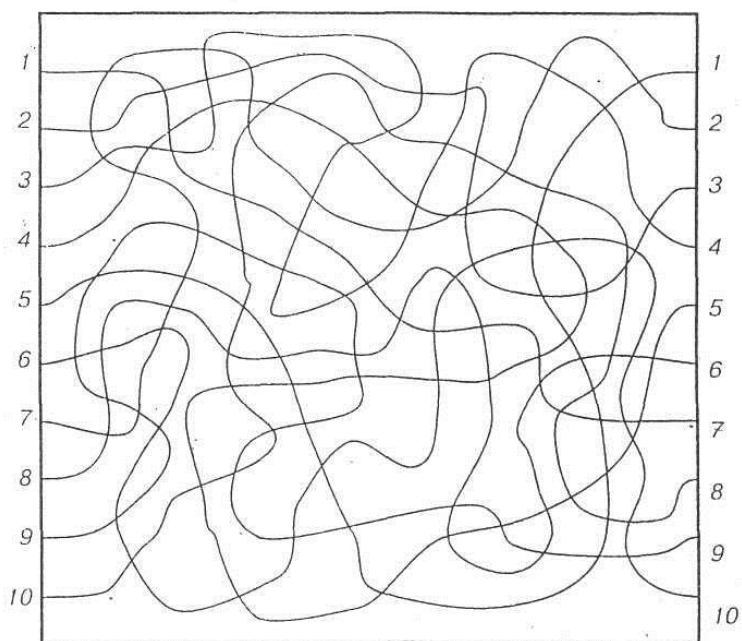

Рис. 3.15. Приклад малюнку для методики «Переплетені лінії».

Методика «Цифрова таблиця»

Мета: визначення об'єму уваги, швидкості її розподілу й переключення (використовується при володінні рахунком).

Покажіть дитині таблицю (рис. 3.16.) з набором цифр від 1 до 25, які розташовуються в довільному порядку. Переконайтеся, чи знає дитина всі ці цифри. Потім дайте їй інструкцію: «Намагайся якнайшвидше знаходити, показувати та називати вголос цифри від 1 до 25».

Фіксуйте час виконання всього завдання, а також кількість помилок.

Більшість дітей 6–7 років виконують це завдання за 1,5–2 хвилини і майже без помилок.

11	18	14	17	24
21	20	13	25	22
1	12	8	3	23
16	4	2	19	7
6	10	15	5	9

Рис. 3.16. Приклад таблиці для методики «Цифрова таблиця»».

Методики діагностики самооцінки і мотивації

Методика «Сходинок» (за В. Щур)

Виявлення особливостей самооцінки у дошкільників

Мета: виявити рівень самооцінки та особистісних домагань дитини за методикою «Сходинок» (автор В. Щур) та особливості ставлення дитини до соціуму, уміння об'єктивно оцінювати себе та інших.

Метод: природний експеримент (проводиться індивідуально з кожною дитиною), спостереження.

Стимульний матеріал: аркуш білого паперу А4, на якому намальовані підйоми із сьома сходинками, простий олівець або ручка, площинна фігура-модель «дівчинка» та «хлопчик», вирізані з паперу або картону (бажано), можливо кольорові.

Інструктивно-алгоритмічні процедури

Завдання 1. Ознайомтеся з методикою. Уважно прочитайте інструкцію до проведення методики. Підготуйте необхідний матеріал.

Завдання 2. Під час дослідження зафіксуйте відповіді дітей на папері. Здійсніть обробку отриманих даних, використовуючи ключ.

Завдання 3. Зробіть психолого-педагогічні висновки щодо отриманих результатів відповідно до поданих питань. Укажіть літературу, якою користувалися під час дослідження.

Опис методики «Сходи́нки» (автор В. Щур), спрямованої на індивідуальне вивчення самооцінки дошкільника

Під час індивідуальної роботи з дитиною досить важливо створити атмосферу довіри, відкритості, доброзичливості. Завдання необхідно давати спокійно, привітно, у разі необхідності повторити. Після закінчення тестування обов'язково подякуйте малюкові за співпрацю.

Дитині показують намальований підйом із сьома сходи́нками (рис. 3.17.) та пояснюють завдання.

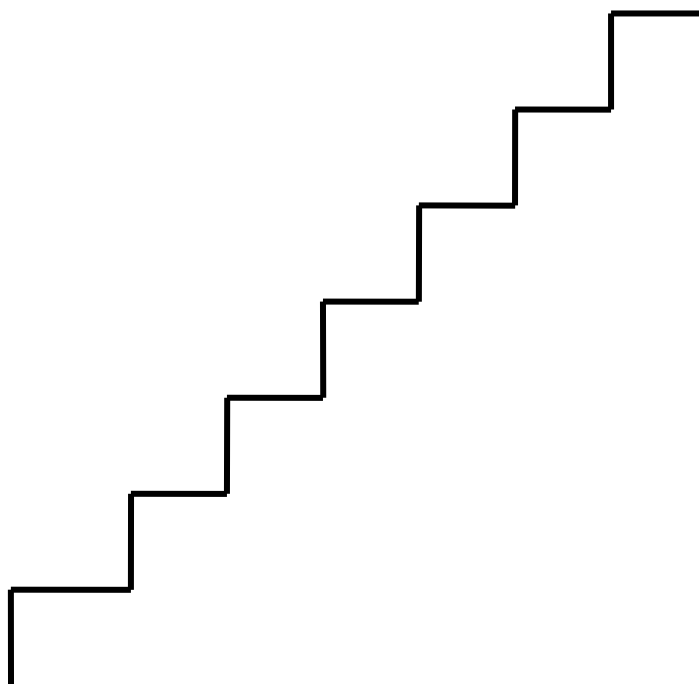

Рис. 3.17. Приклад малюнку для методики «Сходи́нки».

Інструкція для дошкільника: «Подивись уважно на ці сходи́нки. Якщо всіх дітей розташувати на цих сходах, то на трьох сходах будуть гарні діти: розумні, добрі, сильні, слухняні – чим вище, тим краще (показують: «гарні», «дуже гарні», «найгарніші»). А на трьох нижніх розташовуються погані діти – чим нижче, тим гірші («погані», «дуже погані», «найгірші»). На середніх сходах стоять діти не погані й не гарні. Покажи, на яку сходи́нку ти поставиш себе. Поясни, чому?».

Попрошайте дитину повторити тільки-но сказане вами, щоб впевнитися, що вона зрозуміла та запам'ятала значення сходинок. Потім поясніть, що малюнок ляльки у неї в руках – це вона сама. Попросіть її поставити на ту сходинку, де б вона хотіла стояти.

Після відповіді дитини її запитують: «Ти такий (така) насправді, чи хотів (хотіла) би бути таким (такою)? Покажи, який (яка) ти насправді та яким (якою) хотів (ла) б бути?». «Покажи, на яку сходинку тебе поставила б твоя мама». «Покажи, на яку сходинку тебе поставила б вихователька».

Використовується стандартний набір характеристик: «гарний – поганий», «добрий – злий», «розумний – дурний», «сильний – слабкий», «сміливий – боягуз», «найстаранніший – найнеохайніший». Кількість характеристик можна скоротити.

У процесі дослідження необхідно враховувати, як дитина виконує завдання: відчуває коливання, розмірковує, аргументує свій вибір.

Якщо дитина не дає ніяких пояснень, їй слід задати уточнювальні питання: «Чому ти себе сюди поставив? Ти завжди такий? Чому ти так чиниш? Яким би ти хотів бути?».

Ключ

Неадекватно завищена самооцінка (сходинка 5–7)

Не розмірковуючи дитина ставить себе на найвищу сходинку: вважає, що мама його оцінює також; аргументує свій вибір, посиляючись на розсуд дорослого: «Я гарний. Гарний і більше ніякий, це так мама сказала».

Завищена самооцінка (сходинка 4)

Після деяких розмірковувань та коливань розташовує себе на саму високу сходинку, пояснюючи свій вибір зовнішніми незалежними від нього обставинами, вважає, що оцінка дорослих в деяких випадках

може бути нижчою, ніж його особиста: «Я досить гарний, але іноді мене спіткають лінощі. Мама говорить, що я неохайний».

Адекватна самооцінка (сходінка 2–3)

Після обмірковування завдання ставить себе на 2–3 сходінку, пояснює свої дії, посилаючись на реальні ситуації та досягнення, вважає, що оцінка дорослого така ж або трохи нижча.

Занижена самооцінка (сходінка 1)

Ставить себе на нижні сходінки, свій вибір не пояснює або посилається на розсуд дорослого: «Мама так сказала».

Якщо дитина ставить себе на середню сходінку, це може говорити про те, що вона або не зрозуміла завдання, або не хоче його виконувати.

Діти із заниженою самооцінкою через високу тривожність та невпевненість у собі часто відмовляються виконувати завдання, на всі питання відповідають «не знаю».

Діти із затримкою розвитку не розуміють і не приймають це завдання, діють навмання.

Неадекватно завищена самооцінка

Притаманна дітям молодшого та середнього дошкільного віку. Вони не помічають своїх помилок, не можуть правильно оцінити себе, свої дії та вчинки.

Самооцінка дітей 6–7 річного віку стає більш реалістичною, у звичайних ситуаціях та звичайних видах діяльності наближується до адекватної. У незнайомій ситуації та незвичних видах діяльності їх самооцінка завищена.

3.2. Психолого-педагогічний інструментарій визначення індивідуально-психологічних особливостей дітей дошкільного віку

Сьогодні інноваційна педагогічна діяльність зосереджується навколо особистісно орієнтованого підходу, який охоплює всю різноманітність розвивальних і виховних моделей навчання та виховання.

Ураховуючи основні теоретичні підходи до проблеми успішного моделювання особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії, ми пропонуємо психодіагностичний комплекс для вивчення індивідуально-психологічних особливостей дітей дошкільного віку, за результатами якого можна скласти психолого-педагогічну характеристику досліджуваної групи, роблячи основний акцент на дотримання особистісно орієнтованого підходу до дітей в освітньому процесі.

Психодіагностичний комплекс включає методики: визначення домінуючого типу темпераменту (О. Белов); психогіометричний тест Сьюзен Ділінгер; виявлення особливостей самооцінки та образу «Я» у дошкільників (серія діагностичних вправ: «Сходишки»; «Який ти?», «Що ти знаєш про себе?», «Гарний чи поганий», «Похвали», «Три головних слова про себе»); виявлення видів активності; бліц-тест «Визначення способу пізнання у дітей», експериментальна перевірка навчальності дітей старшого дошкільного віку. Застосування цього комплексу дозволило дослідити й проаналізувати індивідуально-психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку.

Методика визначення домінуючого типу темпераменту дитини

(автор О. Белов)

Мета: виявити типологічні особливості темпераменту дитини.

Метод: анкетування для батьків і вихователів для визначення темпераменту дитини.

1. Любить галас та метушню навколо себе.

2. Відчуває велику потребу в близьких людях, які могли б підтримати, заспокоїти.

3. Часто роздратована чимось, збуджена, неспокійна.

4. Швидких відповідей на будь-які запитання від неї не чекай.

5. Любить роботу, яку треба робити швидко.

6. Діти вважають її веселою.

7. У неї часто змінюється настрій.

8. Частіше мовчить у товаристві дітей.

9. Не наважується заговорити першою з новими людьми.

10. Не любить галасливих ігор, віддає перевагу усамітненню.

11. Вміє довго гратися або виконувати завдання, не відволікаючись.

12. Любить похвалитися, прикрасити події.

13. Часто не може всидіти на місці.

14. Її легко засмутити.

15. Довше за інших зберігає працездатність, не втомлюється.

16. Легко переключається з одного доручення на інше.

17. Нетерпляча й незібрана, особливо не любить чекати.

18. Віддає перевагу копіткій роботі, яка не потребує швидких реакцій.

19. Швидко втомлюється, відключається, перестає слухати.

20. Вірить у себе, легко переносить невдачі.

Кожному твердженню відповідає 1 бал.

Твердження, що характеризують сангвініка: 1, 6, 12, 16, 20.

Твердження, що характеризують холерика: 3, 5, 7, 13, 17.

Твердження, що характеризують меланхоліка: 2, 9, 10, 14, 19.

Твердження, що характеризують флегматика: 4, 8, 11, 15, 18.

Отже, якщо дитина за вашою оцінкою набрала 4–5 балів, властивості даного темпераменту виражені досить яскраво.

Якщо балів усього 1–3, то говорити про властивості даного

темпераменту рано. Бажано організувати спеціальне спостереження й підключити для анкетування кількох дорослих, щоб можна було вивести середній бал.

Простежте, як поведуться ваші діти в таких ситуаціях:

1. Як поводитьься дошкільник, якщо виникає потреба швидко, невідкладно діяти?

- а) легко включається в роботу;
- б) активно діє;
- в) працює повільно, без зайвих слів;
- г) діє несміливо, невпевнено.

2. Як реагує дошкільник на зауваження вихователя?

а) говорить, що більше так не робитиме, але через якийсь час знову робить те саме;

- б) не слухається й робить по-своєму, бурхливо реагує на зауваження;
- в) мовчки бере до відома точку зору дорослого;
- г) ображено мовить, довго переживає.

3. Як розмовляє дитина з іншими дітьми в значущих для неї ситуаціях?

- а) швидко, з охотою, прислухаючись до висловлювань інших;
- б) стрімко, пристрасно, ніколи не слухаючи;
- в) спокійно й упевнено;
- г) із сумнівами, невпевнено, оглядаючись на інших.

4. Як поводитьься в незвичній обстановці (у кабінеті лікаря, завідувача)?

- а) легко орієнтується, виявляє цікавість, активність;
- б) збуджений, інколи занадто, неспокійний;
- в) уважно, ретельно розглядає все навколо;
- г) ніяковіє, поводитьься сором'язливо.

Для зручності спостережень можна використати спеціальний

протокол (рис. 3.18.), у відповідних графах якого ставити плюс чи мінус або вказувати варіант реакцій.

_____ прізвище, ім'я дитини _____ вік

Варіанти реакцій	Контрольні ситуації						
	1	2	3	4	5	6	7
а							
б							
в							
г							

Рис. 3.18. Приклад протоколу для обстеження і визначення домінуального типу темпераменту дитини.

Вище наведено чотири контрольні ситуації, однак бажано, щоб ви самостійно збільшили їх кількість, простеживши, як дитина зустрічає вас увечері, як прощається з вами вранці, як поводить себе в конфліктній ситуації тощо.

В усіх випадках реакції:

- тип **а** – свідчить про перевагу сангвінічних рис темпераменту;
- тип **б** – свідчить про холеричні риси;
- тип **в** – про флегматичний склад;
- тип **г** – про меланхолічний темперамент.

Психогеометричний тест (автор Сьюзен Ділінгер)

Мета: визначити психологічний тип особистості кожної дитини в досліджуваній групі; дати докладну характеристику особистісних якостей та особливостей поведінки дитини; прогнозувати поведінку кожного типу особистості; визначити рівень психологічної сумісності з певними типами людей.

Метод: вибір геометричної фігури.

Матеріал: 5 геометричних фігур (рис. 3.19.): квадрат, трикутник, прямокутник, коло, зигзаг (або їх малюнок на аркуші паперу; для дітей набір цифр 1–5), чистий аркуш паперу, олівець.

Інструкція до виконання

Завдання 1. Виберіть із п'яти фігур ту, про яку ви можете сказати: це – Я. Спробуйте відчутти свою форму! Якщо вам буде важко зробити це, то виберіть фігуру, яка першою привернула вашу увагу. Потім позначте фігуру цифрою 1. Знову розгляньте фігури, які залишилися. Фігуру, яку ви вибрали тепер, позначте цифрою 2. Розглядаємо фігури, що залишились, вибираємо – обрану позначаємо цифрою 3. І так діємо до кінця. Остання фігура під номером 5 буде точно не вашою формою, тобто такою, що підходить вам найменше.

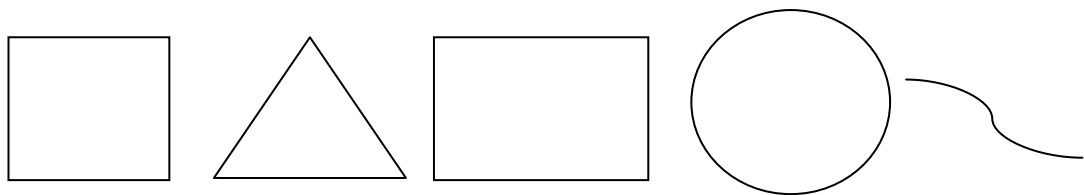

Рис. 3.19. Приклад фігур для психогіометричного тесту.

Завдання 2. Намалуйте якісь предмети чи сюжет, використовуючи тільки подані фігури. (Час виконання 1 хвилина).

Завдання 3. Порахуйте, по скільки фігур ви використали у своєму малюнку.

Завдання 4. Порівняйте кількість використаних фігур однієї форми у вашому малюнку з рейтинговим місцем обраної вами фігури. Найбільше збігів кількості з рейтинговим місцем фігури може свідчити про те, що ця фігура є вашою основною суб'єктивною формою, яка характеризує ваш психотип.

Завдання 5. Складіть коротку характеристику вашого психотипу (психотипу кожної досліджуваної дитини).

Примітка: тест можна використовувати як для дослідження дітей, так і дорослих.

Коротка психологічна характеристика основних «форм» особистості

Фігура, що опинилася на першому місці, – це ваша основна фігура чи суб'єктивна форма. Вона дозволяє визначити ваші основні, домінуючі риси характеру чи особливості поведінки. Риси фігур, які ви обрали наступними, – це риси, які ви демонструєте тим рідше, чим далі від першої знаходиться та чи інша фігура. Остання, п'ята фігура вказує на форму людини, взаємодія з якою викликає у вас найбільші труднощі.

Може статися, що жодна фігура вам чи іншій людині не підходить. Тоді людину можна описати комбінацією з двох або навіть трьох форм.

Нарешті, може статися, що вам важко вловити інтуїтивне відчуття форми себе чи іншої людини. Тоді почніть з характеристик, поданих для п'яти форм, намагайтеся використати їх для розуміння людей зазначеного типу та прогнозу їх поведінки і поступово тренуйте в собі відчуття геометричної форми цих людей.

Квадрат. Невтомний працівник. Працелюбність, наполегливість, потреба доводити розпочату справу до кінця, старанність, яка дозволяє досягати завершення роботи, – це те, чим відомі істинні «люди-квадрати». Витривалість, терпіння та методичність зазвичай роблять їх висококласними спеціалістами у своїй галузі. Цьому сприяє невтомна потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей.

«Люди-квадрати» скоріше «вираховують» результат, аніж здогадуються про нього. Вони надзвичайно уважні до деталей, дрібниць, а також люблять раз і назавжди встановлений порядок. Усі ці якості

сприяють тому, що «квадрати» можуть стати відмінними адміністраторами, виконавцями, але рідко бувають хорошими розпорядниками, менеджерами. Звичайно, всі названі чесноти «людей-квадратів» мирно співіснують зі слабкими місцями.

Трикутник. Ця форма символізує лідерство. Багато «трикутників» відчують у цьому своє призначення: народжені, щоб бути лідерами. Найхарактернішою особливістю «людей-трикутників» є здатність концентруватися на головній меті. Вони – енергійні, сильні особистості, які ставлять прозорі цілі і, як правило, досягають їх.

«Люди-трикутники» дуже впевнені в собі, хочуть постійно відчувати власну правоту. Це робить їх особистостями, які постійно конкурують з іншими. «Трикутники» дуже симпатичні, привабливі люди, які змушують усе і всіх обертатися навколо себе і без яких наше життя втратило б усю гостроту відчуттів.

Прямокутник. Символізує стан переходу та змін. Це люди, незадоволені тим способом і стилем життя, який вони ведуть у певний час, а тому перебувають у пошуках.

Найбільш характерні риси «прямокутників» – непослідовність і непередбачуваність учинків упродовж перехідного періоду. Тим не менш, як і у всіх людей, у «прямокутників» виявляються й позитивні якості, що приваблюють до них оточуючих. Це, перш за все, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість. Правда, зворотним боком цього явища є надмірна довірливість, навіюваність, наївність. Тому «прямокутниками» легко маніпулювати.

Якщо ви дійсно маєте «прямокутну форму», будьте обережні! І пам'ятайте, що «прямокутність» – це лише стадія. Вона мине – і ви вийдете на новий рівень особистісного розвитку та збагатитеся набутим досвідом.

Коло. «Люди-кола» – це найкращі комунікатори серед п'яти форм, насамперед тому, що вони найкращі слухачі. Їм характерна висока чутливість, розвинута емпатійність – здатність співпереживати, співчувати, емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. «Людина-коло» відчуває чужу радість і чужий біль, як власний. «Люди-кола» відмінно «бачать» людей і в одну мить можуть розпізнати облудника та брехуна. Вони «вболівають» за свій колектив і популярні серед колег по роботі. Але, як правило, вони слабкі менеджери та керівники бізнесу.

По-перше, «люди-кола», через їх спрямованість скоріше на людей, ніж на справу, надто намагаються догодити кожному. По-друге, «кола» не відрізняються рішучістю. Якщо їм випадає керувати, то вони обирають демократичний стиль керівництва і намагаються обговорити практично будь-яке рішення з більшістю та заручитися їх підтримкою.

Можна сказати, що «кола» – природжені психологи. Для того, щоб очолити серйозний бізнес, «людям-колам» не вистачає організаторських навичок.

Зигзаг (хвилясті лінії). Ця фігура символізує креативність, творчість. Це найбільш унікальна та єдина розімкнута фігура з п'яти. Якщо ви чітко обрали хвилясту лінію як свою основну форму, то ви, скоріш за все, істинний «правопівкульний» мислитель, вільно думаюча людина.

«Зигзаги» схильні бачити світ постійно змінним. Тому для них немає нічого більш нудного, ніж речі, які ніколи не змінюються: постійність, шаблон, правила та інструкції; люди, які завжди з усім погоджуються або роблять вигляд, що погоджуються.

«Зигзаги» просто не можуть продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях – їм необхідна різноманітність, високий рівень стимуляції та незалежність від інших на своєму робочому місці.

«Зигзаг» – найзбудливіша з усіх п'яти фігур. Водночас «людині-зигзагу» не вистачає компромісності: вона нестримна, дуже експресивна, що разом з ексцентричністю часто заважає їй втілювати свої ідеї в життя.

Докладну інформацію та інтерпретацію цього тесту можна знайти у книзі А. Алексеева та Л. Громової «Психогеометрія для менеджерів».

Виявлення особливостей самооінки та образу «Я» у дошкільників

Алгоритми дослідження

Завдання 1. Застосувавши комплекс методик, визначити показники самооінки та образу «Я» у дошкільників.

Методика 1. Діагностична вправа «Сходинок»

Мета: з'ясувати рівень розвитку самооінки дітей шести-семи років.

Метод: гра, бесіда.

Матеріал: дидактичне полотно із зображенням сходинок.

Інструкція до виконання: «Можливо, ти бачив, як спортсмени-переможці піднімаються на сходинок? Хто переміг, стає на вищу сходинок, а той, хто показав гірший результат, стає на нижчу. У нас тут теж є сходинок. Діти, які мають дуже гарні показники, можуть стати на верхню сходинок й навпаки. На яку б сходинок ти себе поставив? На верхню? На нижню? Чому?».

Методичний коментар

Під час виконання дітьми цього завдання звертати увагу на адекватність самооінки шестиліток за запропонованими критеріями: здоров'я, слухняність, розумність, доброта, чемність, уміння дружити. Для отримання об'єктивної оінки здобуті результати порівнювати з результатами анкетування педагогів і батьків.

Методика 2. Діагностична вправа «Який ти?»

Мета: виявити вміння дітей шести-семи років об'єктивно визначати свої позитивні риси, чесноти.

Метод: бесіда.

Матеріал: люстерко.

Інструкція до виконання

Експериментатор пропонує дитині: «Подивися в люстерко. Ти собі подобаєшся? Чому? Як би ти розповіла про того, хто в люстерку, чужій дорослій людині, дитині? Скажи про себе так, щоб і тому, іншому, ти теж сподобалася».

Методичний коментар

Зараховується відповідь, у якій дитина могла назвати не менше трьох своїх особистісних рис.

Методика 3. Діагностична вправа «Що ти знаєш про себе?»

Мета: з'ясувати наявність у дітей знань про себе.

Метод: бесіда.

Інструкція до виконання:

Експериментатор пропонує дитині відповісти на низку запитань:

- Ти хлопчик чи дівчинка?
- Де більше пальців у тебе: на руках чи на ногах?
- Коліна знаходяться вище, ніж борода?
- Як ти дізнаєшся, що хочеш їсти?
- Назви, чого в тебе багато? Два? Один?
- Що ти можеш зробити, щоб тебе зрозуміли?

Методичний коментар

Відповіді дітей фіксувати в протоколі. За кожну правильну відповідь дитина одержує 1 бал. Максимально можлива сума балів дорівнює 6.

Методика 4. Діагностична вправа «Гарний чи поганий»

Мета: виявити вміння дітей об'єктивно оцінювати себе, визначати власні позитивні та негативні риси.

Метод: бесіда.

Інструкція до виконання.

Експериментатор пропонує дитині продовжити речення: «Я гарна, тому що в мене Я погана, тому що...».

Методичний коментар

Якщо дитині важко виконати завдання, експериментатор спочатку пропонує оцінити іншу людину, наводить приклади про себе: «Які люди тобі подобаються, чому? Чому інші люди неприємні для тебе?». Дитина має назвати не менше трьох позитивних і негативних якостей.

Методика 5. Діагностична вправа «Три головних слова про себе»

Мета: визначити наявність характерологічної лексики.

Метод: бесіда.

Інструкція до виконання

Експериментатор звертається до дитини: «Якщо б ми хотіли розповісти про тебе й інших дітей, багато слів було б схожих, адже у тебе є те, що й у інших малюків. Проте ти відрізняєшся від них. Назви три головних слова, які вказують на те, чим ти не схожий на інших».

Методичний коментар

Дитині необхідно було відповісти на запитання «Яка я?». Якщо дитина вагалася, не могла самостійно виконати завдання, експериментатор наводить приклади.

Завдання 2. Результати дослідження занести до таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Особливості самооцінки дітей

Самооцінка	Рівень самооцінки	Кількість дітей	Відсотковий результат
1	2	3	4
Виявлення самооцінки	ВР		
	СР		
	НР		

Завдання 3. Здійснити кількісний і якісний аналіз результатів дослідження за планом:

1. У якій віковій групі здійснювалося дослідження. Кількість дітей, що були охоплені дослідженням.

2. Які рівні самооцінки дітей були виявлені.

3. Визначення короткої характеристики уявлень дітей про себе були виявлені.

4. Рекомендації щодо створення умов для розвитку об'єктивної самооцінки та уявлень про себе у дошкільників.

Види соціальної активності як вияв індивідуально-психологічних особливостей дошкільників

Мета: вивчення особливостей видів соціальної активності як вияву індивідуально-психологічних особливостей дошкільників. Визначення умов для розвитку позитивних взаємин з дорослими та однолітками.

Метод: спостереження, бесіда.

Інструкція до виконання

Завдання 1. Провести спостереження в повсякденному житті, в ігровій діяльності дітей за особливостями вияву активності дитини в домаганні визнання.

Відповідно до індивідуальних особливостей вияву активності дітей, визначити, до якої групи малюки належать.

Результати спостереження фіксувати у протоколі.

1. Діти з високою та позитивною активністю.

Характеризуються впевнено оптимістичними очікуваннями. У дітей цієї групи виявляється прагнення до престижних ролей у житті та діяльності в закладі дошкільної освіти. Вони чекають від вихователя тільки провідних ролей. Очікування цих дітей реалістичні, бо їх дійсно призначають на головні ролі у виконанні завдань. Діти володіють засобами

реалізації домагання визнання дорослими, використовують будь-який привід, щоб наблизитися до вихователя.

2. Діти з високою, але негативною активністю.

Використовують асоціальні форми реалізації домагань визнання. Прагнення до спілкування з дорослими у них розвинуто сильно, але не задовольняється. Однолітки не завжди беруть дитину до ігор. Ось чому вона стає агресивною, злобливою, не виконує вимог, не прагне прихильності дорослого. Разом із тим, характер її очікувань упевнено оптимістичний. Дитина вважає, що вихователь любить її, призначить на провідну роль, якщо вона захоче цього. Але очікування її так і залишаються нереалізованими. Вихователь, усупереч очікуванням, не довіряє їй провідної ролі. Тому з метою звернути увагу дорослого діти порушують дисципліну, агресивно ведуть себе по відношенню до однолітків.

3. Діти з низькою активністю.

Такі діти, домагаючись визнання дорослого, виявляють його не яскраво вираженими формами та засобами реалізації і переважно уникають контактів із вихователем. Очікування їх – невизначені, тривожні. Хоча деякі й бажають задовольнити свої домагання, але не знають, як це зробити. Діти звертаються до вихователя дуже рідко, тримаються від нього на відносній дистанції. Ініціативи на підвищення престижу не виявляють. Деякі дуже пасивні, уникають ігор з дітьми, розважають себе самотійно.

У таких дітей часто виникають негативні утворення: асоціальні форми поведінки та відповідні риси особистості, зокрема неправдивість, заздрість, злість, агресивність, упертість, свавілля.

Завдання 2. Провести спостереження в повсякденному житті, в ігровій діяльності дітей щодо визначення типу взаємин між дитиною і вихователем.

Результати спостереження фіксувати у протоколі.

1. Благополучні – позитивні взаємини з двохстороннім зв'язком. Вони виникають тоді, коли ставлення вихователя до дитини тепле, довірливе, з характерними позитивними емоційними зв'язками. Дитина теж позитивно ставиться до дорослого, спостерігається єдність у діях та поведінці дітей.

2. Неблагополучні – взаємини з негативними відтінками. Ставлення вихователя до дитини індиферентне, формально вимогливе, найчастіше має знак мінус, часті зауваження, погрози, покарання. Для такого типу взаємин характерні конфліктність, агресивність, асоціальні форми поведінки з боку вихованців.

3. Індиферентні взаємини. Дитина часто замикається у собі, уникає контактів, а вихователь не виявляє особливого інтересу до дитини. Часто виникає смисловий бар'єр – вихователь не розуміє того змісту, який надає дитина своїм вимогам, що знижує ефективність педагогічного впливу.

Завдання 3. Провести бесіду з дітьми на визначення виду особистісних очікувань дітей:

1. Як ти думаєш, чи любить тебе вихователь?
2. А як ти здогадалася про це?
3. Як про тебе може сказати вихователь?
4. Чи запропонує вихователь тобі головну роль у грі?
5. Як ти будеш діяти, якщо вихователь не запропонує тобі головну роль у грі?

За відповідями дітей з'ясувати види особистісних очікувань:

- стверджувальна відповідь (так) – визначені (Виз);
- вагання (не знаю) – невизначені (Невиз);
- впевненість (звичайно, так) – впевнено оптимістичні (ВпОп);
- невпевненість, незахищеність (мабуть, ні) – тривожні (Трив);

– прогнозування реалізації очікувань (мабуть, так) – реалістичні (Реал);

– невиправдовуваність очікувань (вихователь схвалить, доручить, запропонує) – нереалістичні (Нереал).

Примітка: відповіді занести до протоколу або до таблиці.

Завдання 4. За результатами дослідження оформити таблицю 3.4., до якої будуть внесені групи дітей за особливостями вияву активності в домаганні визнання; тип взаємин між дитиною і вихователем; вид особистісних очікувань дітей.

Таблиця 3.4.

Кількісні і відсоткові показники соціальної активності як вияву індивідуально-психологічних особливостей дошкільників

№ з/п	Індивідуально-психологічні особливості вияву соціальної активності дітей старшої групи	Умовні позначки	Кількісні і відсоткові показники індивідуально-психологічних особливостей дітей	
			Кількісні показники	Відсоткові показники
1	2	3	4	5
1.	Особливості вияву активності дитини в домаганні визнання	ВПА		
		ВНА		
		НА		
2.	Типи взаємин між дитиною і вихователем	БПВ		
		НВ		
		ІН		
3.	Види особистісних очікувань дітей	Виз		
		Невиз		
		Вп-Оп		
		Трив		
		Реал		
		Нереал		

Примітка

Умовні позначки:

1. Особливості вияву активності дитини в домаганні визнання:

- ВПА – висока позитивна активність;
 - ВНА – висока негативна активність;
 - НА – низька активність.
2. Типи взаємин між дитиною і вихователем:
- БПВ – благополучні позитивні взаємини;
 - НВ – неблагополучні взаємини;
 - ІН – індіферентні взаємини.
3. Види особистісних очікувань дітей:
- Виз – визначені;
 - Невиз – невизначені;
 - ВпОп – впевнено оптимістичні;
 - Трив – тривожні;
 - Реал – реалістичні;
 - Нереал – нереалістичні.

Завдання 5. Здійснити кількісний та якісний аналіз результатів дослідження за планом:

1. У якій віковій групі здійснювалося дослідження? Кількість дітей, що були охоплені дослідженням?

2. Які групи дітей за особливостями вияву активності в домаганні визнання були виявлені в дитячій групі.

3. Визначення короткої характеристики груп, типів взаємин між вихователем і дітьми, очікувань дітей.

4. Рекомендації щодо створення умов для розвитку позитивних взаємин з дорослими та однолітками у дошкільників.

Тести Л. Бредвей і Б. Албертс Хіл на визначення індивідуального способу пізнання

Мета: дослідження індивідуального способу пізнання.

Метод: особистісні тести-опитувальники.

Інструкція до виконання

Завдання 1. Визначення способу пізнання у батьків і вихователів

Бліц-тест «Визначення способу пізнання у батьків і вихователів»

Визначте характеристики, які притаманні вам найбільше (табл. 3.5.).

Підбийте підсумок і порівняйте результат. Ви можете з'ясувати, що більшість ваших відповідей відносяться не лише до одного, але й до двох або навіть трьох способів пізнання. Установіть пріоритетні способи вашого пізнання і таким чином визначте тип, до якого належите ви, щоб краще зрозуміти свою дитину.

Таблиця 3.5.

Визначення способу пізнання у батьків і вихователів

1. Спілкування. Під час розмови ...	
Я уважно розглядаю співрозмовника. Я віддаю перевагу спостереженням, а не розмовам. Я розмовляю простою мовою.	Глядач (візуал)
Я вважаю себе добрим слухачем. Я люблю поговорити, я багатослівний. Я віддаю перевагу усному спілкуванню, маю великий словниковий запас.	Слухач (аудіал)
Під час розмови часто доторкаюсь до співрозмовника. Я часто висловлюю емоції з допомогою жестів. Іноді не можу підібрати потрібне слово.	Діяч (кінестетик)
2. У вільний час ...	
Я віддаю перевагу іграм, наприклад лото. Мені подобається дивитися відео та телебачення. Мені подобається малювати, робити щось своїми руками.	Глядач (візуал)
Мені подобаються ігри з усними запитаннями-відповідями. Я люблю слухати платівки, аудіозаписи, читати. Я люблю розмовляти з друзями, писати листи.	Слухач (аудіал)
Мені подобаються фізичні навантаження, заняття спортом. Мені подобається грати у хокей, футбол і брати участь у інших спортивних змаганнях. Мені подобається танцювати і плавати.	Діяч (кінестетик)

3. Моторика. Щодо мого фізичного стану, то я думаю ...	
У мене значно краще розвинені малі м'язи, ніж великі. У мене добре розвинені кисті рук. Мені подобаються видовищні види спорту.	Глядач (візуал)
У мене погана координація рухів. Я уникаю занять спортом і всіляких розваг, що потребують активної рухливості.	Слухач (аудіал)
Я добре координований. Мені подобається бути на свіжому повітрі, люблю туризм і рибальство.	Діяч (кінестетик)
4. Емоції. Емоційно ...	
Я стриманий і намагаюсь не демонструвати свої почуття. Мені не до вподоби емоційні сплески інших людей.	Глядач (візуал)
Я можу словами виявляти свої емоції і люблю розповідати про свої почуття. Я з розумінням ставлюся до почуттів і проблем інших людей, можу їх вислухати.	Слухач (аудіал)
Я досить нетерплячий і легко впадаю у відчай. Почуття мене турбують, але я намагаюся їх аналізувати. Я легко починаю плакати або сміятися. Мене часто кидає з одного емоційного стану в інший.	Діяч (кінестетик)
5. Пам'ять. Згадуючи, я ...	
Занотовую те, що потрібно буде згадати потім, і вважаю, що конспекти необхідні. Малюю в уяві картини. Підкреслюю важливі місця, коли переглядаю друковані матеріали.	Глядач (візуал)
Уголос повторюю те, що мені треба запам'ятати. Розмовляю сам із собою і навіть чую свій внутрішній голос. Іноді записую матеріали на плівку.	Слухач (аудіал)
Запам'ятовую краще події, ніж слова, що написано або вимовлено. Складно формую візуальні образи, тому мені важко відтворювати факти. Програю ситуацію для того, щоб запам'ятати її. Іноді мені важко зрозуміти значення того, що написано або вимовлено.	Діяч (кінестетик)

6. Робота. На роботі ...	
Мені потрібно багато місця, я не люблю сидіти близько до інших. Мені краще працюється наодинці. Я користуюся планом роботи, займаючись справами. Я наполягаю на виконанні порядку денного на нарадах.	Глядач (візуал)
Мені подобається товариство, я не люблю працювати один. Люблю обговорювати ідеї з іншими. Під час роботи я промовляю сам до себе. Мені подобаються ділові зустрічі, подобається обговорювати проблеми, вислуховувати думку інших.	Слухач (аудіал)
Мені подобається знаходитися в товаристві, але водночас я не вважаю за необхідне розмовляти. Я люблю працювати в колективі. Мені важко вкладатися з виконанням роботи у встановлений строк. Я намагаюся уникати будь-яких зустрічей і нарад, оскільки мені важко сидіти і концентруватися.	Діяч (кінестетик)

Відповіді позначаються: так (+); ні (-). За кожну відповідь «так» – нараховується 1 бал.

Підрахуйте кількість балів за кожний спосіб пізнання, підсумуйте результат і визначте пріоритетний спосіб пізнання.

Глядач (візуал) –

Слухач (аудіал) –

Діяч (кінестетик) –

Завдання 2. Визначення способу пізнання у дітей 5–6 років.

Бліц-тест «Визначення способу пізнання у дітей 5–6 років»

Читаючи цей тест, відмічайте риси, що притаманні вашій дитині (табл. 3.6.). Потім підсумуйте результати і порівняйте. Як правило, одне з визначень – глядач, слухач або діяч – збере найбільшу кількість відміток. Визначення, що отримало найбільшу кількість відміток, і зумовлює той спосіб пізнання, який найбільше відповідає вашій дитині.

Визначення способу пізнання у дітей 5-6 років

1. Спілкування. Якщо моя дитина хоче щось сказати, то ...	
Вона говорить, використовуючи найпростіші звороти мови. Вона неправильно вимовляє деякі слова та звуки. Вона пропускає прислівники і прийменники.	Глядач
Вона використовує такі ж звороти мови, що й дорослі. Вона використовує граматично правильні речення. Вона розповідає ретельно продумані історії.	Слухач
Її мову важко зрозуміти. Вона говорить короткими, граматично неправильними реченнями. Вона прагне зобразити події, замість того, щоб розповісти про них.	Діяч
2. Улюблені іграшки та вільний час. Коли моя дитина грається, то вона ...	
Віддає перевагу головоломкам і настільним іграм. Насолоджується комп'ютерними іграми або іграми з калькулятором. Пізнає нові речі, спостерігаючи.	Глядач
Любить слухати аудіозаписи. Любить книги і гру фантазії. Навчається нового, читаючи інструкції.	Слухач
Любить гратися на свіжому повітрі. Насолоджується перебуванням у басейні, на катку або гірці. Майже кожній іграшці знаходить повноцінне застосування.	Діяч
3. Складні рухові навички. Коли моя дитина починає щось робити руками, то ...	
Вона пише старанно. Вона легко вирізує, розфарбовує, склеює. Її художні вироби дуже охайні та красиві.	Глядач
Вона пише досить непогано. Під час роботи вона розмовляє сама до себе. Її художні вироби досить привабливі.	Слухач
Їй дуже важко писати. Багато літер і цифр у неї виходять спотвореними. Її художні роботи дуже брудні.	Діяч
4. Прості рухові навички. Коли моя дитина починає рухатись, то ...	
Настільні ігри вона вважає кращими за ігри на свіжому повітрі. Любить бадмінтон, оскільки ця гра дуже добре їй вдається. Любить ігри з чітко встановленими правилами.	Глядач
Вона більше розмовляє, ніж грає. Віддає перевагу іграм, що вимагають вербального спілкування. Під час будь-якої діяльності розмовляє сама із собою.	Слухач

Ігри на свіжому повітрі вважає кращими за настільні ігри. Дуже добре координована. Не ходить спокійно, а ніби носиться.	Діяч
5. Суспільні навички. Коли моя дитина знаходиться в оточенні інших дітей, то вона ...	
Навіть у натовпі залишається самотньою. Перш ніж взяти участь у грі, стежить за тим, як грають інші. Повільно звикає до нових людей.	Глядач
Буквально розквітає у колі друзів. Може заважати під час занять у класній кімнаті, оскільки дуже багато розмовляє. Часто відповідає за інших і поводить дещо зверхньо.	Слухач
Товариська, але не дуже балакуча. Може викликати занепокоєння, оскільки під час занять у класі заважає своїм сусідам. Любить бешкетувати.	Діяч
6. Емоції. Коли мою дитину щось турбує, то вона ...	
Взагалі не дуже емоційна. Починає турбуватися, відчуваючи стурбованість інших.	Глядач
Вільно розповідає про свої відчуття. Може піти на конфронтацію з іншими з приводу своїх відчуттів.	Слухач
Емоційно залежна і легко ображається. Коли її закликають до порядку, то реагує гнівно, не соромлячись і не каючись.	Діяч
7. Пам'ять. Коли моя дитина вчиться, то вона ...	
Може відтворювати літери і цифри по пам'яті. Пам'ятає про те, що їй показували.	Глядач
Краще за все навчається, заучуючи напам'ять. Знає звуки, що відповідають літерам абетки.	Слухач
Погано запам'ятовує. Легко відволікається.	Діяч
8. Шкільні навички. Коли моя дитина знаходиться в класній кімнаті, то ...	
Стежить за охайністю свого одягу. Стежить за чистотою свого робочого місця. У вільний час віддає перевагу конструкторам, головоломкам, різним видам мистецтва та ремесел. Поволі звикає до нової ситуації.	Глядач

Її зовнішній вигляд не дуже брудний, але й не дуже охайний. Їй доводиться нагадувати про те, щоб вона прибрала своє робоче місце. Вона уважна й слухняна. Вона виконує соло в більшості дискусій і часто говорить вихователю про чиюсь неправильну поведінку.	Слухач
Вона абсолютно не піклується про свій зовнішній вигляд і частенько буває неохайною. Працює в оточенні щонайповнішого безладу, здатна переворухити своє робоче місце за кілька хвилин. Виявляє велику активність під час ігор. Якщо вимушена сидіти на одному місці, то буквально «корчиться і звивається».	Діяч

Відповіді позначаються: так (+); ні (-). За кожну відповідь «так» – нараховується 1 бал.

Підрахуйте кількість балів за кожний спосіб пізнання, підсумуйте результат і визначте пріоритетний спосіб пізнання.

Глядач (візуал) –

Слухач (аудіал) –

Діяч (кінестетик) –

Результати занести до таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Кількісні і відсоткові показники видів способу пізнання дітей

№ з/п	Види способу пізнання дітей	Умовні позначки	Кількісні та відсоткові показники видів способу пізнання дітей	
			Кількісні показники	Відсоткові показники
1.	Глядач (візуал)	В		
2.	Слухач (аудіал)	А		
3.	Діяч (кінестетик)	К		

Завдання 3. Здійснити якісний і кількісний аналіз.

1. Проаналізуйте, скільки осіб і хто має той чи інший спосіб пізнання.

2. Визначте, які особливості індивідуального способу пізнання слід урахувати в особистісно орієнтованій взаємодії.

Діагностика рівнів розвитку передумов навчальної діяльності у старшому дошкільному віці

Мета: визначення рівнів навчальності у дітей старшого дошкільного віку.

Метод: спостереження.

Алгоритми дослідження

Завдання 1. Провести спостереження за виявами пізнавальної активності, допитливості в навчальній діяльності, уміння застосовувати дії учіння в дидактичних іграх і вправах, виявами соціальної активності та довільної саморегуляції в поведінці дошкільників.

Завдання 2. Визначити рівні розвитку передумов навчальної діяльності (дій учіння): високий, середній, низький.

Завдання 3. Занести дані дослідження до таблиці та зробити психолого-педагогічні висновки щодо виявлених рівнів розвитку передумов навчальної діяльності в дошкільному віці.

Схема спостереження за дітьми для виявлення рівня розвитку передумов навчальної діяльності.

В усіх показниках визначають – високий (В), середній (С) та низький (Н) – рівні вияву здатності до навчання.

1. Рівень пізнавальної активності, допитливості на заняттях:

- (В) – завжди активна, виявляє ініціативу у відповідях;
- (С) – відповідає лише за викликом вихователя;
- (Н) – пасивна, працює лише при персональному зверненні;

2. Рівень пізнавальної активності, допитливості на прогулянках, екскурсіях:

- (В) – виявляє допитливість, розпитує;
- (С) – слухає пояснення дорослих;
- (Н) – байдужа.

3. Оволодіння елементами навчальної діяльності:

- (В) – слухає завжди уважно, дотримується вказівок, правильно виконує завдання;
- (С) – потребує повторення вказівок конкретно по ходу діяльності;
- (Н) – працює при постійній допомозі вихователя;

4. Вияви довільної регуляції поведінки:

- (В) – завжди зосереджена на будь-якій справі, у грі;
- (С) – відволікається, наслідує інших, потребує контролю, завдання виконує при додатковій стимуляції;
- (Н) – без спеціальних спонукань не починає діяти, при відсутності зразку роботу не виконує, потребує контролю.

5. Готовність до подолання труднощів:

- (В) – виявляє готовність долати труднощі, шукає активний спосіб їх подолати;
- (С) – робить спроби долати труднощі, але у випадку невдачі відступає;
- (Н) – при перших ускладненнях звертається за допомогою до вихователя або відмовляється від діяльності.

6. Соціальна активність:

- (В) – легко контактує з дорослими та дітьми, виявляє ініціативу у спілкуванні, вміє розв'язати конфліктні ситуації.

– (С) – віддає перевагу знайомому товариству, підкоряється чужій ініціативі, виявляє конфліктність.

– (Н) – включається у спільну діяльність за запрошенням, але не вміє підтримувати стосунки, віддає перевагу іграм наодинці.

Результати занести до таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Дослідження здатності до навчальності старших дошкільників

№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Вік дитини	Рівень здатності до навчання						Примітка
			1	2	3	4	5	6	
1.	Алієва Л.	5,5	С	С	Н	С	С		С
2.	Горпінченко Л.	5,5	В	В	В	С	В		В
3.	Мирошниченко К.	5,7							
4.	Шапошник А.	5,2							

Аналіз результатів дослідження здатності до навчальності старших дошкільників

1. В яких умовах здійснювалось дослідження, в якій віковій групі, яка кількість дітей брала у ньому участь?

2. Який метод дослідження був обраний?

3. Які чинники могли б вплинути на отримані показники?

4. Які рівні здатності до навчальності були виявлені та якими причинами вони зумовлені: першопричинні (морфологічна будова мозку); другопричинні (навчання та виховання)?

5. Яка кількість дітей показала окремі рівні передумов здатності до навчання?

6. Заплануйте систему корекційних занять із дітьми для кращої підготовки до навчання в школі.

Підбиття підсумків дослідження індивідуально-психологічних особливостей дітей досліджуваної групи

Завдання 1. Узагальнити показники індивідуально-психологічних особливостей дітей і занести їх до таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

**Кількісні і відсоткові показники
індивідуально-психологічних особливостей дітей**

№ з/п	Індивідуально-психологічні особливості дітей старшої групи	Умовні позначки	Кількісні та відсоткові показники індивідуально-психологічних особливостей дітей	
			Кількісні показники	Відсоткові показники
1	2	3	4	5
1.	Виявлення темпераменту	X		
		C		
		Ф		
		М		
2.	Психометричний тест			
				
				
				
				
3.	Виявлення самооцінки	ВР		
		СР		
		НР		
4.	Виявлення видів активності	ВПА		
		ВНА		
		НА		
5.	Виявлення індивідуального способу пізнання	А		
		В		
		К		
6.	Виявлення рівня навчальності	В		
		С		
		Н		

Завдання 2. Скласти психолого-педагогічну характеристику дитячої групи і використовувати її в особистісно орієнтованому моделюванні педагогічної взаємодії.

РОЗДІЛ 4. ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДИК ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА ОСВІТНИМИ ЛІНІЯМИ БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА

4.1. Діагностика за освітньою лінією «Особистість дитини»

Діагностика і прогнозування рухового розвитку дошкільника

Діагностика рухового розвитку дає можливість отримати характеристики рівня рухової активності, стан розвитку рухів дитини. Це дозволяє визначити для неї «найближчу зону» формування життєво важливих рухових умінь і фізичних якостей.

Знання особливостей рухового розвитку дітей необхідні педагогу для того, щоб відповідним чином спланувати та організувати руховий режим і розпорядок дня в цілому, створити умови для рухової активності з урахуванням особливостей кожної дитини, забезпечити оптимальність фізичних і розумових навантажень в руховій, ігровій та навчальній діяльності.

Таблиця 4.1.

Обстеження розвитку дитини

Оволодіння рухами	Вік дитини (кількість років)
1	2
Має вагомий руховий досвід: володіє усіма основними рухами (ходьба; біг; стрибки; лазіння; повзання; метання); уміє використовувати їх у самостійній діяльності залежно від ситуації та умов.	3–5
Оволодіває «культурою рухів» (координація, ритм, темп, амплітуда, якісні показники, елементи творчості).	3–5
Виявляє у рухах елементарні фізичні якості: спритність, швидкість, витривалість; намагається продемонструвати рухи перед однолітками та дорослими.	3–5
Виявляє зацікавленість до рухливих ігор з однолітками.	3–5
Відрізняється високою потребою в рухах, рухова активність складає не менше половини часу неспання.	3–5
Має деякі знання з безпеки рухів.	4–5
Засвоює складні рухи.	4–5
Фізіометричні показники	
ЧСС (частота серцевих скорочень) – 100–90 уд./хв	3–5
Оптимальний стан нервової системи: відмінний апетит, сон, зацікавленість до навколишнього середовища, адекватна поведінка.	3–5

Оцінка рухової активності. Сутність діагностики рухової активності полягає в оцінюванні індивідуального рівня рухливості дітей для того, щоб оптимізувати їх рухову діяльність і за необхідності забезпечити своєчасну корекцію. За ступенем рухливості діти поділяються на три основні групи: оптимально рухливі, гіпорухливі, гіперрухливі. Гіпер- та гіпорухливі діти належать до групи ризику і вимагають корекційної роботи. Педагог повинен знати типові характеристики поведінки дітей різної рухливості.

Найбільш помітні в групі гіперрухливі діти. Вони знаходять можливість рухатися за будь-яких умов. Рухи їх швидкі, різкі, зазвичай безцільні. Через високу інтенсивність вони не встигають зрозуміти суть своєї діяльності, не можуть управляти належною мірою своїми рухами. Важливо знати, що гіперрухливість може бути ознакою гіперактивності – захворюванням, яке визначається лікарями як «синдром дефіциту уваги з гіперактивністю». Рухова діяльність гіперактивних дітей не цілеспрямована, мало мотивована. У цих дітей рухи більш прості, але темп виконання значно вищий, часто відзначається відсутність спритності, дискоординація, несформованість дрібної моторики і навичок самообслуговування (складності зі застібанням гудзиків, зав'язуванням шнурків тощо), порушення емоційної сфери.

Спеціалісти вважають, що в дошкільному віці це захворювання проявляється найчастіше руховою розгальмованістю, відсутністю моторної спритності, неуважністю, підвищеною стомлюваністю, імпульсивністю. Якщо проводити корекцію на початку захворювання (у дошкільному віці), то прогноз достатньо оптимістичний.

Гіпорухливих дітей характеризує загальна млявість, пасивність, швидка стомлюваність. Вони боязкі у спілкуванні, не впевнені в собі, не люблять гри з рухами. Гіпорухливість – фактор ризику для розвитку та здоров'я, вона пояснюється різними причинами: хворобою, відсутністю

умов для рухів, негативним психологічним кліматом, слабкими руховими вміннями або тим, що дитина вже привчена до малорухливого способу життя, що особливо тривожно. Гіпорухливу поведінку при правильній організації рухової активності дітей вдається нівелювати вже упродовж 3–5 місяців.

Оптимально рухливі діти відрізняються рівною та спокійною поведінкою, рівномірною рухливістю упродовж усього дня. За сприятливих умов вони самостійно активні. Рухи їх, зазвичай, добре розвинені, упевнені, цілеспрямовані, чіткі. Рухова активність цих дітей не вимагає спеціального керівництва дорослих, тому що в ній явно простежується саморегуляція.

Прогнозування розвитку в цій галузі пов'язано з оптимізацією рухової активності дітей, корекцією малорухливості та гіперрухливості.

У закладах дошкільної освіти обсяг рухової активності дітей можна виміряти за допомогою механічного або електронного крокоміру. Крокомір вкладається в спеціальний мішечок, щоб дитина його не чіпала, і прикріплюється до поясу (на стегно).

Для вимірювання природної денної рухової активності крокомір надається усім дітям на однаковий час (наприклад, із 8 до 17 або 19-ї години). У цей день не слід стимулювати активність обстежуваної дитини – краще надати їй повну свободу діяльності, створивши необхідні умови для рухів. Доцільно з боку спостерігати за дитиною, фіксуючи різноманітність рухів, їх темп (рухи швидкі чи уповільнені), стиль діяльності, спілкування з однолітками.

Тривалість рухової активності вимірюється методом хронометражу. Найбільш простий спосіб – це використання секундоміру із пристроєм, що підсумовує кроки. Секундомір налаштовується на робочий стан. Із двох кнопок під час хронометражу використовується одна – вона натискається в момент початку і закінчення кожного періоду руху дитини. Наприкінці

вимірювання на малому циферблаті стрілка показує загальний час руху за весь період спостереження.

У практичній діяльності фахівця дошкільної освіти досить правильне уявлення про ступінь рухливості дитини надає метод спостереження. Необхідно звернути увагу: на більш рухливих дітей; на тих, хто сидить осторонь, не наважуючись (або не бажаючи) активно рухатися; на те, які рухи переважають у окремих дітей і групи в цілому. Спробувати визначити вид діяльності (рух, гра, трудові дії), запам'ятати, хто рухається сам по собі, хто намагається спілкуватися у процесі виконання рухів, хто вміє «завойовувати» простір для своїх ігор, хто його боїться. Під час спостереження слід співвідносити виконання руху з емоціями (можна побачити прямий зв'язок), щоб надати дитині необхідну допомогу. Результати спостереження порівнюються з характеристиками дітей різного рівня рухливості (оптимально рухливі, гіпорухливі, гіперрухливі).

Якщо упродовж дня вдається тримати в полі зору 3–4 дітей, то за тиждень можна отримати характеристику особливостей рухової активності кожної дитини із групи. Метод спостереження цінний тим, що він об'єднує кілька найважливіших видів діяльності педагога: діагностику, прогнозування, керівництво руховою активністю на основі поетапної корекції. Він дозволяє отримати інтегральну характеристику кожної дитини, що включає: рівень рухливості, ступінь оволодіння програмою рухів, вміння трансформувати відомі рухи в різні види діяльності, індивідуальні інтереси та здібності в цілому.

Вивчення рівня рухливості дітей буде більш ефективним, якщо використовувати метод контрольного спостереження. Він складається з 4 завдань. Дані заносяться до протоколу (рис. 4.1.). Зіставивши отримані результати та порівнявши їх з характеристиками рівня рухливості дітей, можна з високою вірогідністю визначити тип рухової поведінки дитини.

Прізвище, ім'я дитини _____

Дата спостереження	«Іграшка»	«Рух»	«Коло»	«Простір»

Рис. 4.1. Приклад протоколу спостереження та оцінки рухової активності.

1. «Іграшка». У груповій кімнаті або на ділянці вихователь пропонує дитині взяти будь-яку іграшку (м'яч, скакалку, колиску, ляльку, ведмедика) і виконати улюблений рух. Передбачається, що дитина робить вибір іграшки та руху відповідно до потреби в русі.

2. «Рух». За тих же умов дитині пропонується вибрати м'яч і виконати будь-який рух. Фіксуються всі виконувані рухи впродовж 3–5 хвилин. Гіперрухлива дитина зазвичай виконує швидкі та різкі рухи (кидає, відштовхує м'яч ногою), гіпорухлива – навпаки, ходить з м'ячем, катає його, обертає на місці тощо.

3. «Коло». Дитині пропонується пограти з м'ячем у колі (діаметром 2 м), не виходячи за його межі. Передбачається, що успішно виконавши це завдання, дитина не може бути віднесена до групи гіперрухливих, тому що вміє прийняти інструкцію дорослого і виконати її. Відзначається, які рухи виконує дитина і чи вдається їй виконати їх, не виходячи за межі кола.

4. «Простір». У період самостійної діяльності (упродовж 20–30 хв) ведеться спостереження за діяльністю дитини в груповій кімнаті. На аркуші паперу зі схемою розміщення основних об'єктів (столи, шафи тощо) фіксується кожне переміщення дитини із зазначенням способу пересування (ходьба, біг, повзання тощо) і виду діяльності (малює, розглядає книги, виконує фізичні вправи тощо). Гіпорухлива дитина використовує незначний простір групи, її рухова активність обмежена.

Гіперрухлива дитина рухається майже не зупиняючись, без певного виду діяльності. Оптимально рухлива дитина зазвичай раціонально поєднує рухливі та спокійні види діяльності.

Оцінка складу рухів дітей. Об'єктивним показником рухового розвитку є вміння дітей використовувати різноманітні види і способи рухів у своїй самостійної діяльності. Із цього приводу відомий фізіолог Л. Орбелі писав, що дуже важливо з перших років розвитку використовувати м'язовий апарат і відповідні йому центральні утворення для того, щоб не привчати до трафаретних обмежених форм рухів, які створюються в кімнатній обстановці нашого культурного життя, а мати можливість тренувати всі відповідні здібності, які закладені природою.

Давно помічено, що дитина мало що вміє робити, насилу опановує нові рухи. І навпаки, хто більше вміє, той швидко й легко засвоює нові рухи та дії, виконує їх з більшою радістю і завжди вносить у них елементи творчості. Чому так відбувається? Якщо проаналізувати низку дій дитини, то можна помітити, що вони складаються (як і взагалі будь-яка діяльність людини) з однорідних рухів, які виконуються в різних комбінаціях і просторово-часових співвідношеннях (різне спрямування, швидкість, амплітуда тощо). Нова дія – це старе, добре засвоєне, але виконане з урахуванням нових умов. Є основні, «вузлові» рухи, без яких складні дії неможливі. Такими для дошкільника є найпростіші види всіх основних рухів. Чим більше дитина знає різних видів і способів рухів та їх поєднань, тим набагато змістовніша її діяльність в цілому.

У процесі спостереження визначається різноманітність рухів за їх видами і способам, особливості виконання того чи іншого руху. Отримана інформація дає можливість визначити, чи всі діти оволоділи необхідним для цього віку мінімумом рухів, знайти причину відсутності того чи іншого руху, схарактеризувати руховий досвід дітей в цілому. Спостереження особливо важливо вести за гіпер- та гіпорухливими дітьми.

Організація контрольного спостереження, за допомогою якого можна отримати інформацію про склад активних (використовуваних дитиною без вказівки дорослого) рухів, включає завдання, критерії оцінки, протокол.

Завдання:

1. Виявити різноманітність і якість рухів дітей у самостійній діяльності. Визначити динаміку в розвитку рухів в міру набуття рухового досвіду.

2. Оцінити емоційний стан дітей, наявність «ситуацій успіху», спілкування в умовах самостійної рухової діяльності.

3. На підставі аналізу комплексу показників, отриманих у контрольних спостереженнях, розробити перспективну програму індивідуального рухового розвитку дітей.

Методика. У фізкультурному залі розкладаються простий, добре знайомий дітям інвентар та обладнання (м'яч, обруч, скакалка), кожне – за їхньою кількістю. Дітям пропонується використовувати будь-що за власним бажанням. Ставиться завдання: показати якомога більше різних рухів з цим обладнанням та інвентарем. Спостереження за ними ведеться індивідуально, упродовж 15 хв, а результати заносяться до протоколу (рис. 4.2.).

Прізвище, ім'я дитини _____ Вік _____ Дата _____

Час (хв.)	Обладнання та інвентар	Рухи, їх види	Характеристика виконання рухів
1	2	3	4
1	М'яч	Ходить, підкидує вгору	Повільні, невпевнені
2	Скакалка	Намагається виконувати стрибки	Пошукові рухи

Рис. 4.2. Приклад протоколу спостереження.

У першій колонці представлено час спостереження за хвилинами. У колонці «Обладнання та інвентар» записуються предмети, задіяні в цю хвилину. У колонці «Рухи, їх види» перераховуються всі види і способи виконуваних рухів (наприклад, ходьба звичайна, на носках тощо). У графі «Характеристика виконання руху» вказуються:

а) характер рухів (швидкі – повільні, впевнені – непевнені, точні – неточні, репродуктивні – творчі тощо);

б) емоційний стан дитини (посміхається, скута, з цікавістю рухається або байдужа, виявляє старанність тощо);

в) спілкування з іншими дітьми.

Критерії оцінки результатів спостереження:

1. Різноманітність рухів. Підраховуються всі рухи та дії (за видами і способам виконання); виконуючи один і той же рух, з іншим обладнанням або з двома, в парі з іншою дитиною тощо, вважається як виконання нового руху.

2. Рівень самостійного рухового досвіду:

Низький (1): рухи непевнені, одноманітні, репродуктивні; є спроба наслідувати в рухах однолітків.

Середній (2): рухи досить впевнені, пошуково-творчі, з достатнім рівнем орієнтування у просторі, дитина з цікавістю спостерігає за ким-небудь із дітей, точно відтворює рух.

Високий (3): рухи впевнені, досить точні; дитина виконує один-два складні рухи; спостерігаючи за рухами дітей, намагається відтворити їх по-своєму.

3. Емоційний стан. Показники позитивного емоційного стану: активність (у тому числі рухова, мовна); інтерес до рухів, наполегливість в оволодінні рухами, зовнішнє вираження емоцій (посмішка, радість тощо).

4. Рівень спілкування: низький (1) – дитина не проявляє спроб взаємодії з іншими дітьми; середній (2) – намагається звернути на себе увагу однолітків, дати пораду або спільно з ким-небудь виконати рух; високий (3) – активно вступає у взаємодію з однолітками, любить демонструвати власні рухові навички, намагається вчити інших.

Прогнозування в цьому ракурсі рухового розвитку здійснюється в напрямі збагачення складу рухів залежно від індивідуальних можливостей та інтересів дітей.

Діагностика фізичної підготовленості

Фізична підготовленість – це характерна для певного віку та статі сукупність важливих рухових навичок (у першу чергу, в ходьбі, бігу, стрибках, лазінні, повзанні, метанні) й основних фізичних якостей (швидкості, спритності, витривалості, сили).

Діагностика спрямована на встановлення рівня рухових умінь і фізичних якостей кожної окремої дитини і групи в цілому. Комплексна оцінка фізичної підготовленості дітей здійснюється за допомогою спеціальних контрольних вправ-тестів. До тестування висуваються певні вимоги:

- процес тестування органічно включається в цілісну систему фізичного виховання, взаємодіючи з такими важливими її сторонами, як прогнозування та аналіз досягнутих результатів показників здоров'я, фізичного розвитку дітей, розробка адекватного комплексу фізкультурно-оздоровчих і корекційних заходів;

- тестові вправи даються в основному в ігровій формі. Проводяться таким чином, щоб для дітей це була цікава діяльність (вони закріплюють знання про назву, техніку виконання рухів, формується «Я - образ» у руховій діяльності), а для педагога – джерело інформації;

- обстеження проводиться не менш ніж через 30 хв після прийому їжі. Спочатку організовується 10–15-хвилинна розминка з акцентом

на ті групи м'язів, на які припадає основне навантаження під час виконання контрольної вправи. Дитині дається по дві спроби, а потім – два залікові виконання, між якими на відпочинок відводиться 3–5 хв. У протокол заноситься кращий результат. Проводити тест можна одночасно з 5–6 дітьми;

– повною мірою повинен діяти принцип «не нашкодь», коли тестування проводиться суворо на основі вікових та індивідуальних можливостей організму дитини в умовах психологічного комфорту;

– необхідно також точно визначити вік дитини на час проведення тестування: до 3 років відносяться діти віком від 2 років 6 місяців до 3 років 5 міс. 29 днів; до 4 років – від 3 років 6 місяців до 4 років 5 міс. 29 днів; до 5 років – від 4 років 6 місяців до 5 років 5 міс. 29 днів; до 6 років – від 5 років 6 місяців до 6 років 5 міс. 29 днів.

Отримані результати зіставляються з даними оціночних таблиць, розроблених на основі наукових стандартів, як правило, для певного географічного регіону. Не слід розглядати нормативні показники як еталони та підганяти під них рухові вміння дошкільнят. Значно важливіше простежити динаміку індивідуального розвитку кожної дитини. Наприклад, руховий розвиток дитини оцінюється за таблицями як високий, проте значних змін у його рухових уміннях упродовж року не відбулося, або у дитини низькі показники тестування на початку та в кінці навчального року, за наявності високих темпів зростання особистих результатів. Зрозуміло, що в подібних випадках у разі використання оціночних таблиць слід урахувати індивідуальні особливості дітей.

Незважаючи на те, що в літературі є досить велика кількість тестів, які педагог може використовувати на свій розсуд, для об'єктивної оцінки результатів роботи з дітьми важливо використовувати на початковому етапі обстеження та в кінці одні й ті ж завдання. Водночас обов'язково обстежуються такі рухи, як ходьба, біг, стрибки в довжину з місця,

метання на дальність правою та лівою рукою (оцінка рухових умінь), а також спритність, швидкість, витривалість, сила, рівновага, гнучкість (фізичні якості).

Під час оцінки рухових умінь дітей увага фіксується на кількісних і якісних показниках.

У результаті аналізу прийнято виділяти дітей із середнім, високим і низьким рівнем фізичної підготовленості. Рівень фізичної підготовленості визначається як середній, якщо в більшості тестів отримані середні показники; висока рухова підготовленість передбачає більшість показників вище середніх і відсутність низького результату; наявність більшості показників нижче середнього свідчить про низьку фізичну підготовленість. Необхідно також виокремити ті рухи та якісні показники, які у більшості дітей нижче середнього рівня розвитку.

Якісні показники дають уявлення про рівень володіння технікою рухів. Кожен елемент техніки оцінюється одним із знаків: «+» – правильне виконання (1 бал); «-» – неправильне виконання або його відсутність (0 балів); «±» – середнє положення між попередніми знаками (0,5 балів).

Загальна оцінка якості виконання визначається сумою балів. Розроблено досить багато тестів для оцінки всіх основних рухів дітей. У практичній діяльності частіше використовуються наведені нижче методики.

Біг. Дистанція бігу з місця для дітей до 3 років – 10 м, для дітей 4–6 років використовуються дві дистанції – 10 м і 30 м. Лінію початку бігу відзначають на 2–3 м раніше, ніж лінію старту, лінію закінчення бігу – на 2–4 м далі фінішу. За секундоміром фіксують час пробіжки дистанції від старту до фінішу.

Якість руху під час бігу оцінюють з урахуванням положення корпусу (з невеликим нахилом вперед, голова піднята), координації рухів рук і ніг,

наявності польоту в русі, паралельної постановки стоп, збереження напрямку руху.

Ходьба. Для дослідження якісних показників ходьби дитині пропонують іти по прямій лінії. Дистанція така ж, як і під час бігу. Якісні характеристики ходьби: збереження напрямку, пряма постава, координація рухів рук і ніг, правильна постановка стоп ніг.

Стрибки у довжину з місця. Використовуються для характеристики швидко-силових показників. На землі проводять лінію довжиною 2–3 метри. Діти стають біля лінії, торкаючись її носками ніг. Їм пропонують стрибнути як можна далі. Під час виконання стрибка враховується відстань від лінії до п'ятки дитини в момент приземлення. Під час оцінки якості стрибка враховують одночасність відштовхування двома ногами, використання змаху рук під час відштовхування, приземлення одночасно на обидві ноги, злегка зігнуті в колінах (приземлення м'яке).

Метання на дальність (мішечка з піском 150–200 г). Дитина стає біля накресленої лінії. Вона займає зручне вихідне положення та кидає мішечок по черговою правою та лівою рукою якомога далі (по 3 кидки кожною рукою). Результати кидка вимірюють рулеткою або по завчасно зробленим міткам через кожні 20–30 см.

Під час оцінки якості кидка враховують правильність вихідного положення ніг та тулуба, напрямку кидка, спосіб метання (замах від плеча, знизу, зверху, збоку), кидок (енергійний, млявий).

Координаційні здібності. Рухові завдання на визначення вікових можливостей дітей у виконанні координованих дій повинні відповідати таким вимогам:

- не залежати від розмірів тіла дитини та показників його ваги;
- не вимагати спеціального навчання;
- не залежати від наявності спеціальних рухових навичок.

Зазначені вимоги повинні дотримуватись під час відбору рухових завдань. Водночас створюються оптимальні умови для концентрації уваги на основному руховому завданні – координації рухів.

Для вивчення координації рухів використовуються:

- спеціальні вправи з перевірки координації рук;
- човниковий біг на 10 м (2x5 м) та біг по прямій лінії. Різниця в часі між човниковим і звичайним бігом розглядається як показник координаційних здібностей;

- полоса перешкод. Послідовність проходження така: положення на старті спиною до гімнастичної лави; біг по гімнастичній лаві з поворотом на 360° на середині; ведення м'яча (4 м); повзання по гімнастичній лаві (5 м).

Час фіксується в секундах і десятих долях секунд.

Витривалість. Діти на час пробігають задану дистанцію: 90 м (діти 4 років); 120 м (5 років); 150 м (6 років). Фіксується час подолання дистанції у секундах.

Сила рук. Найчастіше дослідження рівня розвитку м'язової сили кистей рук проводиться за допомогою динамометру. Прилад розрахований на граничну силу 30 кг, точність виміру – 0,1 кг. Перед проведенням дослідження необхідно познайомити дітей із приладом і правилами його використання.

Під час дослідження дитина повинна зайняти вихідне положення – стоячи, руки опущені вниз. Надається інструкція: взяти до рук динамометр, опущену руку злегка відвести в сторону та стиснути прилад якомога сильніше.

Під час вимірювань кожній дитині пропонується зробити три спроби: спочатку по дві – кожною рукою (почергово правою та лівою), потім після відпочинку (в цей час вимірюється динамометрія кистей рук інших дітей) дається третя спроба. Після кожної спроби відбувається заохочення

та активізація малоактивних дітей. Результати вимірів записуються до протоколу з точністю до 0,1 кг.

Спритність. Одним із найпростіших тестів для оцінки спритності є човниковий біг (3x10 м). Дитина бере предмет (кубик або мішечок), пробігає дистанцію 10 м, кладе його на землю, повертається до лінії старту за другим предметом і знову відносить його до лінії фінішу. Фіксується час, за який дитина пробігає всю дистанцію (30 м) у секундах.

Гнучкість. Дитина виконує нахили тулуба вперед-униз, стоячи на гімнастичній лаві, намагаючись пальцями рук доторкнутися якомога нижче до лінійки, встановленої від поверхні лави до підлоги. Відмітка «0» біля поверхні лави, а відмітка «30» – біля підлоги.

Статична рівновага. Утримання положення тіла, стоячи на одній нозі, друга, зігнута в коліні, спирається на гомілку опорної ноги. Втратою рівноваги вважається опора на обидві ноги або якщо на одній нозі дитина починає пересуватися, стрибати. Фіксується час утримання положення до втрати рівноваги.

Під час підбиття підсумків тестування та розробки коригувальних заходів урахується наявність дітей з високим, середнім і низьким рівнем розвитку за всіма показниками; типові для групи дітей недоліки в оволодінні технікою рухів, найбільш засвоєні рухи. Отримані дані є основою для прогнозування дискантних результатів.

Тестування рухових умінь і фізичних якостей – це лише частина цілісної діагностичної роботи в галузі фізичної підготовки дітей. Не менш важливо вести постійні спостереження за дітьми у процесі усієї фізкультурно-оздоровчої роботи, отримувати «зворотну інформацію» про її результат та оцінювати динаміку розвитку показників, що досліджуються.

Поточні спостереження проводяться вихователем, заступником завідувача з основного виду діяльності, вихователем-методистом,

інструктором (керівником) фізичного виховання, психологом, медичною сестрою в процесі самостійної рухової діяльності дітей і в організованих формах фізкультурно-оздоровчої роботи. Оцінити рухові уміння дітей також можна під час занять із фізичної культури та інших організованих форм роботи (наприклад, під час ранкової гімнастики). Схема спостереження та аналізу рухових умінь на заняттях фізичними вправами наведено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2.

**Схема спостереження та аналізу рухових умінь
на заняттях фізичними вправами
(ранкова гімнастика, заняття з фізичної культури тощо)**

Види та способи рухів (у послідовності дослідження)	Якісні показники рухів	Ступінь самостійності, реакція на вказівки педагога	Використання рухів у самостійній діяльності
Ходьба звичайна. Стрибки на двох ногах із просуванням уперед	Нерівномірний крок. Відсутня координація	Чекає на допомогу. Виконує рух невпевнено. Легко виправляє помилки	Не застосовує в самостійній діяльності

Таке спостереження надає інформацію про те, як діти виконують рухи при безпосередньому навчанні та керівництві дорослих і наскільки розвинуті їх уміння екстраполювати знання в самостійну рухову діяльність.

Оцінити рівень рухових умінь і фізичних якостей у поточний період педагог може на спеціально організованих контрольних-облікових заняттях. Специфічними особливостями таких занять є:

- завдання (намічається перевірка оволодіння дітьми рухами);
- структура заняття (до мінімуму скорочується вступна та заключна частини, тривалість рухливої гри наприкінці основної частини, можуть бути зняті або скорочені загальнорозвивальні вправи);

– перевага надається фронтальному способу організації дітей як найбільш інформативному;

– моторна щільність заняття в межах 60–70 % при оптимальному фізичному навантаженні.

Прогнозування в галузі фізичної підготовленості дітей залежить від вихідних даних, отриманих під час діагностики. Особлива увага приділяється дітям із низьким рівнем фізичної підготовленості. Залежно від фізичного стану дитини, умов її життєдіяльності у сім'ї може прогнозуватися підвищення рівня фізичної підготовленості до середнього або високого. Цей прогноз стосується й окремих рухових умінь і фізичних якостей, за якими відмічено відставання дитини.

Таблиця 4.3.

Система діагностики рухового розвитку дітей у річному циклі роботи

Вид діагностики	Терміни	Відповідальні
1	2	3
1–2. Вихідна – підсумкова	Вересень кожного року	Вихователь, інструктор з фізичного виховання
3. Додаткова для окремих дітей	На розсуд педагога, завідувача ЗДО	Вихователь, інструктор з фізичного виховання, вихователь-методист
4. Спостереження в процесі самостійної рухової діяльності дітей	Щоденно	Вихователь, вихователь-методист
5. Спостереження в організованих формах фізкультурно-оздоровчої роботи (ранкова гімнастика, заняття з фізичної культури тощо)	Щоквартально	Вихователь, інструктор з фізичного виховання, вихователь-методист, завідувач
6. Контрольно-облікові заняття	2–3 рази на рік	Вихователь, інструктор з фізичного виховання, вихователь-методист

Оформлення результатів діагностики. Банк отриманих даних про руховий розвиток дітей вносять до журналу моніторингу щорічно на початку навчального року. Усі отримані показники порівнюються з показниками, отриманими минулого року. На основі діагностичних даних, внесених до карти моніторингу, висуваються завдання

та прогножуються приблизні результати індивідуальних показників рухового розвитку дітей на кінець навчального року, іншими словами – розробляються маршрути індивідуального розвитку.

Спільно з батьками обговорюються засоби, які можуть забезпечити покращення рухового розвитку дітей.

Засоби оптимізації рухового розвитку дітей

Організація рухового режиму. Одним із ефективних засобів рухового розвитку дітей є правильна організація рухового режиму. Його мета полягає у задоволенні природних біологічних потреб у рухах, здатності дитини реалізувати себе в руховій діяльності через спілкування з однолітками. Необхідно створити умови для оволодіння руховими вміннями та навичками, розвитку рухової творчості, виховання у дітей потреби у систематичній заняттях фізичними вправами.

Вимоги до розробки рухового режиму. Тривалість рухової активності повинна складати не менше 50–60 % періоду бадьорості, що приблизно становить 6 годин на добу. До змісту рухового режиму входить діяльність, різноманітна за формами (самостійна, організована) та видами (рухова, ігрова, навчальна), а також рухи та фізичні вправи.

У режимі дня періоди високої рухової активності повинні чергуватися з відпочинком і малорухливими видами діяльності. Найбільш цілеспрямовано розподілити інтенсивність фізичного навантаження так: під час ранкового прийому, перед проведенням занять з перевагою на розумове навантаження або ручну працю, фізичне навантаження має бути помірно інтенсивне. Слід обережно добирати фізичне навантаження після денного сну. У цей час не доречно планувати організовані фізичні вправи одразу після підйому дітей. Краще за все надати їм можливість рухатись самостійно, створивши умови для виконання рухів. Найвище фізичне навантаження планується на час денної прогулянки (з 10:00

до 12:00). Рухова активність повинна складати 65–75 % усього часу від виокремленого на прогулянку.

До організованих форм рухової активності належать:

1. Заняття з фізичної культури.
2. Фізкультурно-оздоровча робота упродовж дня (ранкова гімнастика, фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи, рухливі ігри та фізичні вправи на прогулянці).
3. Активний відпочинок (елементарний туризм, спортивні свята та розваги, дні здоров'я).
4. Домашні завдання з фізичної культури.
5. Індивідуальна та диференційована корекційна робота (з дітьми, які мають відхилення у фізичному та руховому розвитку).
6. Секційно-гурткові заняття (для розвитку рухових здібностей).
7. Профілактичні та реабілітаційні заходи (за планом медичного працівника).

Організація та керівництво самостійною руховою діяльністю

Руховий режим складається із самостійної рухової діяльності та організованих фізкультурно-оздоровчих заходів. Їх відсоткове співвідношення різне в групах раннього, молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, однак самостійні рухи дітей усіх вікових груп повинні складати не менше 2/3 обсягу їх загальної рухової активності. Це можна пояснити тим, що потреба дітей у рухах найбільш повно реалізується в самостійній діяльності. Вона є найменш виснажливою з усіх форм рухової активності та сприяє індивідуалізації рухового режиму. Окрім цього, саме в самостійній діяльності дитина більшою мірою виявляє свою рухову творчість, а також рівень оволодіння руховими уміннями. Самостійна рухова діяльність потребує особливого, опосередкованого керівництва, яке здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей дітей. Тому вихователю необхідно:

- забезпечити кожній дитині можливість рухатися на свій розсуд у будь-який час;
- спостерігати за дітьми, уміти бачити всіх і за необхідності надати допомогу;
- передбачити для кожної дитини місце для виконання рухів, де ніхто не заважатиме, оберігати цей простір;
- залучати дітей до розміщення фізкультурного обладнання в груповій кімнаті, на майданчику, у спортивній залі, стимулюючи бажання виконувати рухи;
- знімати напруження, скутість окремих дітей посмішкою, захопленням; якщо у дитини виникають труднощі, необхідно допомогти їй обрати обладнання для виконання рухів за допомогою питання, загадки, поради тощо;
- намагатися без нав'язування поєднати в спільній парній грі дітей різної рухливості, дати їм один предмет на двох (м'яч, ляльку, обруч, скакалку тощо) та, за необхідності, показати варіанти дій;
- включати до гри нове обладнання й іграшки, показуючи, як по-різному з ними можна виконувати дії (наприклад, по гімнастичній дошці – ходити, бігати, стрибати, повзати, прокочувати машину, м'яч; скакалку – крути вдвох, робити з неї коло, доріжку, а потім виконувати різноманітні рухи);
- під час знайомства з новою іграшкою показати, в першу чергу: малорухливим дітям – легкі активні рухи та пересування у просторі, дітям із високим рівнем рухливості – рухи, що потребують точності, стриманості, обережності (ходьба, біг, покочування м'яча по обмеженій площині, усі види лазіння тощо);

– надавати перевагу обладнанню та іграшкам, що потребують активних дій, частіше змінювати їх розташування, забезпечити змінність не тільки упродовж тижня, а й протягом дня;

– не затримувати на місці надмірно рухливу дитину, корисніше додати до його мети бігу цілеспрямованості, підказати сюжет;

– іноді включатися в сумісну гру з ким-небудь із дітей, щоб показати нові рухи, викликати інтерес до них;

– періодично будувати разом із дітьми «полосу перешкод» з обладнання, що є в групі, та вчити долати їх по-різному;

– збагачувати сюжетно-рольові ігри дітей за допомогою різноманітних видів та способів усіх основних рухів.

Корекційна робота. Проводиться з трьох основних напрямів та складається з таких складових: діяльність вихователя у процесі проведення режимних моментів; спеціальні заходи, що виконуються інструктором з фізичного виховання та медичними працівниками; рекомендації для батьків. Дані діагностики та прогноз найближчих зон рухового розвитку кожної дитини зазначати як напрями корекційної роботи.

Основні напрями корекції рухової активності. У малорухливих дітей слід виховувати потребу в рухливих видах діяльності. Особлива увага приділяється розвитку всіх основних рухів. Упродовж дня діти залучаються до активної рухової діяльності, яка має бути для них цікавою, невимушеною. Не треба боятися, що вони втомляться. Цього не станеться, якщо забезпечити умови для різноманітних рухів з різних видів діяльності: фізкультурній, ігровій, трудовій, тому що відбувається природний активний відпочинок. Висока, але різноманітна рухова активність не тільки знесилює дитину, а й навпаки, знімає втому, активізує пам'ять, мислення, усі психічні процеси.

Абсолютно не обґрунтоване твердження про те, що треба стримувати, обмежувати у рухах гіперактивних дітей. Керівництво ґрунтується не на обмеженні рухової активності, а на регулюванні інтенсивності рухів. Важливо урізноманітнити склад рухів, зважаючи на ті, що потребують зосередженості, уваги, точності. Дітей треба спеціально навчати точним рухам: метанню в ціль, прокочуванню м'яча по обмеженій площині (доріжці з двох шнурів, гімнастичній лаві тощо), ловлі м'яча тощо. Особливо корисні всі види та способи лазіння, вправи для рівноваги, загальнорозвивальні вправи на обмеженій площині (площинному колі на підлозі, лаві, дошці). Ефективним регулювальним прийомом є внесення усвідомленості в рухову діяльність. Наприклад, під час хаотичного бігу дитині можна запропонувати сюжетні ігри в автомобіль, літак, потяг тощо.

Методика керівництва самостійною руховою діяльністю дітей різної рухливості

Якщо організована рухова діяльність широко використовується у вирішенні проблеми рухової активності, то самостійна рухова діяльність у практиці залишається недооціненою. У закладах дошкільної освіти немає для неї необхідних умов, вихователі не приділяють належної уваги її керівництву.

Самостійна рухова діяльність, на відміну від організованої, потребує особливих, опосередкованих методів і прийомів керівництва. У психолого-педагогічній і методичній літературі зазначається, що необхідно диференціювати методи та прийоми керівництва з урахуванням рівня рухливості дитини – оптимально рухливого, гіпорухливого та гіперрухливого.

Гіпо- та гіперрухливі діти потребують особливої уваги та специфічних методів організації і керівництва їх рухової активності.

Методи та прийоми керівництва дітей різної рухливості умовно можна розподілити на дві групи (табл. 4.4.):

- загальні для всіх дітей методи керівництва руховою активністю;
- специфічні методи оптимізації гіпо- та гіперрухливих дітей.

Таблиця 4.4.

Систематизація методів керівництва самостійною руховою діяльністю

Загальні для всіх дітей методи керівництва руховою активністю		Специфічні методи оптимізації гіпорухливих та гіперрухливих дітей	
Методи безпосередньої дії на рухову активність	Методи опосередкованої дії на рухову активність	Гіпорухливі	Гіперрухливі
1	2	3	4
<p>Наочні: Показ: - дій і рухів із сюжетними іграшками та посібниками; - елементів рухів; - варіантів рухів; - варіантів використання різноманітного обладнання; - поєднання обладнання в комплекс; - серія дій із лялькою за принципом «Навчимо ляльку ...». Допомога: - у виборі іграшки, обладнання; - у виборі місця для рухів; - в отриманні результату дії (закотити м'яч до воріт).</p>	<p>- створення просторових умов (надання місця для виконання рухів; періодичне звільнення площі групової кімнати від меблів, розширення простору); - створення ситуацій, що стимулюють рухи; - виконання вихователем рухів «як би для себе»; - постійна зміна ігрового матеріалу; - поєднання фізкультурного та ігрового обладнання; - залучення дітей до розміщення обладнання; - спільне виготовлення обладнання для виконання рухів (вітряки, кораблики, м'ячики із газет тощо)</p>	Унесення до самостійної гри сюжетів:	
		що потребують активних рухів	що потребують помірних, керованих рухів
		Залучення дітей до виконання рухів:	
		нескладних, інтенсивних, активних та різноманітних	спокійних, точних, що потребують зосередженості та уваги
		Створення умов:	
		достатнього простору для самостійної діяльності дітей (де ніхто не заважає)	обмеженого простору (де ніхто не заважає)
Заохочення:			
за активність	за результат		

Продовження табл. 4.4.

1	2	3	4
<p>Словесні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - підказка дії, руху («покажи ляльці, як можна пройти по доріжці»); - питання, що стимулюють рухи («чи вмієте ви швидко бігати?»); - похвала, заохочення; - порада, прохання. <p>Практичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - гра з дитиною; - ігри з двома-трьома дітьми; - створення ігрових ситуацій; метод ігрового експериментування 		Показ:	
		активних рухів	спокійних рухів в умовах обмеженого простору, введення сюжету в нецілеспрямований біг
		Уведення в самостійну діяльність різноманітних фізкультурних посібників та рухомих іграшок:	
		що потребують активних рухів із ними	що потребують спокійних рухів
		Поступове залучення дітей:	
		до активної рухової діяльності	до спокійної діяльності

Окрім цих методів, мають застосовуватись інтегровані, що поєднують у діяльності гіпо- та гіперрухливих дітей:

- виконання рухів із одним обладнанням, на одному обладнанні;
- спільні рухливі ігри.

Під час організації та керівництва самостійною руховою діяльністю слід керуватися такими принципами:

- принцип свободи дії (передбачати кожній дитині місце для рухів, де ніхто не заважає; не нав'язувати дитині виконання рухів, а надавати право вибору);
- принцип різноманіття завдань і рухів (забезпечувати умови для виконання різноманітних рухів, завдань, тому що їх одноманіття призводить до втоми дитини);

– принцип умов саморозвитку (надавати дитині для виконання рухів різноманітне фізкультурне обладнання, надавати більше свободи для творчих виявів);

– принцип індивідуалізації (вихователь повинен спостерігати за дітьми, уміти бачити всіх і кожного окремо, за потреби надавати допомогу).

Етапи корекційної роботи:

1 етап. Діагностичний, тривалістю 2 місяці. Цей етап необхідний для вивчення особливостей рухової активності дітей: важливо визначити інтереси дітей до окремих рухів, можливості спілкування в процесі рухів.

2 етап. Проведення диференційованої корекційної роботи. Метою цього етапу є збагачення рухів, експериментування з рухами та обладнанням.

Визначаються загальні завдання:

– забезпечити вплив, перш за все, на зміст рухової активності;

– збільшити склад рухів;

– показати прийоми трансформації рухів у різноманітні види рухової діяльності.

Для гіпо- та гіперрухливих дітей завдання диференціюються:

– у гіпорухливих дітей виховувати потребу в рухах, уміння використовувати простір для рухів; виконувати різноманітні рухи з використанням наявного фізкультурного обладнання; одночасно впливати на уміння управляти рухами; під час знайомства з новим обладнанням показувати активні рухи;

– гіперрухливих дітей навчати вмінню скеровувати свої рухи, застосовувати знайомі рухи в новій ситуації.

3 етап. Перевірка. Важливо виявити, які зміни відбулися в руховій активності дітей, знайти причини невирішених проблем.

Запропонована програма корекції рухової активності дітей може бути доповнена конкретними іграми, ігровими ситуаціями, методами та прийомами керівництва.

Діагностика розвитку рухової сфери та ігрових дій (ранній і молодший вік)

Методика оцінки загальної моторики

Мета: діагностика статичної і динамічної координації.

Параметри оцінки:

Ходьба:

1 рік – самостійна ходьба.

1,5–2 роки – підіймається та спускається сходами, тримаючись за оручень; переступає через перешкоду на підлозі; стає на лавку заввишки 20 см від підлоги.

2,5 року – підстрибує, одночасно відділяючи від землі обидві ноги. Із підтримкою переступає через декілька перешкод; нагинається, щоб узяти предмет.

3 роки – підіймається вгору сходами на 10 сходинок заввишки по 12–15 см, по черзі ставить ноги на кожную сходинку; підстрибує на двох ногах без підтримки, стоїть на одній нозі протягом 10 с із розплющеними очима.

Одночасність рухів. Із боків від коробки розташовуються крупні гудзики. За сигналом дитина двома руками одночасно повинна брати гудзик із кожного боку і класти в коробку. Швидкість не враховується. Тест вважається невиконаним, якщо руки рухаються де одночасно.

Виразність рухів. Трирічній дитині пропонується сильно вдарити перкусійним молотком по столу. Звертається увага на наявність (або відсутність) синкінезій.

Методика оцінки тонкої моторики пальців рук

Мета: оцінка ступеня диференційованості рухів і можливості дій із дрібними предметами.

Нормативи:

- у 2 роки – повторюють штрихи, малюють кола;
- у 2,5–3 роки – малюють прямі лінії, кола за зразком дорослого; можуть намалювати людину – «головонога».

Методика «Гра»

Мета: діагностика рівня розвитку ігрових дій.

Інструкція: психолог пропонує дитині погратися зі знайомими іграшками.

Аналіз рівня розвитку гри:

- 1) неадекватні дії з іграшкою;
- 2) маніпуляція з предметами – до 2 років;
- 3) процесуальні ігрові дії – з 2 років (наприклад, возить машину, одягає і роздягає ляльку тощо);
- 4) процесуальна гра з елементами задуму – від 2–3 років (наприклад, навантажує кубиками машину, катає ляльку тощо);
- 5) сюжетна гра – до 3 років.

Діагностика способів діяльності

Оцінка способів діяльності важлива для визначення рівня психічного розвитку дитини. Якщо дитина досягає результатів, користуючись водночас нижчими способами, ніж їй належить за віком, слід оцінити здатність до навчання або зробити висновок про певну форму порушення психічного розвитку. Висока здатність до навчання, тобто швидкий перехід від низького способу до більш високого, свідчить на користь дитини. Відсутність здатності до навчання, а також установки на результат, можуть бути викликані порушенням як в емоційно-вольовій, так і в пізнавальній сфері.

Методика «Складання піраміди»

Мета: діагностика розвитку перцептивних дій, об'єднання окремих елементів у цілісний образ, образного кодування і моделювання.

Інструкція: «Склади піраміду».

Стимульний матеріал: піраміда з чотирьох і шести кілець із ковпачком.

Примітка. Аналогічним чином проводиться дослідження зі складанням матрешки.

Нормативи

- знімають кільця з піраміди – в 1 рік;
- збирають піраміду без урахування діаметра кілець – у 1,5–2,5 року;
- збирають піраміду з урахуванням діаметра кілець, з установою на результат без проб і з примірянням – у 3–3,5 року; робота зоровим співвідношенням.

Аналіз результатів:

1) неспецифічні маніпулятивні дії (дитина стукає об стіл, підносить до вуха, гримить, бере в рот тощо) – ці дії є неадекватними;

2) просте маніпулювання (специфічна маніпуляція);

3) силова проба (наприклад, дитина вкладає маленьку матрешку в нижню частину великої і навпаки, при цьому використовує силу (вдавлює), не враховуючи властивостей предмета);

4) цілеспрямована проба (дитина помічає помилки, виправляє їх і знаходить правильний спосіб вирішення);

5) приміряння (дитина ще не може співвіднести предмети на відстані і підносить їх один до одного; помітивши невідповідність, міняє їх);

6) зорове співвідношення (дитина відразу правильно вирішує завдання, співвідносячи елементи зором).

Діти 3 років, можуть працювати зоровим співвідношенням, використовують приміряння або цілеспрямовані проби. Відсутність цих способів до 3 років свідчить про вади психічного розвитку. До 2,5 року дитина може використовувати силу.

Методика «Вкладки» («Миски»)

Мета: діагностика розвитку перцептивних наочних дій.

Стимульний матеріал: сім циліндричних або квадратних чашок (вкладок) різного розміру чотирьох основних кольорів.

Аналіз результатів:

1) неспецифічні маніпуляції (використання вкладки не за призначенням; неадекватні дії);

2) специфічні маніпуляції (пізнавальні);

3) силова проба (дія силою, без урахування властивостей і величини вкладки);

4) хаотична проба (проміжний спосіб виконання завдання, коли поєднуються пробні та силові дії);

5) цілеспрямована проба (самостійне виправлення помилок зі знаходженням остаточного рішення);

6) приміряння (визначення невідповідності вкладок шляхом піднесення їх одна до одної);

7) зорове співвідношення (правильне рішення на підставі тільки зорового аналізу).

До 2,5 року можлива силова проба. До 3 років формується зорове співвідношення, допустима цілеспрямована проба або приміряння. Неспецифічні маніпуляції в діяльності до 2,5–3 років свідчать про зниження інтелектуального розвитку.

Методика «Поштова скринька» («Коробочка форм»)

(автори Л. Венгер, Г. Вигодська, Е. Леонгар)

Мета: дослідження рівня розвитку дій сприйняття і міри їх інтеріоризації, а також перевірка наявності та ступеня узагальненості сенсорних еталонів. Використовується для діагностики дітей від 2,5 до 3,5–4 років.

Стимульний матеріал: дерев'яна скринька або пластмасова коробка

з п'ятьма прорізами (напівкруглий, трикутний, прямокутний, квадратний, шестикутний) і десять відповідних об'ємних геометричних фігур.

Інструкція: «Подивися на коробочку. Пограймося, ніби це поштова скринька, у яку тобі треба опустити листи (показуються геометричні фігури). Тільки запам'ятай, що для кожного листа існує спеціальний отвір, у який його можна опустити. Тому дивись уважно на фігурку-лист і знайди той отвір, який для неї призначений».

Аналіз результатів:

- до 3 років допускається силова проба;
- у 3 роки і старше з'являються цілеспрямовані проби з елементами зорового співвідношення.

Дитина діє силою, тобто штовхає фігуру в перший проріз, який їй трапився, або в той, у який дорослий опустив попередню фігуру. Проби: дитина переходить від отвору до отвору, намагаючись у кожен із них проштовхнути фігуру; приміряння: дитина починає орієнтуватися на форму прорізу і фігури. Водночас вона ще не може співвідносити форму зорово на відстані, тому прикладає фігуру до схожого, на її погляд, прорізу. Так, шестикутник часто прикладають до квадрата, потім одразу ж переносять у потрібний проріз; півколо – до трикутника, і навпаки. За такого способу бувають також ускладнення з розвертанням трикутника і півкола. Зорове співвідношення: дитина зорово співвідносить форму прорізу й фігури та опускає фігуру завжди в потрібний проріз; розвертання фігур водночас проводиться наперед, у повітрі.

Методика «Завдання з предметами побуту» (за О. Баженовою)

Стимульний матеріал та інструкція: дитині пропонують якийсь предмет побуту і просять виконати з ним певну дію.

Нормативи:

- 15 місяців – підносить ложку до рота, добре самостійно п'є із чашки, може вийняти таблетку з пляшки, малює карлочки олівцем,

виявляє цікавість до книги;

– 18 місяців – знімає рукавички, шкарпетки, гортає книжку, перевертаючи одночасно 2–3 сторінки, указує на картинки; їсть самостійно густу їжу ложкою; уміє відтворювати дії, які часто спостерігає в житті; якщо на очах у дитини заховати іграшку під одним із двох однакових предметів, а потім помінати предмети місцями, дитина знаходить іграшку на новому місці;

– 2 роки – запускає дзигу, вставляє ключ у замкову щілину, повертає ручку дверей, натискає на кнопку дзвінка; годує і колише ляльку, возить машину, гортає книжку – кожну сторінку окремо; самостійно вдягає шкарпетки, штанці, взуває черевики; у грі відтворює ряд логічно пов'язаних дій;

– 2,5 року – наслідує багато дій дорослих із побутовими предметами; у грі діє взаємопов'язано і послідовно (будить ляльку, одягає, годує, веде на прогулянку тощо); самостійно вдягається, але ще не вміє зав'язувати шнурки, застібати гудзики;

– 3 роки – наслідує багато дій дорослих із побутовими предметами; у грі виконує роль; одягається самостійно, застібає гудзики, зав'язує шнурки з невеликою допомогою дорослого.

Методика «Що змінилося – чого не стало»

Мета: діагностика процесів пам'яті.

Інструкція: дитині пропонують чотири картинки, які вона називає. Потім просять відвернутися, а експериментатор прибирає одну з картинок і заміняє іншу або міняє їх місцями. Після цього просить дитину знайти зміни.

Невиконання завдання свідчить про труднощі на етапі відтворення.

Методика «Пам'ять»

Мета: дослідження пам'яті.

Інструкція: завдання дитини полягає у виконанні по пам'яті серії

інструкцій (встати, відкрити двері, сісти за столик, відкрити коробку, узяти олівець).

Нормативи:

- 1,5 року – виконують 3 дії;
- 2 роки – виконують 3–4 дії;
- 3 роки – виконують 5 дій.

Методика «Зоровий диктант»

Мета: діагностика характеристик уваги.

Стимульний матеріал: три таблиці з 16 клітин, де намальовані знайомі картинки (непослідовно).

Інструкція: «Ось тут, на табличці, картинки. Подивись і закрий усі однакові збереження (наприклад, будиночки). Зроби це якомога швидше, але не помиляйся».

Нормативи: знайти дві картинки, що повторюються.

Аналіз результатів: швидкість виконання однієї таблиці – 1,5 хвилини.

Порушення уваги:

- 1) підвищена схильність відволікатися (порушення концентрації уваги);
- 2) генералізація уваги (залежність уваги від зовнішніх дій);
- 3) «застрягання» уваги (порушення перемикання), слабка здатність переходити від одного об'єкта до іншого;
- 4) обмежений обсяг уваги (нездатність сприйняти в конкретний момент потрібний обсяг інформації).

Приклад заповнення карти спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Особистість дитини» наведено в Додатку Б.

4.2. Діагностика за освітньою лінією «Дитина в природному довкіллі»

Діагностика рівня знань дітей з природного довкілля

На сучасному етапі розвитку суспільства проблеми екологічного виховання набувають особливого значення, оскільки вони носять глобальний характер. У зв'язку з цим необхідно більше приділяти уваги екологічному вихованню молодого покоління починаючи вже з дошкільного віку. Отримані на цьому етапі розвитку особистості знання, уявлення, сформоване ставлення до природи та моделі поведінки будуть виступати базисом для розвитку основи світогляду особистості.

Тож ознайомлення дітей з природою та виховання відповідального ставлення до неї саме у дошкільному віці має величезне значення і є невід'ємною складовою освітнього процесу в ЗДО.

Відповідно до освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» Базового компонента дошкільної освіти в Україні, у дитини до кінця дошкільного віку важливо сформувані уявлення про природу планети Земля та космосу, зокрема про живі організми, природне середовище, розмаїття явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки в природному оточенні, взаємозалежність природних умов, світу рослин, тварин, людської діяльності як позитивного або негативного чинника впливу на природу. Знання та уявлення дошкільника слугуватимуть основою для формування та розвитку емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до природи, які виявляються у природодоцільній поведінці, бажанні та здатності включатися в практичну діяльність з охорони природи, дотриманні правил природокористування, виваженому ставленні до рослин і тварин.

Реалізація завдань, окреслених Базовим компонентом дошкільної освіти, можлива на основі педагогічного діагностування, яке необхідне

для визначення результатів засвоєння матеріалу дітьми, прогнозування можливих відхилень, визначення шляхів їх запобігання та проведення коригувально-розвивальної роботи з дітьми.

Змістом педагогічної діагностики є фіксування результатів розвитку, навчання та виховання дітей за певний проміжок часу (місяць, квартал, півріччя, навчальний рік). Відповідно до освітньої програми розвитку дітей від двох до семи років «Дитина», визначено **показники розвитку з розділу «Дитина у природному довкіллі»:**

«Друга молодша група (четвертий рік життя): Діти знають про різноманітні явища та об'єкти природи: назви, основні особливості зовнішнього вигляду, пристосування до умов життя рослин і тварин; вплив явищ природи на життя і розвиток живих істот. Діти вміють помічати її красу і тендітність, милуватися об'єктами та явищами, з бажанням долучаються до праці на природі. Мають навички елементарних дій з поліпшення природного середовища (прибирання ділянки, догляд за рослинами, допомога тваринам).

Середня група (п'ятий рік життя): Діти мають уявлення про зв'язки між явищами та об'єктами природи, залежність природи від діяльності та ставлення до неї людини. Знають про різноманітні середовища існування рослин і тварин. Уміють помічати красу й естетичну своєрідність природи у різні пори року. Беруть участь у різних видах діяльності на природі (спостереження, ігри, праця). Шанобливо ставляться до всіх виявів життя. Дотримуються доцільної поведінки під час перебування на природі.

Старша група (шостий рік життя): Діти мають узагальнені знання про природу нашої планети. Мають уявлення про модель Землі – глобус, карту світу та України, ілюстровані атласи. Уміють розрізняти на карті та глобусі материки, острови, океани, моря, річки, озера. Знають, що природа планети Земля є джерелом добробуту людей, краси довкілля,

натхнення митців. Знають, що повітря: знаходиться навколо і всередині нас, заповнює весь простір; ним дихає все живе - рослини, тварини, люди; рух повітря – вітер. Уміють розрізняти ознаки повітря, позитивно сприймати дії дорослих із підтримання його чистоти у приміщенні та поліпшення засобами провітрювання кімнати, зволоження, очищення повітря. Знають про тверду поверхню планети – сушу, різні її форми: рівнини, пагорби, гори, яри; про надра планети – корисні копалини (вугілля, газ, нафта тощо), їх добування й використання людьми. Уміють досліджувати ґрунт, оцінювати його стан та обробляти (скопувати, підпушувати, поливати). Знають про воду: знаходиться у річках, озерах, морях, океанах, льодовиках, під землею; вода океанів і морів – солоня, в річках і озерах – переважно прісна; у воді ростуть рослини, живуть комахи, риби, тварини; вода необхідна всім живим істотам. Уміють розрізняти стани води: рідкий, твердий, газоподібний. Знають про роль у природі та для людини таких явищ, як дощ, гроза, грім, блискавка, веселка, туман, снігопад, заметіль, хуртовина, ожеледиця, посуха, шторм. Розрізняють істотні ознаки об'єктів рослинного і тваринного світу, за якими їх можна групувати (рослини бувають культурні та дикорослі, кімнатні, лікарські; рослини – представники різних угруповань (фітоценозів): лісу, луків, водойм; тварини бувають дикі, свійські й домашні; птахи – перелітні й зимуючі».

До методів педагогічної діагностики відносять: спостереження за дітьми (безпосереднє, опосередковане); бесіда з дітьми (як допоміжний метод); підсумкові заняття; вивчення продуктів праці дошкільнят (малювання, ліплення, аплікації, конструювання, художня праця); метод доручень (як один із видів природного експерименту); дидактичні ігри та вправи; розвивальні ігри; анкетування (опитування) батьків тощо.

Дослідження Л. Швайки свідчать про те, що під час проведення діагностичних обстежень необхідно створити умови для цілковитого

розкриття дітьми знань, навичок, умінь. Критерії оцінювання досягнень дошкільників мають бути не формальними і не кількісними, а якісними. Увага має звертатися на те, чи самостійно, творчо, точно або за допомогою інших дитина виконала завдання. Саме такі показники мають визначати рівень досягнення дітей.

Для визначення рівня знань дітей з природного довкілля використовуються методики діагностування відповідно до вікових особливостей дітей.

Друга молодша група (четвертий рік життя)

1. Субтест «Покажи і назви» (загальна поінформованість)

Мета: виявлення загальної поінформованості дитини.

Зміст роботи. Перед дитиною кладуть аркуші з малюнками, потім ставлять їй запитання і пропонують знайти відповідь, роздивившись малюнки.

1. Покажи і назви, що росте на грядці.
2. Покажи і назви, хто лікує дітей.
3. Покажи і назви, що росте на дереві.
4. Покажи і назви, хто працює в магазині.
5. Покажи і назви домашню тварину.
6. Покажи і назви, хто готує обід.
7. Покажи і назви дику тварину.
8. Покажи і назви, хто літає.
9. Покажи і назви, що росте в лісі.

Критерії оцінки:

- дитина правильно відповіла на всі питання – ВД (5–4 бали);
- дитина правильно відповіла на 4–5 запитань – С (3 бали);
- дитина погано зрозуміла інструкцію та правильно показала менше половини необхідних картинок – НС (2 бали);

– дитина не виконала завдання – Н (1 бал).

У Протоколі слід зазначити, які питання викликають труднощі, які слова незрозумілі дитині.

2. Вправа «Хто це?»

Мета: виявлення знань про свійських тварин.

Матеріал: малюнки із зображенням різних свійських тварин.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині назвати тварин, що зображені на малюнках, і пригадати, які звуки вони видають.

Критерії оцінювання:

- дитина правильно називає всіх свійських тварин – ВД (5–4 бали);
- дитина називає тварин, знає, які звуки вони видають – С (3 бали);
- дитина не виконує завдання – НС (2 бали);
- компоненти не виражені – Н (1 бал).

3. Гра «Знайди маму»

Мета: визначити рівень первинних знань про свійських тварин.

Матеріал: малюнки із зображенням різних свійських дорослих тварин та їхніх дитинчат.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині для кожної тварини-дитинчати знайти її маму; назвати тварин, що зображені на малюнках, і пригадати, які звуки вони видають.

Критерії оцінювання:

- дитина правильно знаходить мам для тварин-дитинчат і називає їх – ВД (5–4 бали);
- правильно знаходить мам для тварин-дитинчат, але правильно називає не всіх – С (3 бали);
- дитина не виконує завдання – НС (2 бали);
- компоненти не виражені – Н (1 бал).

4. Вправа « Тварини»

Мета: виявлення рівня первинних знань про диких тварин та їхні відмінності.

Матеріал: малюнки із зображенням диких і свійських тварин; дві коробочки із цупкого паперу – на одній зображено господарський двір без тварин, на іншій – дику природу.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині розглянути зображення і знайти для кожної тварини відповідну тарілочку. Потім просить назвати всіх тварин, які живуть у лісі, визначити їхні відмінності та назвати їх одним загальним словом (дикі).

Критерії оцінювання:

– дитина має уявлення про те, що дикі тварини живуть у лісі, називає зовнішні відмінності знайомих тварин – ВД (5–4 бали);

– дитина має уявлення про те, що дикі тварини живуть у лісі, проте їй важко визначити їхні відмінності – С (3 бали);

– дитина не виконує завдання без допомоги дорослого – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

5. Спостереження за поведінкою дитини в різних умовах: під час прогулянки; під час виконання простих доручень; під час організованої діяльності.

Мета: рівень сформованості елементарних уявлень про добрі та погані вчинки.

Зміст роботи: з дитиною можна провести попередню бесіду:

– Чому не можна ламати гілки на деревах?

– Навіщо нам потрібні дерева?

– Чи подобаються тобі дерева?

– Навіщо поливати квіти?

– Де треба брати воду для поливу?

– Із чого можна поливати? Тощо.

Критерії оцінювання:

– дитина бере активну участь в охороні довкілля (не шкодить природі, піклується про неї), охоче виконує прості доручення дорослого, вміє планувати свою діяльність – ВД (5–4 бали);

– дитина має уявлення про добрі та погані вчинки, під час бесіди правильно аналізує ситуацію, але не завжди є активною в ній. Виконує доручення дорослого, але з його допомогою і без зацікавленості та бажання – С (3 бали);

– дитина має уявлення про добрі та погані вчинки, але відповідно поводить не систематично, з дорученнями дорослих впоратися не може – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

Середня група (п'ятий рік життя)

1. Дидактична гра «Врожай»

Мета: діагностика рівня знань про овочі та фрукти.

Матеріал: 2 коробочки різної форми і кольору, предметні малюнки із зображенням різних овочів і фруктів (дерев'яні кубики, пластмасові кульки, іграшки-інструменти тощо).

Зміст роботи: педагог пропонує дитині назвати всі зображені на малюнках фрукти й овочі, а потім умовно зібрати врожай так, щоб овочі та фрукти лежали в різних коробках.

Критерії оцінювання:

– дитина правильно називає фрукти й овочі та самостійно їх класифікує – ВД (5-4 бали);

– дитина правильно називає фрукти й овочі, але неправильно їх класифікує – С (3 бали);

– дитина неправильно називає овочі й фрукти та неправильно їх класифікує – НС (2 бали);

– компоненти не виражені - Н (1 бал).

2. Вправа «Тварини»

Мета: виявити рівень знань про життя свійських і диких тварин у природних умовах.

Матеріал: малюнки із зображенням лісу, подвір'я та різних домівок тварин лісу.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині розглянути зображення лісу та знайти для кожної тварини свою домівку. Потім дитина має «нагодувати» тварин, тобто знайти відповідні малюнки і розповісти про особливості життя тварин (барлогу, нори, дупла, стайні); предметні картинки із зображенням диких тварин; картинки, на яких зображено, чим харчуються тварини (горіхи, сіно, риба, ягоди, яблука тощо).

Критерії оцінювання:

– дитина називає всіх тварин, має уявлення про особливості їхнього життя – ВД (5–4 бали);

– дитина називає деяких тварин, помиляється під час розповіді про їхнє життя – С (3 бали);

– дитина називає всіх тварин, але помиляється в їх класифікації; не знає про особливості життя тварин – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

3. Дидактична гра «Лісник і пастух»

Мета: виявити рівень знань про життя свійських і диких тварин у природних умовах.

Матеріал: зображення пастуха та лісника, предметні картинки із зображенням свійських і диких тварин (корови, кози, свині, коня, кішки, собаки, кролика, ведмедя, лисиці, вовка, білки, їжака).

Зміст роботи: на столі окремо кладуть малюнки із зображенням пастуха та лісника. Педагог пропонує дитині визначити, хто зображений на малюнках, чим вони відрізняються та чим займаються. Дитина розглядає предметні картинки із зображенням тварин так, щоб поряд із лісником опинились усі дикі тварини, а з пастухом – усі свійські.

Критерії оцінювання:

- дитина називає всіх тварин, має уявлення про особливості їхнього життя – ВД (5–4 бали);
- дитина називає деяких тварин, помиляється під час розповіді про їхнє життя – С (3 бали);
- дитина називає всіх тварин, але помиляється в їх класифікації; не знає про особливості життя тварин – НС (2 бали);
- компоненти не виражені – Н (1 бал).

4. Бесіда

Мета: виявити рівень знань про життя свійських і диких тварин у природних умовах.

Зміст роботи: запитання до дитини:

- Чому людина піклується про свійських тварин?
- Які свійські тварини дають людям м'ясо, молоко, пух, шерсть?
- У яких тварин є роги та копита?
- Які тварини їдять траву?
- Які тварини впадають у сплячку? Тощо.

Критерії оцінювання:

- дитина називає всіх тварин, має уявлення про особливості їхнього життя – ВД (5–4 бали);
- дитина називає деяких тварин, помиляється під час розповіді про їхнє життя – С (3 бали);

– дитина називає всіх тварин, але помиляється в їх класифікації;
не знає про особливості їхнього життя – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

5. Вправа «Три коробочки»

Мета: діагностування рівня знань про дерева, кімнатні рослини, квіти.

Матеріал: три коробочки різного кольору та предметні картинки із зображенням різних дерев, кімнатних рослин і лугових квітів.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині розкласти картинки так, щоб у синій коробочці лежали всі дерева, у зеленій – лугові квіти, а в білій – кімнатні рослини.

Критерії оцінювання:

– дитина легко і безпомилково виконує завдання – ВД (5–4 бали);

– дитина помиляється під час класифікації кімнатних рослин і квітів, виправляє помилки з допомогою дорослого – С (3 бали);

– дитина не виконує завдання – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

6. Гра «Правильно – неправильно»

Мета: Виявлення рівня знань про дбайливе ставлення до природи.

Матеріал: сюжетні картинки, на яких зображено, як діти кидають сміття в лісі, граються сірниками, годують білочку горішками, лізуть на дерево, на якому є гніздо з пташенятами, чемно відпочивають на природі тощо.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині уважно розглянути малюнки і визначити, на яких із них діти поведуться правильно, а на яких – ні. Дитина має пояснити свою думку. Також можна запитати в дитини, чи любить вона природу, чи подобається їй відпочивати на природі, тощо.

Критерії оцінювання:

– дитина правильно виконує завдання, пояснює свою думку, охоче розповідає про природу – ВД (5–4 бали);

– дитина відповідає дуже стисло за змістом кожного малюнка – С (3 бали);

– дитина називає правильні та неправильні вчинки, зображені на малюнках, але її знання про природу незначні; має труднощі під час виконання завдання – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

Старша група (шостий рік життя)

1. Субтест «Небулиці»

Мета: виявлення знань дитини про природне довкілля, здатності емоційно відгукуватися на небувальщину малюнка.

Зміст роботи: дитині пропонують картинку зі словами: «Подивися на цю картинку». Якщо дитина розглядає її мовчки (або взагалі ніяк не реагує), педагог може запитати: «Ти розглянув картинку? Смішна? Чому вона смішна? Що тут намальовано неправильно?». Водночас кожне питання є допомогою у виконанні завдання і впливає на отриману оцінку. Дитина повинна побачити небулиці та пояснити, як має бути насправді. Якщо дитина не може, педагог надає їй допомогу, задаючи такі питання:

– Чи може коза жити в дуплі? Де вона повинна жити?

– Де і як росте морквина, редиска? Тощо.

Критерії оцінки:

– дитина реагує на небулиці, зображені на картинці, жваво й безпосередньо, без втручання дорослого, посміхається, з легкістю вказує на всі помилки – ВД (5–4 бали);

– дитина реагує не відразу, знаходить безглузді місця з не значною допомогою педагога (один-два питання) – С (3 бали);

– дитина емоційно ніяк не реагує на картинки і лише за допомогою дорослого знаходить невідповідності в ній – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

2. Субтест «Пори року»

Мета: виявлення рівня сформованості уявлень про пори року.

Зміст роботи: перед дитиною розкладають у випадковій послідовності 4 картинки із зображенням пір року: «Тут намальовані пори року. Яка пора року зображена на кожній картинці? Покажи і назви. Чому ти так думаєш?».

Критерії оцінки:

– дитина розуміє завдання, впевнено співвідносить зображення всіх пір року з назвами – ВД (5–4 бали);

– дитина розуміє завдання, але називає правильно тільки дві пори року, співвідносячи їх з картинками – С (3 бали);

– дитина не розуміє завдання, безцільно перекладає картинки – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

3. Дидактична гра «Упізнай на смак»

Мета: визначення рівня розвитку смакових відчуттів, обізнаність із фруктами.

Матеріал: яблуко, груша, абрикос, апельсин, мандарин, лимон.

Зміст роботи: інструкція дитині: «Подивись, у кошичку лежать фрукти, які потрібні людині для зміцнення здоров'я. Ти із заплющеними очима повинен впізнати на смак запропоновані фрукти і пояснити, чим один смак відрізняється від іншого».

Критерії оцінювання:

– дитина виконує завдання із зацікавленістю – ВД (5-4 бали);

– дитина виконує не всі завдання – С (3 бали);

– дитина не виявляє інтересу і самостійності під час виконання завдання – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

4. Дидактична гра «Врожай»

Мета: рівень знань про зимуючих птахів.

Матеріал: малюнки із зображенням 5–6 зимуючих птахів і 5–6 перелітних.

Зміст роботи: дитина уважно розглядає малюнки із зображенням птахів і називає їх та пори року, відображені на кожному з них. Потім дорослий ставить дитині запитання: «Які птахи відлітають у вирій? Які залишаються? Поділи їх на дві різні групи і розмісти малюнки окремо. Як можна назвати першу групу птахів? (Наприклад, перелітні). Як другу? (Наприклад, зимуючі). Назви всіх зимуючих і всіх перелітних птахів, яких ти тут бачиш».

Критерії оцінювання:

– дитина правильно поділяє птахів на групи, називає зимуючих і перелітних, розуміє різницю між ними – ВД (5–4 бали);

– дитина поділяє птахів на групи, припускаючись помилок, називає 3–4 зимуючих і перелітних, розуміє різницю між ними – С (3 бали);

– дитина плутається під час розподілу птахів, називає 1–2 зимуючих і перелітних – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

4. Дидактична гра «Плоди»

Мета: діагностування рівня знань про рослин.

Матеріал: малюнки із зображенням дерев (дуба, клена, берези, ялинки, сосни) та їх плодів (березових сережок, кленового насіння, шишок ялини і сосни, жолудів).

Зміст роботи: дитина має назвати дерева та знайти для кожного його плоди.

Критерії оцінювання:

– дитина самостійно добирає плоди до дерев; правильно називає намальовані рослини та прибирає зайвий малюнок, пояснює свій вибір, уживаючи узагальнювальне слово «квіти»; пояснює, що каштан – це дерево – ВД (5–4 бали);

– дитина називає дерева, але припускається помилок, добираючи плоди; називає 2 види квітів, але не знає узагальнювального слова «квіти»; пояснює, що каштан – це дерево – С (3 бали);

– дитина правильно називає 1–2 дерева, має труднощі у виборі плодів; правильно називає тільки 1 вид квітів, не виділяє зайву рослину; не знає узагальнювальних слів (дерево, квіти) – НС (2 бали).

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

5. Дидактична гра «Знайди зайве»

Мета: виявлення рівня знань про рослини.

Матеріал: малюнки із зображенням рослин (фіалки, ромашки, троянди, каштану).

Зміст роботи: педагог пропонує дитині розглянути малюнки і назвати, що на них зображено. Потім ставить дитині запитання: «Яка рослина зайва і чому? Як можна назвати всі рослини одним словом? (Квіти). А каштан – що це? (Дерево)».

Критерії оцінювання:

– дитина самостійно добирає плоди до дерев; правильно називає намальовані рослини та обирає зайвий малюнок, пояснює свій вибір, уживаючи узагальнювальне слово «квіти»; пояснює, що каштан – це дерево – ВД (5–4 бали);

– дитина називає дерева, але припускається помилок, добираючи плоди; називає 2 види квітів, але не знає узагальнювального слова «квіти»; пояснює, що каштан – це дерево – С (3 бали);

– дитина правильно називає 1–2 дерева, має труднощі у виборі плодів; правильно називає тільки 1 вид квітів, не виділяє зайву рослину; не знає узагальнювальних слів (дерево, квіти) – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

6. Вправа «Літо – зима»

Мета: діагностування рівня знань про зміну властивостей речовин (твердий та рідкий стан).

Матеріал: малюнки із зображенням природи влітку і взимку, на яких представлено воду в різних станах (річка; сніг; озеро покрите льодом, бурульки; літнє озеро; калюжа).

Зміст роботи: дитина уважно розглядає малюнок, а потім відповідає на запитання:

- На яких малюнках зображена вода?
- Чи є вода на малюнках, на яких зображена зима?
- Чи можна побачити лід улітку?
- Чому? Тощо.

Критерії оцінювання:

– дитина має уявлення про перехід речовин з твердого стану в рідкий і навпаки, правильно відповідає на запитання, робить логічні висновки – ВД (5–4 бали);

– дитина має уявлення про перехід речовин з твердого стану в рідкий і навпаки, але має проблеми з висновками – С (3 бали);

– дитина не має уявлення про перехід речовин з твердого стану в рідкий і навпаки – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

7. Гра «Правильно – неправильно»

Мета: виявити загальні знання про роль людини в природі.

Матеріал: сюжетні картинки, на яких зображено різну поведінку людини в природі (добру і погану). (Наприклад, людина годує птахів, саджає дерева або квіти, ламає дерево, викидає сміття в лісі тощо).

Зміст роботи: педагог пропонує дитині уважно розглянути малюнки та визначити, на яких із них люди поведуться правильно, а на яких ні. Дитина має пояснити свою думку. Також можна запитати в дитини, чи любить вона природу, чи подобається їй відпочивати на природі, чи любить доглядати за природою.

Критерії оцінювання:

– дитина правильно виконує завдання, пояснює свою думку, роблячи висновки про закономірності і взаємозв'язок у природі, охоче розповідає про природу – ВД (5–4 бали);

– дитина поділяє вчинки, зображені на малюнках, на добрі і погані, але її знання про природу незначні, не завжди може пояснити шкідливий вплив людини на природу – С (3 бали);

– дитина не виявляє інтересу й самостійності під час виконання завдання, їй складно робити висновки про закономірності та взаємозв'язок у природі – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

8. Дидактична гра «Добре – погано»

Мета: виявлення рівня знань про диких та свійських тварин.

Матеріал: ілюстрації лісу та подвір'я; картинки із зображенням різних свійських і диких тварин.

Зміст роботи: педагог пропонує дитині уважно розглянути малюнки. Потім проводить бесіду із завданнями:

– Що зображено на цих малюнках? (Ліс та подвір'я).

– Які тварини живуть у лісі, а які – на подвір'ї? Розмісти їх відповідно.

– Що це за тварина? (Лисиця).

– Де вона живе? (У лісі).

– Як вона полює? (Вона непомітно підкрадається, замітає сліди).

– Що робить ведмідь узимку? (Впадає в сплячку). Тощо.

– Як називається перша група тварин? А друга? (Дикі та свійські).

– Чому їх так називають?

Критерії оцінювання:

– дитина виконує завдання із зацікавленістю, правильно відповідає на запитання вихователя про життя диких тварин – ВД (5–4 бали);

– дитина правильно розподіляє тварин на групи диких і свійських, має уявлення про звички диких тварин, відповідає не на всі запитання – С (3 бали);

– дитина не виявляє інтересу і самостійності під час виконання завдання, має незначні уявлення про звички диких тварин – НС (2 бали);

– компоненти не виражені – Н (1 бал).

9. Контрольні опитувальники для дітей

1) 1. Що таке природа?

2. Людина – це представник живої чи неживої природи?

Ти є частиною природи? Як це можна довести?

3. Що потрібно людині для виживання?

4. Чому треба оберігати природу?

5. Як оберігають людину? Як тебе оберігають дорослі?

2) 1. Для чого потрібне сонце?

2. Як ти доведеш, що сонце корисне? Коли сонце буває шкідливе?

3. Як ти можеш довести, що тварини захищаються від надмірного сонця?

4. Як ти ховаєшся від сонця?
5. Як правильно поводитися під пекельним сонцем?
- 3) 1. Для чого потрібне повітря?
2. Яке повітря корисне? Чи буває шкідливе повітря?
3. Чим повітря корисне для тебе? Як ти можеш це довести?
4. Як забруднюється повітря?
5. Як потрібно оберігати повітря від забруднення?
- 4) 1. Для чого потрібний ґрунт?
2. Чим корисний ґрунт для людини?
3. Що потрібно робити, аби в ґрунті росли поживні овочі та фрукти, красиві квіти? Як ти можеш це довести?
4. Чому потрібно оберігати ґрунт від забруднення?
5. Як оберігають ґрунт?
- 5) 1. Для чого потрібна вода?
2. Яка вода корисна? Як ти можеш це довести?
3. Чим корисна вода для тебе?
4. Чому потрібно оберігати воду від забруднення?
5. Яким чином оберігають воду від забруднення?
- 6) 1. Для чого потрібні рослини?
2. Як людина використовує рослини?
3. Чому рослини добре впливають на самопочуття людини? Як ти можеш це довести?
4. Чому потрібно бути обережним у поводженні з рослинами?
5. Як ти міркуєш, чому зникають окремі види рослин?
- 7) 1. Для чого потрібні тварини?
2. Як людина використовує тварин?
3. Як ти можеш довести, що тварини є корисні й небезпечні для людини?
4. Чому потрібно бути обережними у поводженні з тваринами?

5. Чому зникають окремі види тварин?

Критерії оцінювання:

- дитина виконує завдання із зацікавленістю, правильно відповідає на запитання вихователя – ВД (5–4 бали);
- дитина відповідає не на всі запитання – С (3 бали);
- дитина не виявляє інтересу і самостійності під час виконання завдання, має незначні уявлення про природні об'єкти – НС (2 бали);
- компоненти не виражені Н (1 бал) [6].

У ході педагогічної діагностики складають аналітичну таблицю, якій позначається наявність або відсутність у дитини зазначених умінь за всіма показниками. Аналізувати рівень знань, умінь і навичок кожної дитини краще за 5-бальною системою: 5 балів – високий рівень, 4 – достатній, 3 – середній, 2 – нижче від середнього, 1 – низький (рис. 4.3. та рис. 4.4.).

Прізвище, ім'я дитини _____

№ з/п	Форма роботи	Оцінка у балах
1	2	3
1.		
2.		
3.		
Середній бал		

Рис. 4. 3. Аналітична таблиця рівня досягнення.

Група _____, вік _____

№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Середній бал
1	2	3
1.		
2.		
3.		
Середній бал у групі		
Загальна оцінка за лінією у %		

Рис. 4. 4. Аналітична таблиця рівня досягнення дітей.

Приклад заповнення карти спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина у природному довкіллі» наведено в Додатку Б.

4.3. Діагностика за освітньою лінією «Дитина у світі культури»

Діагностики образотворчих умінь і навичок дітей дошкільного віку

Розвиток активних рухів пальців рук має наукове обґрунтування. Більшість учених, які вивчають діяльність та розвиток головного мозку дитини, підкреслюють величезну роль функцій руки в цьому процесі. Фізіологи І. Сеченов, І. Павлов, В. Бехтерев, японські вчені Йосиро Цуцумі та Намікосі Токудзіро досліджували зв'язок між розвитком мозку та руки. Психологічні основи розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку розроблені вітчизняними та зарубіжними психологами, такими як Л. Виготський, А. Запорожець, Д. Ельконін. Графічні вміння дітей аналізували – Д. Тейлор та Д. Елстон. А безпосередньо розвитком дрібної моторики з метою підготовки руки до листа займалися З. Богатєєва, С. Черних, А. Мельникова та інші.

На думку В. Сухомлинського, «витоки здібностей і обдарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки. Що більше впевненості, винахідливості в руках дитячої руки, що тонша взаємодія руки зі знаряддям праці, то складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії, то яскравіша стихія дитячого розуму».

Підготовка руки до письма повинна починатися з раннього дитинства, задовго до приходу дітей у школу. М. Безруких пише, що «у дітей 5–6 років ще слабо розвинені дрібні м'язи кисті, триває

окостеніння кісток зап'ястя і фаланг пальців, недосконала нервова регуляція, що ускладнює і виконання рухів. Моторна незручність у виконанні маніпуляційних дій, труднощі в оволодінні ними, невдачі й часте невдоволення дорослих змушує дитину уникати дій, які повинні виконувати, тому плаття з дрібними гудзиками «не подобається», новий конструктор «зовсім нецікавий – краще пограю з машинами», в'язати, ліпити, конструювати «не цікаво, не хочеться». Під час розвитку тонкокоординованих рухів руки необхідне систематичне тренування, але це повинно бути не механічне повторення рухів, а усвідомлюване.

Образотворча діяльність (малювання, ліплення, аплікація) має великий вплив на всебічний розвиток дитини-дошкільника. Тому для педагога важливим є аналіз рівня розвитку образотворчої діяльності дитини як показника її естетичного та інтелектуального розвитку, а також рівень оволодіння цим видом діяльності в той чи інший віковий період.

Діагностичні методики для вивчення теоретичних питань із розвитку технічних умінь у дітей середньої групи під час навчання аплікації

Діагностична методика «Склади візерунок» (автор Т. Комарова)

Мета: виявити вміння дітей складати візерунки з рослинних і геометричних форм у колі.

Матеріал: по 6 зелених листочків, жовтих кіл діаметром 3 см, червоних кіл діаметром 1,5 см, а також шаблон тарілки, клей.

Інструкція: експериментатор пропонує дітям викласти та наклеїти візерунок на «тарілці», використовуючи рослинні та геометричні форми. Завдання виконується індивідуально.

Рівень оцінки:

– високий рівень – дитина самостійно виконує завдання, правильно відповідає на питання;

– середній рівень – дитина виконує завдання за допомогою дорослого або з другої спроби;

– початковий рівень – дитина не виконує завдання.

Діагностична методика «Техніка в аплікації» (автор Т. Комарова)

Мета: виявити технічні вміння і навички з аплікації.

Матеріал: папір різних кольорів, ножиці та завдання.

Інструкція: експериментатор дає дитині вказівки: «Візьми ножиці та виріж, що хочеш».

Рівень оцінки:

– високий рівень – навик освоєно міцно;

– середній рівень – навик у процесі становлення;

– початковий рівень – навик не сформований.

Виявлення рівня розвитку дрібної моторики рук у дітей 5–6 років за допомогою паперопластики

Методика «Доріжки» (автор Л. Венгер)

Мета: виявити рівень сформованості вміння проводити безперервну лінію, не зупиняючись, і регулювати координацію руху руки. Діагностика рівня розвитку дрібної моторики рук і координації рухів пальців, а також вміння тримати олівець.

Матеріал: олівець, папір формату А4 з намальованою доріжкою.

Інструкція: експериментатор пропонує взяти до рук олівець і звертає увагу дитини на аркуш паперу, що лежить перед нею. На ньому є доріжки. Пропонує провести лінію по середині доріжки, не відриваючи олівець від паперу.

Рівень оцінки:

– високий рівень (3 бали) – дитина повністю провела олівцем доріжку без відриву олівця від аркуша паперу. Самостійно виконала всю роботу

без допомоги дорослого. Аркуш при виконанні роботи не тримала прямо. Протягом всього завдання дошкільник точно стежив за напрямком лінії;

– середній рівень (2 бали) – дитина повністю виконала завдання. Іноді зверталася за допомогою до дорослого. Під час виконання завдання дошкільник іноді зупинявся, був відрив від аркуша паперу. Іноді піддослідний повертав аркуш паперу і виходив (1–2 рази) за межі лінії;

– початковий рівень (1 бал) – дитина не повністю виконала завдання. Усі завдання виконано за допомогою дорослого. Під час малювання лінії був присутній постійний відрив олівця від аркуша паперу. Більше 3 разів дошкільник виходить за межі лінії.

Методика «Вправи на домальовування» (автор М. Бернштейн)

Мета: виявити вміння рівномірно виконувати рухи рукою під контролем зору.

Матеріал: аркуш паперу формату А4 з намальованою до середини лінією (хвиляста, ламана); олівець темного відтінку.

Інструкція: експериментатор пропонує дітям олівцем закінчити лінію:

- 1) домалювати пряму лінію;
- 2) домалювати хвилясту лінію;
- 3) домалювати ламану лінію (парканчик).

Діти повинні чітко виконувати завдання.

Рівень оцінки:

– високий рівень (3 бали) – дитина самостійно, без допомоги дорослого відтворила безпомилково візерунок, чітко дотримуючись інструкції;

– середній рівень (2 бали) – є не більше 3 «виїздів» за межі доріжки, олівець відривається від паперу, але лінія чітка, рівна;

– початковий рівень (1 бал) – є понад 3 «виїзди» за межі доріжки, наявна «нерівна», «тремтяча» лінія: дуже слабка, майже невидима; дуже сильний натиск, майже порвано папір; багаторазове проведення олівцем на одному місці. Інструкція дорослого не сприймалася дитиною.

Методика «Картинка з геометричних фігур» (автор М. Бернштейн)

Мета: виявити наявність координації рухів рук.

Матеріали: ножиці, аркуш паперу білого кольору формату А4, простий олівець, клей, різнокольоровий папір формату А4.

Інструкція: експериментатор дає дитині вказівки: «Виріж ножицями геометричні фігури (трикутники, кола, прямокутники, квадрати) – це деталі, з яких можна зробити візерунок. Придумай візерунок і виклади на аркуші паперу. Приклей їх на аркуш.

Рівні оцінки:

– високий рівень (3 бали) – дитина самостійно, без допомоги дорослого вирізала необхідні фігури та наклеїла їх на папір у вигляді візерунка. Рухи пальців і кистей рук точні, спритні, усі завдання виконує швидко та легко. Загальна і дрібна моторика розвинена добре;

– середній рівень (2 бали) – дитина виконала завдання з мінімальною допомогою дорослого. У піддослідного цього рівня загальна та дрібна моторика розвинені досить добре, але буває, що діти відчувають невеликі труднощі при вирізанні – вміють правильно тримати ножиці, але швидко втомлюються і вирізують нерівні лінії, зупиняються;

– початковий рівень (1 бал) – дитина виконує завдання тільки за допомогою дорослого. Лінія вирізання нерівна, у таких дітей дрібна моторика відстає від вікової норми. Рухи скуті, єдність пальців і спритність не спостерігаються. Порушена загальна координація рухів, їх цілеспрямованість, точність. Діти скуті для виконання дій за зразком,

упускають, нехтують елементами взірця, не вміють правильно тримати ножиці.

Методика «Гармошка» (автор М. Бернштейн)

Мета: виявити рівень сформованості вміння згинати аркуш паперу певними частинами (у вигляді гармошки), виявлення взаємодії обох рук у роботі.

Матеріал: половина кольорового аркуша паперу (А4).

Інструкція: експериментатор пропонує дітям скласти аркуш маленькими доріжками, повідомляє дії, які діти повинні чітко виконувати.

Рівень оцінки:

– високий рівень (3 бали) – дитина самостійно, без допомоги дорослого повторила дії відповідно до інструкції; «Гармошка» вийшла з рівними, однаковими по ширині доріжками;

– середній рівень (2 бали) – дитина з невеликою допомогою дорослого склала «гармошку», але наявні одна-дві помилки під час складання аркуша паперу (2–3 смужки ширші за інші). Інструкція, надана дорослим, сприймалася дитиною частково;

– початковий рівень (1 бал) – дитина тільки за допомогою дорослого склала аркуш паперу у вигляді «гармошки», водночас були помилки. Інструкція дорослого не сприймалася.

Методика «Пухнастий клубочок» (автор М. Бернштейн)

Мета: виявити рівень сформованості вміння обривати папір.

Матеріал: аркуш м'якого паперу, простий олівець, ножиці.

Інструкція: експериментатор пропонує дітям намалювати олівцем коло, потім вирізати його і за допомогою прийому «обривання» зробити з кола «пухнастий клубочок».

Рівень оцінки:

– високий рівень (3 бали) – дитина самостійно, без допомоги дорослого виконала інструкцію. Виконано дії не поспішаючи, обриваючи коло акуратно, дрібним відривом паперу. Піддослідний розповідає, що може вийти з такого клубка;

– середній рівень (2 бали) – дитина з незначною допомогою дорослого відтворила дії з відривання паперу пальцями рук, але іноді відривала великими шматочками папір, тому в результаті вийшов не дуже «пухнастий клубочок», а швидше колючий. Інструкція дорослого сприймалася дитиною частково;

– початковий рівень (1 бал) – дитина тільки за допомогою дорослого відтворила дії з папером. Дошкільнику було важко впоратися із завданням, оскільки дрібна моторика рук розвинена на початковому рівні. Інструкція дорослого не сприймалася дитиною.

Мотометричний тест «Вирізання кола» (автор М. Озерецький)

Мета: визначити рівень розвитку загальної тонкої моторики рук і ступінь моторної сформованості дрібних м'язів кисті та пальців рук, у кількісно-якісному аспекті.

Матеріал: аркуш паперу, ножиці.

Інструкція: дитина має вирізати ножицями коло (1 мм) лінії (діаметр кола 50 мм) з середньою товщиною; завдання має бути виконано за 1 хвилину. За цей час необхідно вирізати не менше 8/9 кола. Відлік часу починається, як тільки дитина ножицями торкнулась потовщеної лінії.

Рівень оцінки:

- 1 бал – тест виконаний із першої спроби;
- 2 бали – тест виконаний із другої спроби;
- 3 бали – тест не виконано.

Діагностична методика з визначення аплікаційних умінь і навичок
у дітей дошкільного віку

Аплікація (від лат. applicatio – схильність, приєднання, примикання) – орнамент, малюнок, створений накладанням деталей і фрагментів на основу у різний спосіб. Цей вид діяльності, заснований на вирізанні деталей, накладанні їх на фон і закріпленні, особливо підходить для дітей дошкільного віку. Спостереження процесу аплікації показує, що діти зазнають великих труднощів у самостійному створенні зображень, якщо не володіють відповідними вміннями і навичками. А коли вони не можуть виписати те, що їм хочеться, це викликає негативне ставлення до самої діяльності, відмова від неї, невдоволення собою.

Вивчення аплікаційних робіт дітей свідчить про те, що навчанню техніці аплікації в закладах дошкільної освіти приділяється ще мало уваги, хоча кожен педагог розуміє, що не освоївши способи зображення, діти відчують себе безпорадними, невпевненими, скутими. Погане володіння ножицями, своєю рукою, незнання узагальнених способів зображення викликає надмірне м'язове напруження руки, призводить до її стомлення, заважає дитині втілити задумане.

Педагогам, які беруть участь в освітньому процесі ЗДО, необхідно володіти діагностикою умінь і навичок під час організації та керівництві самостійною аплікаційною діяльністю. Разом із тим, багато хто з них зазнають труднощів щодо методики навчання дітей різних аплікаційних навичок і вмінь.

Нижче подана діагностична методика, автором якої є сучасний науковець О. Удіна, з визначення аплікаційних навичок і вмінь, що охоплює завдання для молодшої, середньої та старшої груп.

Зміст діагностики змінюється за віковими групами з урахуванням зростання образотворчих можливостей дітей. Може проводитися на початку і в кінці навчального року з метою встановлення початкового

та сформованого рівнів аплікаційних умінь і навичок, а також контролю засвоєння дітьми матеріалу, виявлення ефективності окремих методичних прийомів, визначення перспективи подальшої роботи з дітьми.

Обстеження може проводитись індивідуально з двома-трьома дітьми, з підгрупою, залежно від змісту завдання. Важливо забезпечити таку організацію обстеження, щоб дошкільнята не повторювали аплікаційні роботи один одного.

Розглянемо методику визначення аплікаційних умінь і навичок у дітей дошкільного віку.

Молодша група (4 роки)

У цій віковій групі робота поділяється на два етапи, які, у свою чергу, розділяються за напрямками:

1 етап:

1. Ознайомлення дітей з властивостями паперу.
2. Навчання викладання готових форм.

2 етап:

1. Викладання готових форм (із 5-ти й більше частин).
2. Диференціація кольору, форми, величини предметів.
3. Наклеювання готових зображень.

Перший етап

№ 1. Ігрова вправа «Паперові перетворення»

Мета: виявлення навичок дій дітей із папером (рвати, м'яти, шарудіти, скачувати в грудочку, згинати, відривати шматочки паперу тощо.)

За визначення однієї властивості паперу, даної дитиною самостійно, вона отримує 1 бал, за неправильно вказану властивість – 0 балів. У підсумку вища оцінка – 9 балів. Отримані дані заносяться в діагностичну карту визначення аплікаційних навичок і вмінь.

Аналіз умінь і навичок дій дитини здійснюється за такими показниками:

- знає властивості паперу;
- вміє здійснювати різні дії з папером;
- встановлює відмінності та подібності властивостей паперу (м'яка – легко мнеться, рветься, скочується, щільна – важко мнеться, рветься, згинається тощо).

Рівні умінь дітей:

- високий рівень – від 6–9 балів;
- середній рівень – від 4–5 балів;
- початковий рівень – від 0–3 балів.

№ 2. Ігрова вправа «Іграшковий магазин»

Мета: виявлення вмінь викладати готові зображення за допомогою мозаїки, магнітної дошки, оксамитового паперу, фланелеграфа.

Показниками виступають уміння:

- 1) виділяти основні частини предмета;
- 2) складати зображення з 2-х, 3-х, 4-х частин, використовуючи розрізні картинки, пазли, мозаїку;
- 3) самостійно складати зображення з частин;
- 4) правильно орієнтуватися на площині.

Кожен показник оцінюється в 2 бали. У підсумку вища оцінка становить 8 балів.

Критерії оцінювання

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- правильно, послідовно виконує завдання;
- самостійно орієнтується на площині.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- складає зображення за допомогою вихователя;

- у складанні сюжетних композицій іноді допускає помилки;
- не завжди правильно орієнтується на площині.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- правильно виконує завдання;
- допускає помилки;
- не орієнтується на площині паперу.

Таким чином, кількість балів при високому рівні становить 6–8 балів; при середньому рівні – 4–5 балів; при початковому рівні – 0–3 бали.

Отримані дані можна заносити в діагностичну карту.

Другий етап

Робота в цій віковій групі здійснюється в таких напрямках:

- 1) викладання готових форм (із 5-ти й більше частин);
- 2) диференціація кольору, форми, величини предметів;
- 3) наклеювання готових зображень.

У зв'язку з цим пропонується діагностика умінь і навичок освоєння аплікаційної діяльності у дошкільнят в середині та в кінці навчального року.

№ 3. Ігрова вправа «Яку картинку можна викласти?»

Мета: виявлення навичок викладання предметів із готових форм (із 5-ти й більше частин).

Показниками виступають навички та вміння:

- 1) виділяти частини цілого предмета (з 5-ти та більше) і визначення їх форми і розташування;
- 2) навички викладання в певній послідовності;
- 3) навички самостійного підбору частин різної форми для створення різних предметів;
- 4) вміння складати з двох частин зображення предмета, правильно розташовуючи їх.

Кожен показник оцінюється в 2 бали. Максимальна кількість – 8 балів.

Критерії оцінки

Дитина отримує 2 бали, якщо:

– володіє умінням виділяти частини предмета та визначати їх форму й розташування;

– самостійно складає з частин зображення предмета;

– орієнтується на площині.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

– допускає помилки при виділенні частин предмета;

– складає зображення предмета за допомогою дорослого;

– погано орієнтується на площині.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

– не виділяє частини цілого предмета;

– не може викласти зображення предмета;

– не орієнтується на площині.

Рівні умінь дітей:

– високий рівень – 6–8 балів;

– середній рівень – 3–5 балів;

– початковий рівень – 0–2 бали.

№ 4. Ігрова вправа «Намісто для Сороки-білобоки»

Мета: виявлення умінь диференціювати колір, форму, величину, розташування під час викладання предметів на площині.

Показниками виступають уміння:

1) ритмічно чергувати предмети відповідно до форми, величини, кольору;

2) викладати в певній послідовності, складаючи задумане;

3) створювати декоративні композиції з геометричних форм, природних матеріалів;

4) самостійно виконувати завдання;

5) точно орієнтуватися на площині.

Кожен показник оцінюється в 2 бали. Максимальна кількість балів – 12.

Критерії оцінки

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- виділяє частини цілого предмета;
- самостійно ритмічно чергує предмети відповідно до форми, величини, кольору;
- точно орієнтується на площині.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- виконує завдання за допомогою вчителя;
- у складанні сюжетних композицій іноді допускає помилки.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- не вміє диференціювати колір, форму, величину;
- не може орієнтуватися на площині;
- не вміє складати сюжетні композиції.

Рівні умінь дітей:

- високий рівень – 10–12 балів;
- середній рівень – 5–9 балів;
- початковий рівень – 0–4 бали.

№ 5. Ігрова вправа «Прикрасимо шарфик»

Мета: виявлення умінь і навичок при наклеюванні готових форм.

Показниками виступають уміння і навички:

- 1) роботи з клеєм;
- 2) викладати й наклеювати готові форми, складаючи знайомі зображення відповідно до кольору, форми, величини;
- 3) складати сюжетні композиції з геометричних фігур;
- 4) із орієнтації на площині аркуша паперу;
- 5) акуратно виконувати роботу.

Кожен показник оцінюється в 2 бали. Максимальна кількість балів – 10.

Критерії оцінки

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- добре знає послідовність нанесення клею на деталь;
- має відпрацьовані навички роботи з клеєм;
- послідовно викладає і наклеює готові зображення;
- добре орієнтується на площині;
- акуратно виконує роботу.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- знання і вміння роботи з клеєм не відпрацьовані;
- уміння наклеювання готових форм сформовані не до кінця;
- навички орієнтування на площині аркуша не закріплені.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- не знає і не вміє працювати з клеєм, пензликом;
- не вміє складати знайомі зображення відповідно до сенсорних еталонів;
- у нього не сформовані навички орієнтування на площині.

Рівні умінь дітей:

- високий рівень – 7–10 балів;
- середній рівень – 4–6 балів;
- початковий рівень – 0–3 бали.

Середня група (5 років)

У середній групі вводиться вирізання і наклеювання зображень.

Відповідно до цього пропонуються такі вправи.

№ 1. Ігрова вправа «Запусти рибку в акваріум»

Мета: виявлення навичок і умінь роботи з ножицями і володіння технікою вирізання зображень.

Показниками виступають уміння та навички роботи з ножицями:

- 1) різання по прямій (короткі, довгі смужки);
- 2) вирізання круглої форми з квадратів і овальної форми з прямокутників;
- 3) перетворення одних геометричних фігур в інші (квадрат у трикутники, прямокутник – у смужки, квадрат – у прямокутники тощо);
- 4) створення з цих фігур зображення різних предметів або декоративних композицій;
- 5) обережне вирізання і наклеювання отриманих зображень;
- 6) самостійність при виконанні завдання;
- 7) точна орієнтація на площині.

Кожен показник оцінюється в 2 бали. Вища оцінка – 16 балів.

Критерії оцінки

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- знає і дотримується правил роботи з ножицями;
- має відпрацьовані технічні навички та вміння;
- виявляє ініціативу та самостійність при виконанні завдання.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- не завжди дотримується правил роботи з ножицями, частково сформовані вміння правильно їх тримати;
- навички та вміння різання ножицями сформовані не до кінця;
- потребує допомоги педагога при виконанні завдання.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- не знає і не дотримується правил роботи з ножицями;
- навички вирізання не сформовані;
- навички наклеювання готового зображення не засвоєні.

Рівні умінь дітей:

- високий рівень – 11–16 балів;

- Середній рівень – 7–10 балів;
- Початковий рівень – 0–6 балів.

Старша група (6-7 років)

Робота в цій віковій групі побудована на навчанні симетричного (раціонального) і силуетного вирізання, а також використанні різних аплікаційних технік для створення виразного зображення. Для визначення аплікаційних умінь і навичок пропонуються такі вправи:

№ 1. Ігрова вправа «Гарні луки» (метелики, квіти)

Мета: виявлення навичок вирізання симетричних фігур (зображень).

Показниками аплікаційних умінь і навичок є:

- 1) навички симетричного вирізування;
- 2) уміння координувати рухи рук відповідно до предметних зображень;
- 3) композиційні вміння;
- 4) навички точного акуратного виконання завдання;
- 5) уміння орієнтуватися на площині;
- 6) уміння складати сюжетні аплікації (за зразком, за задумом);
- 7) уміння збагачувати зображення деталями;
- 8) самостійність;
- 9) оригінальність.

Кожен показник оцінюється в два бали. Найвища оцінка – 18 балів.

Критерії оцінки

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- добре володіє навичками симетричного вирізування;
- точно, чітко орієнтується на площині;
- самостійно складає сюжетні аплікації за зразком і за задумом.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- навички симетричного вирізування не відпрацьовані;

- допускає помилки при орієнтуванні;
- існує необхідність допомоги педагога.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- навички симетричного вирізування відсутні;
- дитина безпорадна у виконанні завдання.

Рівні умінь дітей:

- високий рівень – 13–18 балів;
- середній рівень – 7–12 балів;
- початковий рівень – 0–6 балів.

№ 2. Ігрова вправа «Танцюючі зайчики» (силуетне вирізання)

Мета: виявлення у дітей навичок вирізання силуетних форм.

Показниками умінь і навичок є:

- 1) навички силуетного вирізання;
- 2) уміння координувати рухи рук;
- 3) композиційні вміння;
- 4) точність виконання;
- 5) самостійність;
- 6) оригінальність задуму, фантазія.

Кожен показник оцінюється в 2 бали. У підсумку найвища оцінка – 12 балів.

Критерії оцінки

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- володіє навичками силуетного вирізання;
- координація рухів яскраво виражена;
- володіє композиційними вміннями;
- самостійно виконує оригінальні зображення.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- навички силуетного вирізання недостатньо відпрацьовані;

- допускає помилки при виконанні завдання;
- існує необхідність допомоги педагога.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- навички симетричного вирізування відсутні;
- дитина безпорадна у виконанні завдання.

Старша група (діти 6-7 років)

Робота в цій групі спрямована на закріплення вже освоєних знань, умінь і навичок: вирізування симетричних фігур з паперу, складеного в кілька разів, по намальованому контуру; силуетне вирізування, різні прийоми і техніки (обривання, напівоб'ємні, об'ємна аплікація тощо), із використанням природного матеріалу, тканини, хутра, шкіри способом набризку, оригамі, плетіння деталей тощо.

№ 1. Ігрова вправа «Осінній колаж» (початок навчального року), «Квітучий сад» (в кінці навчального року)

Мета: виявлення аплікаційних навичок і використання різних технік.

Показниками умінь і навичок є:

- 1) зображення предметів, використовуючи папір різної фактури;
- 2) створення сюжетних і декоративних композицій;
- 3) уміння планувати свою роботу;
- 4) навички використання різних технік;
- 5) уміння та навички здійснення контролю й самоконтролю;
- 6) уміння оцінити свої зусилля для досягнення мети;
- 7) оригінальність.

Критерії оцінки:

Кожен показник оцінюється в 2 бали. У підсумку найвища оцінка – 12 балів.

Дитина отримує 2 бали, якщо:

- ініціативно вибирає різні способи для створення виразного образу;

- володіє навичками використання різних технік у достатній мірі;
- уміє планувати свою роботу, здійснює контроль і самоконтроль своєї діяльності.

Дитина отримує 1 бал, якщо:

- обирає різні способи (техніки) для створення виразного образу за допомогою дорослого;

- володіє навичками використання різних технік не в повній мірі;
- не вміє планувати та контролювати свою діяльність, оцінювати її.

Дитина отримує 0 балів, якщо:

- не використовує різні техніки для створення виразного зображення;
- не володіє навичками використання аплікаційних технік;
- не вміє контролювати, планувати, оцінювати свою діяльність.

Рівні умінь дітей:

- високий рівень – 9–12 балів;
- середній рівень – 4–8 балів;
- низький рівень – 0–4 бали.

Дидактичні завдання: організація безпосередньо образотворчої діяльності

«Поїзд мчить, тук-тук-тук»

Учити дітей тримати ножиці й різати ними по прямій: розрізати паперовий прямокутник на вузькі смужки. Викликати інтерес до створення з нарізаних смужок «залізниці» та доповнення ліпленням композиції «Поїзд із вагончиками». Познайомити з правилами безпеки під час роботи з ножицями. Розвивати узгодженість у роботі очей і рук. Виховувати акуратність, інтерес до освоєння справжнього інструмента.

«Кольоровий будиночок»

Продовжувати вчити дітей користуватися ножицями: «на око» розрізати широкі смужки паперу на кубики (квадрат) або цеглинки

(прямокутники). Показати прийом поділу квадрата по діагоналі на два трикутники для отримання даху будинку. Викликати цікавість до складання композиції з самостійно вирізаних елементів. Розвивати окомір, почуття форми і композиції. Виховувати самостійність, упевненість у своїх уміннях, акуратність.

«Прикрасимо чашку»

Учитися робити кульки з гофрованого паперу, мнучи квадратики пальцями, а потім розгортаючи їх між долонями. Вчити створювати візерунок для прикраси чашки, використовуючи (вже готові) джгутики і кульки. У подальшому розширювати естетичне сприйняття, художньо-творчі здібності. Закріпити - заняття з квітами: червоний, синій, жовтий. Розвивати дрібну моторику рук, просторові відносини: вгорі, внизу, між.

«Листівка мамі на 8 Березня»

Викликати бажання порадувати мам, бабусь, тобто рідних і близьких жінок. Створити для них щось гарне. Розширювати образні уявлення дітей, розвивати вміння створювати зображення квіткової композиції. Продовжувати формувати навички роботи з кольоровим папером, ножицями. Закріплювати знання про колір і форму. Виховувати увагу, стимулювати уяву. Викликати почуття радості від створеного зображення.

«Неваляшка»

Учити дітей вирізати округлі форми з квадратів шляхом плавного заокруглення кутів. Закріплювати прийоми володіння ножицями. Розвивати почуття форми, естетичне сприйняття. Виховувати самостійність та активність. Закріплювати прийоми акуратного користування папером і клеєм.

«Город зайчика (капустка і морквина)»

Учити дітей створювати аплікативне зображення овочів: моркву – способом розрізання прямокутника по діагоналі і заокруглення куточків, капусту – способом обривності й накладної аплікації. Викликати інтерес

до написання колективної композиції «Город зайчика». Розвивати почуття форми та композиції. Виховувати комунікативні навички, інтерес до співтворчості.

«Різнокольорові метелики»

Розвивати інтерес до клаптикової аплікації як виду діяльності: продовжувати вчити складати малюнок із готових форм, закріплювати вміння наклеювати форму з тканини на картонну основу. Учити створювати колективну композицію, формувати бажання взаємодіяти з дітьми та дорослим під час її створенні. Виховувати естетичний смак, уяву, розвивати креативне мислення.

Ігрові завдання

«Орнамент»

Розвиток уяви, графічних навичок, художнього смаку, знайомство з етнічними орнаментами.

«Зачаровані картинки»

Розвиток уяви дітей. Спонування до встановлення подібності між різними геометричними фігурами та предметами шляхом домальовування або викладання додаткових форм для отримання цілісного зображення.

«Закінчи візерунок на килимку»

Учитися під час побудови візерунка брати до уваги просторові відносини між його елементами, дотримуватися симетрії та ритму; розвивати творчі здібності (самостійне складання дітьми візерунків).

«Метелики»

Розвивати у дітей почуття симетрії (складання крил метеликів з однакових фігур за кольором, розміром і формою в дзеркальній симетрії).

«Склади такий самий предмет»

Учити розрізняти в предметах деталі овальної та круглої форми; знаходити відмінності в частинах двох однакових предметів (парні

картинки); викладати предмети точно за зразком з урахуванням форми і величини їх частин.

«Відбери всі квадрати, відклади всі прямокутники»

Учити дітей розрізняти квадрати й прямокутники за ознаками, групувати фігури за формою, відволікаючись від кольору і величини; бачити в квадратах і прямокутниках форму знайомих предметів (вікон, дверей).

Дата _____
 Група _____
 Кількість дітей _____
 Вихователь _____

Уміння й навички	Результати обстеження		
	Навички сформовані	Навички в процесі становлення	Навички не сформовані
1	2	3	4
Навички тримання: - олівця; - пензля			
Навички положення руки під час малювання: - вертикальних ліній; - горизонтальних ліній			
Навички тримання пензля під час малювання: - широких ліній; - тонких ліній			
Навички ведення ліній пензлем (олівцем)			
Навички вільно володіти олівцем, пензлем під час малювання			
Навички регуляції сили натиску олівця			
Навички уповільнення і прискорення темпу рухів			
Навички зупинення руху			
Навички ритмічного проведення			
Уміння підпорядковувати рухи величині предмета			
Умінні регулювати рух відповідно до завдань зображення			
Створення сюжетної композиції			
Використання кольорів			
Уміння самостійно виконувати завдання			

Висновок _____

Рис. 4.5. Діагностика рівня розвитку технічних навичок малювання дітей старшого дошкільного віку.

**Параметри розвитку дітей старшого дошкільного віку
в образотворчій діяльності**

Рівень розвитку Параметри розвитку	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
1	2	3	4
Оволодіння технічними навичками і вміннями	Повністю володіє технічними навичками і вміннями	Відчуває труднощі в застосуванні технічних навичок і вмінь	Користується допомогою педагога
Розвиток колірної сприйняття	Використовує всю колірну гамму. Самостійно працює з відтінками	Використовує всю колірну гамму	Використовує не більше 2–3 кольорів
Розвиток композиційних умінь	Самостійно складає та виконує композиційний задум	Відчуває труднощі в композиційному рішенні	Зображує предмети не об'єднуючи їх єдиним змістом
Розвиток емоційно-художнього сприйняття, творчої уяви	Бачить красу навколишнього світу, художніх творів, народного декоративно-вжиткової творчості, відображає свій емоційний стан у роботі. Захоплений роботою, створює образи самостійно, використовує в повній мірі набуті навички	Бачить красу навколишнього світу, художніх творів, народної декоративно-вжиткової творчості. Відчуває труднощі в передачі свого емоційного стану через образи	Відчуває красу навколишнього світу, художніх творів, народної декоративно-вжиткової творчості. Але не може самостійно висловити свій емоційний стан через образ, колір

Підготовка дослідження: приготувати аркуші паперу, набір із 6 кольорових олівців. Підібрати тему для малювання відповідно до віку дітей.

Перша серія. Дитину просять намалювати картинку на задану тему.

Друга серія. Дитині пропонують пограти в «художника» та намалювати картину.

Третя серія. Дітям пропонують позмагатися, хто краще намалює картинку.

Обробка даних: виявляють початковий, середній, високий рівень у кожної дитини за кожним пунктом схеми.

Контрольне обстеження проводиться двічі на рік. Це дозволяє оцінити динаміку розвитку дитини, планування подальшої роботи з урахуванням додаткових занять для формування необхідних навичок.

Напрями, за якими слід розвивати руки дітей дошкільного віку під час коригування образотворчих умінь і навичок:

- почуття ритму (уміння координувати слово і рух у заданому темпі);
- ручна умілість (малювання, ліплення, конструювання);
- просторова орієнтація (окомір, орієнтування в зошиті та на аркуші паперу);
- графічні навички (розфарбовування, штрихування, копіювання за зразком, по крапках тощо).

Для розвитку дрібної моторики рук застосовують такі вправи і методичні прийоми:

- пальчикові ігри;
- масаж кистей рук;
- маніпуляції з дрібними предметами (вирізання ножицями, перебирання зерен або круп, застібання гудзиків, конструювання, нанизування намистин, зав'язування мотузочок, збирання мозаїки);
- малювання;
- ліплення (з пластиліну, глини, тіста);
- аплікація;
- ігри з піском і водою;
- спеціальні вправи для підготовки руки до листа.

Окремі завдання діти виконують в ході безпосередньої освітньої діяльності, наприклад, ліплення з пластиліну, глини або солоного тіста, конструюванні, малюванні, аплікації згідно з плануванням.

Крім цього, дітям пропонуються пальчикові ігри, вправи для підготовки руки до листа, також відбувається навчання техніці самомасажу і пальчикової гімнастики. Усі ці вправи увійшли до комплексу вправ, спрямованих на підготовку руки дошкільників до листа через розвиток дрібної моторики рук. (Додаток В).

Діагностика образотворчої діяльності дітей раннього та дошкільного віку

Діагностика передобразотворчої й образотворчої діяльності дітей раннього віку

Показники-норми розвитку: 1 рік 3 місяці

Може тримати олівець і лишати сліди.

Характеристика. На початку другого року дитина поступово відкриває для себе, що «олівець пише». Якщо їй у цей час дати олівець у руку, то вона не завжди починає ним креслити. Випадково взявши його, не звертає уваги на загострений кінець. Вона довго може стукати ним, не підозрюючи, що ним можна креслити. Але потім, коли «відкриє», що ним можна залишати сліди, або якщо дитині показати, як це робити, починає спрямовувати увагу і дуже невміло повертати олівець загостреною частиною до аркуша. Не завжди малюк може залишати сліди, але дуже помітно, що чекає цього. Це перший крок до графічної діяльності. І цей перший крок є ознайомленням з олівцем як із предметом, який, рухаючись, може залишати сліди. До кінця цього періоду (15 місяців) вона починає активно шукати кінчик олівця, втім, не завжди може його використати доцільно й уміло. Суть цього показника полягає в тому, що дитина звертає увагу на олівець як на особливий предмет, тримає його

і намагається спрямовувати один кінець до аркуша паперу або іншої площини.

Діагностика. Від близьких дитини дізнаємося про те, чи давали їй олівець і як вона до нього ставилася. Під час самого дослідження експериментатор дає дитині загострений олівець та аркуш паперу і спостерігає, що вона робитиме. Спостерігає, чи дитина звертає увагу на олівець і як ним користується. Якщо вона цього не робить, а роздивляється або стукає олівцем, то експериментатор бере його і креслить кілька ліній на аркуші, потім знову дає олівець дитині і спостерігає, чи вона почне ним користуватися.

Оцінка. Показавши дитині, що олівець пише (залишає сліди), і давши їй олівець, будемо вважати показник виконаним, якщо вона візьме його і почне рухати ним по аркушу, незалежно від того, залишаються сліди на ньому чи ні. Для позитивної оцінки одна з трьох спроб має бути вдалою.

Показники-норми розвитку: 1 рік 6 місяців

Креслить спонтанно і завзято.

Характеристика. Цей показник виявляє елементарне вміння дитини брати і тримати предмети в руці, використовуючи для певної дії. Часто можна бачити, як сліди від олівця – каракулі – ще більше стимулюють бажання дитини креслити. Слід від олівця служить ніби позитивним стимулятором руху руки і робить цю діяльність дуже завзятою.

Наявність довільного і спонтанного креслення показує, що утворюється комплексне вміння руки. Воно містить властивість брати предмет, який використовується для малювання. Якщо ця дія не здійснюється, то дитина дуже незадоволена. У цьому разі вона діє олівцем як інструментом для досягнення бажаного ефекту.

Діагностика. Кладемо перед дитиною аркуш і даємо олівець. Спостерігаємо, чи почне вона креслити. Якщо вона не робить цього, то експериментатор сам бере олівець і починає креслити або малювати

щось, але так, щоб дитина це бачила. Після цього знову кладе аркуш перед нею і подає олівець. Чекає, поки дитина візьме олівець і почне креслити, що, звісно, відбувається тоді, коли дитина розвивається нормально.

Оцінка. Дитина має зробити хоча б два-три рухи олівцем і залишити сліди. Якщо після першого показу дитина не хоче креслити, показуємо вдруге. Якщо ж і після цього вона не виявляє бажання це робити, то оцінка показника буде негативною. Для позитивної оцінки необхідна одна вдала спроба з двох.

Показники-норми розвитку: 1 рік 9 місяців

Креслить у межах аркуша.

Характеристика. Це перший крок в оволодінні «технікою» передобразотворчої діяльності. Дитина бере й тримає олівець ще невміло, але новий момент у тому, що креслення відбувається під контролем зору. Тому дитина може креслити тільки в межах аркуша, якщо їй показати, як це робити. Це вияв того, що виробляється затримка і в певному розумінні здатність керувати рухами під впливом зовнішньої вказівки (інструкції), підвищена здатність дитини у цьому віці виконувати досить складне завдання, поставлене перед нею. Показник свідчить, що спонтанна діяльність креслення дитини може перейти у звичайну врегульовану діяльність.

Діагностика. Даємо дитині олівець і аркуш розміром 20x20 см. Аркуш треба покласти на щось темне, щоб він чітко окреслювався. Експериментатор каже дитині: «Можеш креслити олівцем на цьому аркуші, не виходячи за його межі? Ось так (показує)». Потім дає олівець дитині, нагадуючи, що виходити за межі аркуша не можна. Якщо дитина не зможе креслити в межах аркуша, даємо другий аркуш, а якщо потрібно, – і третій.

Оцінка. Показник вважається виконаним, якщо хоч одна спроба буде вдалою – дитина креслить у межах аркуша.

Показники-норми розвитку: 2 роки

Наслідуючи, креслить вертикальні та горизонтальні лінії.

Характеристика. Цим виявляється здатність дитини вийти з періоду каракулів і креслити лінії, їх може бути більше або менше, але важливо, щоб це були окремі вертикальні та горизонтальні лінії, залежно від моделі, яку їм надати. У цей період генералізоване збудження нервової системи все ще дуже сильне і переважає в усій руховій діяльності, так само і в рухах рук. Можливість дитини креслити окремі лінії, хоч і наслідуючи, засвідчує такий ступінь зрілості вищих відділень нервової системи, який дає можливість для певної концентрації збудження. Крім того, можливість дитини креслити лінії, наслідуючи, свідчить, що вона вже може відтворити за допомогою діяльності руки те, що робить хтось інший. Отже, цей показник свідчить про поступове закріплення наслідування завдяки визначеній меті й поставленому завданню. Це справжня потреба для цього вікового періоду. Водночас показнику зоровий контроль за рухами руки має ще більше значення. Саме завдяки такому контролю рука формується і вдосконалюється як інструмент людської діяльності.

Діагностика. Даємо дитині аркуш і олівець. На цьому самому аркуші експериментатор креслить одну-дві вертикальні лінії й вимагає від дитини зробити те саме. Потім, незалежно від того, чи накреслить вона її чи ні, він креслить горизонтальну лінію і знову просить накреслити точнісінько таку. Якщо дитина починає карлючити замість того, щоб креслити послідовно вертикальні й горизонтальні лінії, то даємо їй новий аркуш і знову креслимо на ньому горизонтальні й вертикальні лінії. Горизонтальні й вертикальні лінії можна подати комбіновано у вигляді драбини.

Оцінка. Для позитивної оцінки виконання цього показника дитині слід на одному з двох аркушів (з двох спроб) накреслити лінії з чітко горизонтальними або вертикальними напрямками.

Показники-норми розвитку: 2 роки 6 місяців

Креслить криву замкнену лінію.

Характеристика. Зміст цього показника виявляє вищий ступінь перед образотворчою діяльністю. Криву замкнену лінію можна накреслити за допомогою складного пересування руки по колу під контролем зору. Кругові рухи (каракулі) діти роблять ще в два роки в період креслення в межах аркуша. При цих каракулях виходить нанизування колоподібних ліній, що свідчить, швидше, про рухи руки за інерцією. Коли ж дитина креслить тільки одну криву замкнену лінію, то це говорить про здатність дитини керувати і регулювати кругові рухи руки при активній зоровій координації. Особливо важливо під час креслення кривої замкненої лінії те, що дитина може припинити креслення в точно визначений момент. Такого результату досягти важко, бо в цьому віці дитина схильна багаторазово повторювати кругові рухи руки.

Діагностика. Кладемо перед дитиною аркуш паперу та олівець. Із одного боку аркуша експериментатор малює коло і просить дитину спробувати намалювати те саме. Коло можна назвати «кулькою», «м'ячиком» тощо. Коли перша спроба не вдалася, робимо другу.

Оцінка. Показник виконано, якщо дитина один раз із двох зможе намалювати криву замкнену лінію. Правильність кола не береться до уваги при оцінці. Треба лише, щоб була накреслена крива лінія, початок і кінець якої збігалися б.

Показники-норми розвитку: 3 роки

Малює кулю, яблуко, м'ячик тощо.

Характеристика. Хоча за своїм технічним виконанням у цьому показнику майже той самий зміст, що і в попередньому (креслить криву

замкнену лінію), з незначними додатками (хвостик яблука, нитка від кульки, що є комбінацією кривої з прямою лінією), існує в цьому показнику й новий момент, який робить його якісно відмінним від попереднього: дитина, використовуючи набуті уміння креслити прями й криві замкнені лінії, за допомогою цих елементарних засобів зображення може намалювати предмет навколишньої дійсності – кульку, яблуко тощо. У цьому полягає основний зміст такого показника: не тільки в умінні креслити криву замкнену лінію, а й у здатності дитини зрозуміти, що, креслячи лінії – прями й криві, можна зобразити предмет навколишньої дійсності. Саме розуміння того, що предмети можна намалювати, означає важливий момент у психічному розвитку.

Діагностика. Кладемо перед дитиною аркуш і олівець. Експериментатор каже: «Зараз я тобі намалюю кулю. А ти зумієш? Ану, намалюй і ти кульку, тільки щоб була з ниточкою, як моя». Після того, як малюнок з кулькою готовий, експериментатор говорить: «Тепер намалюй мені яблуко, але з хвостиком». Якщо дитина не починає малювати, то експериментатор сам малює, а потім цього вимагає від дитини.

Оцінка. Якими б недосконалими були яблуко чи куля, якщо їм надано круглої форми й особливо якщо дитина стверджує, що одне – яблуко, а друге – кулька, то оцінка буде позитивною. Отже, оцінка містить два критерії: утворення кривої замкненої лінії і ставлення дитини до намальованого як до якогось зображення. Із трьох спроб дві мають бути вдалим для того, щоб уважати показник виконаним.

Діагностика рівня оволодіння образотворчою діяльністю і розвитку творчості дітей дошкільного віку (за програмою Т. Комарової)

У діагностичному дослідженні виділяються два критерії – аналіз продукту діяльності дітей та аналіз процесу діяльності. Результати

підсумовуються за кожним критерієм у кількісну оцінку на основі виділених показників та їх числових значень.

Критерій 1. Аналіз продукту діяльності

Поділивши якісні показники за видами малювання (предметне, сюжетне і декоративне), виділяємо низку критеріїв:

1. Предметне малювання.

Форма:

- а) форма відтворене точно – 3 бали;
- б) є незначні спотворення – 2 бали;
- в) спотворення значні, форма не вдалася – 1 бал.

Будова:

- а) правильно намальовані всі частини предмета – 3 бали;
- б) є незначні спотворення – 2 бали;
- в) будову передано не точно – 1 бал.

Пропорції:

- а) пропорції передані точно – 3 бали;
- б) є незначні спотворення у відтворенні співвідношення частин – 2 бали;
- в) пропорції неправильні (значні спотворення) – 1 бал.

Колір:

- а) дитина використовує складну колірну палітру, змішуючи фарби і красиво підбирає потрібні відтінки – 3 бали;
- б) кольори передані правильно, але не точно (колір не змішаний на палітрі, а взятий з баночки) – 2 бали;
- в) кольори не відповідають предметам, дитина використовує лише 1–2 фарби, а не всі наявні – 1 бал.

2. Сюжетне малювання.

Розташування на аркуші:

а) предмети розташовані із застосуванням найпростішої перспективи – 3 бали;

б) предмети розташовані на смузі листа лінійно – 2 бали;

в) предмети розташовані на аркуші хаотично – 1 бал.

Втілення задуму:

а) задум отримано з реального життя дитини і викликає яскраве емоційне ставлення – 3 бали;

б) дитина змальовує або малює завчений сюжет – 2 бали;

в) дитина не має задуму, завдання викликає труднощі – 1 бал.

Передача руху:

а) рух передано досить чітко – 3 бали;

б) рух передано невизначено – 2 бали;

в) зображення статичне – 1 бал.

Співвідношення предметів за величиною:

а) предмети намальовані з урахуванням пропорційних зв'язків – 3 бали;

б) співвідношення правильні лише частково (деякі предмети відтворені правильно, а те, що дитині здається значущим, – крупніше) – 2 бали;

в) предмети не мають зв'язків – 1 бал.

Використання кольору:

а) дитина використовує складні кольори (змішані на палітрі) з правильним їх розташуванням – 3 бали;

б) використовує багато фарб, палітрою не користується – 2 бали;

в) використовує 1–2 фарби, палітрою не користується – 1 бал.

3. Декоративне малювання.

Композиція у складанні візерунка:

а) композиція симетрична і гармонійна – 3 бали;

б) є недоліки в композиції візерунка – 2 бали;

в) композиція не правильна – 1 бал.

Володіння пензлем:

а) дитина вільно володіє пензлем – 3 бали;

б) часто забуває, як працювати пензлем, зображення має недоліки – 2 бали;

в) не володіє пензлем – 1 бал.

Правильність виконання елементів:

а) усі елементи розпису зображені в цілому правильно – 3 бали;

б) деякі елементи не вдалися – 2 бали;

в) елементи зображені не правильно, малюнок не вдався – 1 бал.

Рішення в кольорі:

а) дитина використовує кольори, характерні відповідному промислу; помітні відтінки – 3 бали;

б) відтінки не помітні, палітрою не користується (майже не користується) – 2 бали;

в) колір не відповідає художньо-стильовим особливостям промислу – 1 бал.

Інтерпретація результатів

Усі бали підсумовуються за кожною дитиною. Максимальна кількість балів – 39, мінімальна – 13.

Рівні оволодіння образотворчою діяльністю і розвитку творчості:

– високий рівень: 30–39 балів;

– середній рівень: 20–29 балів;

– початковий рівень: 13–19 балів.

Критерій 2. Аналіз процесу діяльності

1. Характер лінії

Характер лінії:

а) злита – 3 бали;

- б) переривчаста – 2 бали;
- в) тремтяча (жорстка, груба) – 1 бал.

Характер натиску:

- а) середній – 3 бали;
- б) сильний, енергійний, іноді продавлений папір – 2 бали;
- в) слабкий (іноді ледь видний) – 1 бал.

Розфарбовування (розмах):

- а) дрібними штрихами, які не виходять за межі контуру – 3 бали;
- б) великими, розмашистими рухами, що іноді виходять за межі контуру – 2 бали;
- в) лініями чи мазками в різних хаотичних напрямках, що виходять за межі контуру – 1 бал.

Регуляція сили натиску:

- а) сила натиску регулюється – 3 бали;
- б) не завжди регулюється сила натиску і розмах – 2 бали;
- в) не регулюється сила натиску, вихід за межі контуру – 1 бал.

2. Регулювання діяльності

Ставлення до оцінки дорослого:

- а) адекватно реагує на зауваження дорослого, намагається виправити помилки, неточності – 3 бали;
- б) емоційно реагує на оцінку дорослого (у разі схвалення – радіє, темп роботи зростає, у разі зауваження – зменшується, діяльність уповільнюється або зовсім припиняється) – 2 бали;
- в) байдужий до оцінки дорослого (діяльність не змінюється) – 1 бал.

Самооцінка зображення:

- а) адекватна – 3 бали;
- б) неадекватна – 2 бали;
- в) відсутня – 1 бал.

3. Емоційне ставлення

- а) до запропонованого завдання – 3 бали;
- б) до процесу діяльності – 2 бали;
- в) до продукту власної діяльності – 1 бал.

4. Рівень самостійності

Самостійність у процесі виконання завдання:

а) виконує завдання самостійно, без допомоги педагога, в разі необхідності звертається із запитаннями – 3 бали;

б) потрібна незначна допомога, з питаннями до дорослого звертається рідко – 2 бали;

в) необхідна підтримка і стимуляція діяльності з боку дорослого, сам з питаннями до дорослого не звертається – 1 бал.

Самостійність задуму:

а) самостійність задуму – 3 бали;

б) оригінальність зображення – 2 бали;

в) прагнення до найбільш повного розкриття задуму – 1 бал.

Інтерпретація результатів

Усі бали підсумовуються окремо за кожною дитиною. Максимальна кількість балів – 27, мінімальна – 9.

Рівні оволодіння образотворчою діяльністю і розвитку творчості:

– високий рівень: 22–27 балів.

– середній рівень: 16–21 балів.

– початковий рівень: 9–15 балів.

Тест «Будиночок» (оцінювання вміння дитини дошкільного віку діяти за зразком в образотворчій діяльності)

Обладнання: чистий аркуш паперу й олівець для дитини, зразок будиночка (рис. 4.6.).

Інструкція: «Подивися уважно на зразок і постарайся якомога точніше намалювати такий самий будиночок на своєму папері. Якщо

ти щось не так намалюєш, то стирати гумкою не можна, а потрібно поверх неправильного або поруч намалювати правильно».

Інтерпретація результатів

У процесі малювання спостерігають за тим, як дитина виконує завдання: наскільки часто дивиться на зразок; чи проводить повітряні лінії над малюнком-зразком, що повторюють контури картинки; звіряє виконане зі зразком або, мигцем глянувши на нього, малює по пам'яті; чи відволікається під час роботи; чи ставить питання тощо. Коли дитина повідомляє про закінчення роботи, їй пропонують перевірити, наскільки все виконано правильно. Якщо вона знайде неточності у своєму малюнку, їх можна виправити. Не потрібно вносити які-небудь корективи в малюнок дитини і не слід нічого підказувати.

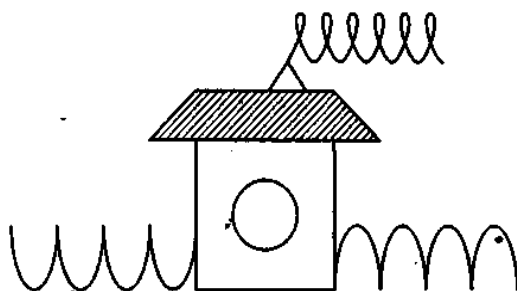

Рис. 4.6. Зразок будиночка.

Інтерпретація результатів

Початковий рівень: малюнок збільшений більш ніж у 2 рази, відсутні більше 3-х важливих деталей, неправильне штрихування даху, не вийшли елементи, що зображують тин і дим, багато розривів; на запитання про наявність помилок дитина відповідає негативно.

Середній рівень: увесь малюнок скопійований з невеликим збільшенням, відсутня одна деталь, яку дитина сама домальовує після додаткового запитання, допущено не більше 3-х розривів ліній.

Високий рівень: малюнок скопійований майже точно, є невеликі помилки, пов'язані з неправильним зображенням.

Тест «Розфарбуй малюнок» (автор Є. Кравцова)

Мета: визначити рівень розвитку довільності як здатності діяти відповідно до поставленого завдання з образотворчої діяльності. Розуміння задачі є одним із найважливіших умов успішності формування навичок образотворчої діяльності. Прийняття задачі передбачає два аспекти: особистісний – бажання виконати поставлену педагогом задачу, та когнітивний – розуміння того, що треба робити і що повинно вийти в результаті виконання завдання з образотворчої діяльності.

Інструкція: «Розфарбуй картинку так, як у мене. Уважно перевірте себе, чи правильно ви зафарбували? Ваш малюнок схожий на мій?». Експериментатор кілька секунд демонструє картинку, де попередньо дерево зафарбоване в червоний колір, небо – у чорний, сонце – в зелений, землю – в синій.

Матеріали: дві однакові заготовки контурного малюнка, один із яких попередньо зафарбований у нетрадиційні кольори (дерево – червоне, небо – чорне, сонце – зелене, земля – синя).

Інтерпретація результатів представлено у табл. 4.6.

Таблиця 4.6.

Інтерпретація результатів тесту «Розфарбуй малюнок»

Рівні розвитку	Якості виконання завдання	Характер прийняття задачі (у балах)
1	2	3
Високий рівень	Діти завдання виконують повністю. Коли їх запитують, чи все вони правильно зробили, вони не просто відповідають, а намагаються аргументувати свої слова: «Тут небо чорне, і у мене теж чорне, значить, правильно».	Розуміє задачу (3 бали)
Середній рівень	Формально завдання виконуються неправильно. Діти використовують кольори, що не відповідають еталону, але коли дорослий починає цікавитися кожним предметом окремо, учасники цієї групи помічають свої помилки: «Ой, тут треба було зафарбувати червоним олівцем, а я зробив зеленим».	Сприймає, але не розуміє задачу (2 бали)

1	2	3
Достатній рівень	Діти уважно розглядають малюнок, при виконанні завдання частково або повністю розфарбовують предмети на картинці, але не відповідно еталонів. Під час оцінки своїх результатів вони часто розмірковують про доцільність обраного кольору для розфарбовування малюнку, говорять: «Дерево не червоне, а зелене, а так не буває» тощо.	Розуміє задачу, але не сприймає її (1 бал)
Початковий рівень	Діти виконують завдання неправильно, вони розфарбовують картинку в ті кольори, які їм подобаються. Коли їх просять порівняти результат із зразком, вони не помічають помилок. Навіть коли їх запитують про кожне зображення окремо («А дерево у тебе на малюнку таке як у мене?»), вони дають стверджувальну відповідь, інколи навіть не глянувши на малюнок.	Не сприймає та не розуміє задачу (0 балів)

Водночас важливі такі варіанти: дитина сприймає та розуміє задачу, хоче виконувати завдання і знає, що треба робити; дитина сприймає, але не розуміє задачу (хоче виконати, але погано знає, як треба діяти); дитина не сприймає і не розуміє задачу (хоч і знає, що від неї вимагають, але не хоче виконати, або хоче виконати по-своєму).

Для визначення причин недостатнього розвитку вміння сприймати задачу, треба звернути увагу на розвиток мотивів образотворчої діяльності (сприйняття задачі) і мисленневих здібностей: рівень узагальнення (розуміння задачі).

Показники сформованості вмінь і навичок образотворчої діяльності: сприйняття та розуміння дитиною поставлених задач, переважна орієнтація на якість виконання. Несприйняття чи нерозуміння задач, переважна орієнтація на швидкість виконання завдання без урахування якості, оцінюється як показник несформованості вмінь і навичок образотворчої діяльності.

Приклад заповнення карти спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина у світі культури» наведено в додатку Б.

4.4. Діагностика за освітньою лінією «Гра дитини»

Діагностика ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Освітня лінія «Гра дитини» передбачає розвиток у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості в ігровій діяльності та формування у них стійкого інтересу до пізнання довкілля та реалізації себе в ньому. Гра забезпечує задоволення ігрових уподобань кожної дитини, сприяє виникненню дружніх, партнерських стосунків та ігрових об'єднань за інтересами, спонукає до обміну думками, оцінювання себе й інших, заохочує до імпровізації, висловлювання власних оцінно-етичних суджень.

Гра як провідна діяльність. Надає перевагу грі як провідній діяльності. Зацікавлено ставиться до ігрової діяльності, використовує власний досвід для створення ігрових задумів; реалізує в них свої пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби. У власній грі відтворює знання та моральні уявлення, задовольняє інтерес до довкілля, творчо відображає діяльність, взаємини дорослих, реальні й уявні події, ситуації. Активно відтворює свої життєві враження у рольовій грі, використовуючи виразні засоби. Може самостійно реалізувати власні ігрові задуми, обирати ігри, іграшки. Бере участь у різних видах ігор: сюжетно-рольових, конструкторсько-будівельних, дидактичних, словесних, настільно-друкованих, рухливих зі співом, діалогом, режисерських, театралізованих, українських народних іграх. Грає на самоті, об'єднується з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань. Дотримується рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування.

Сюжетно-рольова гра. Розуміє, що гра має сюжет; ініціює, обирає, підтримує та вибудовує різні сюжети; розгортає, збагачує ігровий задум. Урізноманітнює сюжет гри, відображає в ньому реальні або уявні події

з особистого життя та людей із найближчого оточення, творчо застосовує набуті уявлення про довколишній світ. Відповідально ставиться до вибору та виконання ігрової ролі, відтворює в ній не лише побутові дії, а й характерні особливості персонажів, міжособистісні стосунки; може і виконувати роль за себе та за іншого персонажа (реального або уявного). Усвідомлює необхідність дотримання правил гри, їх призначення, контролює виконання правил усіма учасниками гри. Може самостійно запропонувати нове правило для ефективного перебігу гри. Раціонально використовує предметно-ігрове середовище для реалізації ігрових задумів, здійснює заміщення на рівні ігрових дій, предметів, подій.

Конструкторсько-будівельні ігри. Виявляє інтерес і бажання до відображення широкого кола об'єктів довколишньої дійсності, використовуючи водночас попередньо набутий досвід діяльності з різними конструкторами (у тому числі LEGO), природним і штучним матеріалом; уміє планомірно розглядати предмети і споруди, виокремлювати в них основні складові конструкції, їх співвідношення за розмірами, формами, розташуванням; створює власні роботи за зразком, умовою, задумом; добирає необхідний матеріал, деталі; використовує різні способи створення будівлі та елементи оздоблення; уміє діяти послідовно, злагоджено з іншими учасниками, наявна здатність аналізувати результати власної та спільної діяльності.

Іграшка. Знає, впізнає і називає різні види іграшок: образні – ляльки (хлопчики, дівчатка, жінки, чоловіки, бабусі, дідусі) та іграшки, що зображують тварин і птахів; сенсорно-дидактичні (геометричні фігури і втулки, мозаїка, кільця, бірюльки, діжки, палички, розбірні матрешки і пірамідки тощо); глиняні, м'які, дерев'яні, металеві українські народні іграшки (тварини, птахи, ляльки, посуд, писанки, сюжетні дерев'яні іграшки, свищики тощо) та місце їх виготовлення (Опішне, Косів, Яворів тощо); конструктивно-будівельні, спортивні, технічні, іграшки-саморобки,

настільно-друковані. Використовує іграшки відповідно до призначення та їх змісту. Має уявлення про варіативні можливості використання різних іграшок. Сприймає іграшки як образ предмета реального або казкового світу, розуміє її зовнішні особливості; бережливо ставиться до них, дотримується порядку в ігровому куточку.

Формування особистості в грі. Усвідомлює себе активним учасником ігрової діяльності. Домагається визнання іншими дітьми своїх успіхів, схвалює якісне виконання ролі іншими. Узгоджує в ході гри свої та інших дітей бажання та можливості. Усвідомлює, що у грі є обов'язки: діяти відповідно з правилами, справедливо розподіляти ролі та іграшки, узгоджувати особистісні інтереси з груповими тощо. Самостійно визначається із сюжетом гри, засобами виразності, змістом ігрових дій, вибором іграшок. Відповідально ставиться до обов'язків, пов'язаних із роллю. Виявляє творчість, імпровізацію, пропонує оригінальні ідеї для покращення гри. Обирає для гри безпечне місце й атрибути.

Ігрова компетенція. Обізнаність різними видами іграшок; здатність їх використовувати в самостійних іграх; організовувати різні види ігор (рухливі, народні, ігри з правилами, сюжетно-рольові тощо) відповідно до їх структури (не ігрова ситуація, ігрова роль, ігрові правила); реалізовувати власні ігрові задуми; дотримуватись ігрового партнерства та рольових способів і поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри.

Показники нервово-психічного розвитку (за Н. Карпенко-Сашньювою)

Другий рік життя

Гра і дія з предметами

Матеріал: лялька, чашечка, тарілочка, ложечка.

Методика: організуємо ігрову ситуацію, розклавши перед дитиною зазначені предмети, і пропонуємо їй погодувати ляльку. Якщо дитина самостійно не включається у гру, можна показати кілька дій.

Показник вважається виконаним, якщо дитина підносить чашечку, ложечку до рота ляльки самостійно або після показу дорослого.

Примітка: цей показник можна не перевіряти, якщо дитина виконала його під час перевірки розуміння мовлення.

Матеріал: кубики, цеглинки.

Методика: пропонуємо дитині пограти – збудувати машину, будинок; дії можна показати.

Показник вважається виконаним, якщо дитина самостійно або за прикладом дорослого складає з кубика і цеглинки машину; пересуває машину, імітує рух машини або будує будинок: кладе один кубик на другий тощо.

Матеріал: стержень із 4–5 кільцями.

Методика: дитині пропонують надіти кільця на стрижень.

Показник вважається виконаним, якщо дитини наділа на стрижень усі кільця без урахування величини.

Для виконання показника розвитку гри і дій з предметами треба, щоб дитина самостійно або за прикладом дорослого виконала всі три завдання.

Рухи: ходить тривалий час не сідаючи, міняє положення (пересідає, нахиляється, повертається).

Методика: у природній ситуації спостереження за рухами дитини під час її самостійної активності.

Показник вважається виконаним, якщо дитина під час самостійної діяльності присідала, нахилялася, поверталася, довго ходила, не сідаючи.

Навички: самостійно їсть густу страву ложкою.

Методика: природна ситуація під час сніданку чи обіду.

Показник вважається виконаним, якщо дитина самостійно їсть страву (кашу, пюре) з глибокої тарілки, при цьому може залишити її недоїденою або виявити неохайність.

Дитина відтворює у грі окремі дії, які часто спостерігала у повсякденному житті.

Матеріал: лялька, носовичок.

Методика: ситуацію спеціально створює дорослий. Поклавши перед дитиною ляльку і носовичок, він каже: «У мене брудний носик. Що ж робити?».

Показник виконано, якщо дитина бере носовичок і притуляє ляльці до носа.

Матеріал: ляльки з волоссям, гребінець.

Методика: ситуація спеціально створена. Дорослий каже дитині: «У ляльки скуйовджене волосся. Ось гребінець. Як її причесати?».

Показник вважається виконаним, якщо дитина притуляє гребінець до голови ляльки і водить ним по волоссю.

Рухи: дитина переступає через перешкоди (брусочки) приставними кроками.

Матеріал: 4 брусочки.

Методика: на занятті з гімнастики на підлозі на деякій відстані один від одного кладуть брусочки. Дитині пропонують гру: переступати через брусочки. Якщо вона не розуміє завдання, можна показати дії, а потім стати перед нею і покликати її до себе.

Показник виконано, якщо дитина переступила через брусочки приставним кроком самостійно або за прикладом дорослого.

Навички: самостійно їсть рідку страву ложкою.

Матеріал: глибока тарілка із рідкою кашею, десертна ложка.

Методика: у природній ситуації за обідом.

Показник вважається виконаним, якщо дитина самостійно з'їдає 3/4 рідкої страви десертною ложкою, тримає держак ложки рукою зверху (в кулаці).

Гра і дії з предметами

Дитина відтворює низку послідовних дій (початок сюжетної гри).

Матеріал: лялька пупсик-голячок 35 см, губка, рушник, кубик (ніби мило), ванночка.

Методика № 1: ситуацію створює у грі дорослий. Розклавши предмети, дитині говорять: «Лялька замурзана. Що ж робити, щоб вона знову стала чистенькою?».

Показник вважається виконаним, якщо дитина відтворює з лялькою послідовні дії купання: садить ляльку у ванну, використовує кубик як мило, тре губкою, миє рукою частини ляльки, витирає рушником; усі предмети використовує за призначенням.

Методика № 2: спостереження за дитиною у ситуації самостійної гри, коли вона проводить низку послідовних дій: годує ляльку, миє посуд, витирає її, «лікує» тощо.

Показник можна вважати виконаним, якщо дитина у будь-якій ситуації відтворює низку послідовних дій, використовуючи предмети за призначенням.

Розвиток рухів: дитина переступає через перешкоди перемінним кроком.

Матеріал: 3–4 брусочки.

Методика: на відстані 20 см кладуть брусочки, дитині пропонують переступати через них. Якщо зі словесної інструкції дитина не зрозуміла, як треба діяти, дорослий показує особисто.

Поведінка дитини: крокує через брусочки перемінним кроком.

Навики: частково самостійно одягається.

Методика: ситуація природна під час одягання на прогулянку або після сну. Дитині пропонують самотійно вдягнутися.

Показник вважається виконаним, якщо самотійно, без допомоги дорослого, дитина одягала шапку, взулася у капці.

Третій рік життя

Гра. Гра має сюжетний характер, дитина відтворює з життя оточення взаємозв'язок і послідовність дій.

Матеріал: обладнання для гри «у лікаря», «перукаря», побутові ігри.

Методика: ситуацію підготовлено вихователем, іграшки для різних сюжетних ігор розкладені довільно.

Показник виконано, якщо розгорнутий сюжет будь-якого одного змісту, є послідовні, взаємопов'язані дії.

Конструювання: дитина самотійно робить прості сюжетні будівлі та називає їх.

Матеріал: будівельний матеріал різної геометричної форми (10–14 шт.) по 2 шт. кожної форми.

Методика: ситуація спеціально організована на занятті з будівельним матеріалом: дитині дають набір відповідних матеріалів і пропонують будь-що збудувати.

Показник виконано, якщо дитина змогла зробити 1–2 прості сюжетні будівлі та обов'язково назвала їх. Будівля має бути схожа на предмет, яким його називає дитина (наприклад, стіл, стілець, ліжечко, будинок).

Навички:

1. Повністю одягається, але ще не може застібати гудзики та зав'язувати шнурки.

Методика: ситуація природна під час одягання після сну або під час вдягання на прогулянку. Показник виконано, якщо дитина самотійно одягає сорочку, колготки, шапку, пальто.

2. Їсть охайно.

Методика: ситуація природна під час годування. Показник виконано, якщо дитина не залишила сміття на столі, не забруднила одяг їжею.

Розвиток рухів: дитина переступає через палку або мотузку, горизонтально підняту на 20–28 см.

Матеріал: палка або мотузка.

Методика: на занятті з фізкультури дорослий пропонує дитині переступати через палку або мотузку, підняту від підлоги на 20–28 см.

Показник виконано, якщо вільно, не зачепивши палки або мотузки, дитина переступила.

Гра. Дитина застосовує елементи рольової гри.

Матеріал: різноманітні сюжетні іграшки.

Методика № 1: в ігровій кімнаті дібрано атрибути для різноманітних сюжетних ігор. Дорослий веде запис гри дитини протягом 20–30 хв. Показник виконано, якщо дитина відображає будь-який сюжет, виконує роль, яку визначає словом-назвою.

Методика № 2: ситуація природна під час самостійних ігор дітей. Дорослий спостерігає за грою дитини і запитує: «Хто ти зараз?», «Уяви, хто ти зараз?».

Показник виконано, якщо на запитання дорослого дитина називає свою роль відповідно до виконуваних дій.

Конструювання: з'являються складні сюжетні будівлі.

Матеріал: різні геометричні будівлі, фігури (10–14 шт.) по 2 шт. кожної форми. Розмір матеріалу залежить від місця організації заняття дитини (за столом або на підлозі; якщо за столом надається середній або маленький матеріал, якщо на підлозі – великий будівельний матеріал).

Методика: дорослий пропонує матеріал і заохочує до будівельної діяльності.

Показник виконано, якщо дитина збудувала сюжетну забудову та обіграє її (наприклад, гараж, дорогу, ліжко або будинок).

Образотворча діяльність. За допомогою пластиліну, олівця, фарби дитина зображує прості предмети і називає їх.

Матеріал № 1: шматочок пластиліну циліндричної форми завдовжки 4–5 см діаметром 2 см.

Методика: дитині дають шматочок пластиліну у вигляді циліндра й пропонують що-небудь зліпити. Показник виконано, якщо вона зображує з пластиліну будь-який предмет і обов'язково називає його. Водночас він має бути схожий на предмет, який називала дитина.

Матеріал № 2: аркуш паперу, олівці або фарби (гуаш, розведена до густоти сметани).

Методика: дорослий пропонує що-небудь намалювати.

Показник виконаний, якщо дитина намалює і назве предмет або зображення (малюнок має бути схожий на предмет, який називає дитина).

Навички: самостійно одягається, може застібати гудзики, зав'язувати шнурки (з незначною допомогою дорослого).

Методика: у природній ситуації під час одягання дорослий надає незначну допомогу у застібанні гудзиків та зав'язуванні шнурків (за потреби).

Показник виконано, якщо дитина самостійно вдягається (можлива лише незначна допомога дорослого у застібанні гудзиків та зав'язуванні шнурків).

Методики для визначення рівня розвитку дитини третього року життя

Визначення рівня розумового розвитку (за А. Фроловою)

Визначення рівня розвитку ігрової діяльності

Використання у грі образних іграшок

Запропонуйте дитині погратися, поклавши перед нею ляльку, чашку і ложечку. Не даючи жодних подальших інструкцій, спостерігайте, як вона використає ці іграшки.

Якщо дитина одразу самостійно починає гратися іграшками, можна запропонувати їй ще кілька: лялькове ліжечко, коляску, одяг для ляльки тощо, які допоможуть зрозуміти, перейшла чи ні дитина від відображальної до сюжетної гри.

Використання у грі предметів-замінників

Можна продовжити попереднє діагностичне завдання. Забрати (бажано непомітно для дитини) чашку та ложечку, натомість в полі зору дитини розташувати можливі замітники: кубик, олівець тощо, і запропонувати дитині знову «нагодувати ляльку кашею».

Вивчення особливостей сюжетно-рольової гри (за Г. Урунтаєвою та Ю. Афонькіною)

Проведення дослідження. Спостереження здійснюється в природних умовах за самостійною сюжетно-рольовою грою дітей 2–7 років.

Обробка даних. Аналіз протоколів проводять за схемою:

Задум гри, постановка ігрових цілей і завдань

1. Як виникає задум гри (визначається ігровим середовищем, пропозицією однолітка, з ініціативи самої дитини тощо)?
2. Чи обговорює задум гри з партнерами, враховує їхню точку зору?
3. Наскільки стійкий задум гри? Чи бачить дитина її перспективу?
4. Задум статичний або розвивається по ходу гри? Наскільки часто спостерігається імпровізація?
5. Чи вміє сформулювати ігрову мету і завдання словесно та запропонувати його іншим дітям?

Зміст гри

1. У чому основний зміст гри (дія з предметами, побутові або суспільні взаємини між людьми)?

2. Наскільки різноманітний зміст гри? Як часто повторюються ігри з однаковим змістом? Яке співвідношення предметних, побутових ігор та ігор, що відображають суспільні відносини?

Сюжет гри

1. Наскільки різноманітні сюжети ігор? Вказати їх назву і кількість.
2. Яка стійкість сюжету гри, тобто наскільки дитина слідує одному сюжету?
3. Скільки подій дитина об'єднує в один сюжет?
4. Наскільки розгорнутий сюжет? Він становить ланцюжок подій або одночасно дитина є учасником декількох подій, охоплених сюжетом?
5. Як виявляється вміння спільно будувати і творчо розвивати сюжет гри?
6. Наявні джерела сюжетів гри (кінофільми, книги, спостереження, розповіді дорослих тощо).

Виконання ролі та взаємодія дітей у грі

1. Чи позначає виконувати роль словом і за яких умов (до гри або під час неї)?
2. Використання засобів для взаємодії з партнером по грі (рольова мова, наочні дії, міміка і пантоміміка).
3. Відмінні особливості рольового діалогу (ступінь розгорнутості: окремі репліки, фрази, тривалість рольового діалогу, спрямованість до іграшки, реального або уявного партнера).
4. Передає чи ні і які саме характерні особливості персонажів?
5. Як бере участь у розподілі ролей? Хто керує цим процесом? Які ролі частіше виконує, головні або другорядні? Як ставиться до необхідності виконувати другорядні ролі?
6. Ігрове об'єднання: дати характеристику цього об'єднання (чисельність, стійкість і характер взаємин).
7. Наявність у дитини улюблених ролей та їх кількість у різних іграх.

Ігрові дії та ігрові предмети

1. Використання дитиною у грі предметів-замінників і яких саме. За яким принципом вона вибирає предмети-замінники і використовує у грі.

2. Наявність словесних позначень предметам-замінникам, наскільки легко це робить.

3. Хто є ініціатором вибору предмета-замінника: сама дитина або дорослий? Наявність власного варіанту заміщення.

4. Використання пропозиції у грі образних іграшок і як часто. Наявність у дитини улюблених іграшок.

5. Характеристики ігрових дій: ступінь узагальненості, розгорнутості, різноманітності, адекватності, узгодженості своїх учинків із діями партнера по грі. Роль слова у здійсненні ігрових дій.

6. Сприйняття уявної ситуації, розуміння її умовності, гра з уявними предметами.

Ігрові правила

1. Правила як регулятор гри. Чи усвідомлюється їхня функція дитиною?

2. Як співвідносить дитина виконання правил з узятою на себе роллю?

3. Чи стежить за виконанням правил іншими дітьми? Як реагує на їхнє порушення правил партнерами по грі?

4. Ставлення до зауважень партнера по грі з приводу виконання ним правил.

Досягнення результату гри

1. Як співвідносяться первинний задум і його реалізація у грі?

2. Співвіднесення дитиною свого задуму з досягнутим результатом.

3. Засоби досягнення реалізації задуму.

Особливості конфліктів у грі

1. Причини виникнення конфліктів (розподіл ролей, виконання правил, володіння іграшкою тощо).

2. Способи вирішення конфліктів.

Ігрове середовище

1. Чи готує ігрове середовище наперед або підбирає предмети по ходу гри?

2. Використання запропонованого ігрового середовища (устаткування ігрового куточка) і як саме.

Роль дорослого в керівництві грою

1. Чи звертається дитина до дорослого в процесі гри і з приводу чого? Як часто?

2. Чи пропонує прийняти дорослого у гру?

Отримані результати співвідносять з таблицею (табл. 4.7.) і визначають рівень розвитку сюжетно-рольової гри відповідно до віку дитини (табл. 4.8.).

Вивчення причин виконання дитиною ролей

Підготовка дослідження. Підібрати сюжетні іграшки для ігор у «дитячий садок», «сім'ю», «лікарню».

Проведення дослідження. Проводиться три експериментальні серії ігор з дітьми 3–7 років.

Перша серія

Серія складається з трьох взаємопов'язаних ситуацій:

1 ситуація. Експериментатор організує гру в «дитячий садок», але так, щоб кожний із її учасників залишався самим собою: вихователь – вихователем, а діти – дітьми. Якщо діти згодні, вихователь передає управління грою, при необхідності питає: «Що треба робити?», - і виконує вказівки.

2 ситуація. У разі відмови дітей від гри в «самих себе» або після її закінчення, якщо гра виникає, дорослий пропонує грати інакше: одна дитина буде вихователем (називаючи водночас ім'я вихователя групи),

а вихователь з іншою дитиною – дітьми. Потім педагог бере участь у грі, що розгортається, в ролі одного з дітей.

3 ситуація. Вихователь пропонує пограти так: він буде вихователем групи, а діти виконують роль кого-небудь з товаришів своєї ж групи. Водночас він або сам називає імена тих, кого зображатимуть гравці, або пропонує дітям вибрати самим.

У кожній з організованих таким чином ігор беруть участь по двоє дітей усіх вікових груп дитячого садка.

Друга серія

Ігри з порушенням послідовності дій під час виконання дитиною ролі. Організують ролі з добре відомим дітям змістом: «У дитячий садок», «У лікарню», «У сім'ю». Під час гри експериментатор намагається порушити послідовність дій (наприклад, спочатку пропонує «з'їсти морозиво, а потім суп»). У кожній з ігор беруть участь по двоє дітей усіх вікових груп.

Третя серія

Ігри з порушенням сенсу ролі. Роль вступає в суперечність з діями, які повинна виконувати дитина. Можна використовувати дві ситуації:

1 ситуація. Із дітьми починається рольова гра «трамвай»: пропонується сумка для грошей, квитки, готується місце для кондуктора. Після того, як гра розгортається, дітям рекомендовано грати так: кондуктор продаватиме квитки, а водій вестиме вагон. Коли змінена гра починається, експериментатор, що грає з дітьми, виходить на зупинці і говорить, що вожатого кличе начальник депо.

2 ситуація. Розгортаються ігри з правилами: «Вовк і зайці», «Вовк і гусаки», «Кіт і миші», «Лисиці і зайці». Пропонують, щоб гусаки ловили вовка, зайці – лисицю і вовка, а миші – kota.

Розвиток ігрової діяльності

Компоненти гри	2–3 роки	3–4 роки	4–5 років	5–7 років
	1	2	3	4
Задум гри, постановка ігрових цілей і завдань	Діти звичайно починають грати, не замислюючись. Вибір гри визначається іграшкою, що потрапила на очі. Мета виникає в процесі гри. Діти починають ставити мету спочатку в будівельних іграх, а потім в іграх з іграшками. У кінці 3-го року життя діти починають готувати умови для ігор, позначати задум гри	Діти самостійно ставлять ігрові завдання для тих, з ким хочуть грати, але не завжди можуть зрозуміти один одного, тому дорослий часто допомагає словесно позначити ігрове завдання	Утілення задуму в грі відбувається шляхом вирішення декількох ігрових завдань. Ускладнюється спосіб їх вирішення. Як правило, діти самі домовляються перед початком гри	Задуми ігор стійкіші, але не статичні, а такі, що розвиваються. Діти спільно обговорюють задум гри, враховують точку зору партнера, досягають загального рішення. З'являється тривала перспектива гри, що говорить про високий рівень розвитку ігрової творчості. Перед грою діти намічають загальний план, а під час гри включають у неї нові ідеї й образи, тобто плановість, узгодженість дій поєднується з імпровізацією
Зміст гри	Основний зміст гри – дія з предметами. До кінця 3-го року життя, навчившись діяти з предметами, діти переходять до відображення простих взаємин між персонажами	Сюжетно-відображальна гра переходить у сюжетно-рольову. У грі діти відображають не тільки призначення предметів, але й взаємини дорослих	Змістом стає віддзеркалення різноманітних взаємин дорослих. Значення дій із знаряддями, предметами відсовується на другий план	У грі діти створюють моделі різноманітних взаємин між людьми

1	2	3	4	5
Ігрові дії, ігрові предмети	<p>До кінця 3-го року життя діти виконують дії з предметами-замінниками, повідомляють інших про передбачуваний зміст своїх дій з ними. Вони сприймають уявну ситуацію. Грають з уявними предметами, переходять до активної заміни добре освоєних дій словом («Ляльки вже поїли»). Їм стає доступність умовність гри («Це навмисно»). Діти переходять до узагальнення дій. У спільних діях вони спочатку виконують однакові дії, потім функції тих, що грають, розділяються (один причісує іншого), до 3-го року з'являються справді колективні ігри</p>	<p>Діти використовують різні наочні способи відтворення дійсності: добре володіють діями з сюжетно-образними іграшками, починають вільно застосовувати в грі предмети-замінники, адаптуються до уявних наочних ситуацій, переходять на позначення і заміну предметів і дій словом. У другій половині 4-го року життя діти придумують різноманітні заміщення, змінюють первинне ігрове призначення предмета. Вони вибірково ставляться до предметів-замінників, часто пропонують свій варіант одноліткам. Діти замінюють тематичні іграшки іншими предметами</p>	<p>Діти самостійно вибирають предмети-замінники. Удосконалюються способи дії з предметами. Добре освоєні наочно ігрові дії; вільно грають з іграшками, предметами-замінниками, уявними предметами, легко дають їм словесні позначення</p>	<p>Ігрова дія часто замінюється словом. Діти здійснюють ігрову дію з предметами-замінниками, природним матеріалом, іграшками, власними саморобками. Широко використовують у грі підсобний матеріал. По ходу гри вони підбирають або замінюють предмети</p>
Сюжетні ігри	<p>Сюжети переважно побутові. Вони численні, одноманітні, не стійкі. У кінці 3-го року життя діти починають об'єднувати у грі 2–3 добре знайомих події, іноді включаючи епізоди з казок</p>	<p>Побутові сюжети переважають, але вони вже менш статичні. Частіше діти використовують епізоди в іграх з добре знайомих казок</p>	<p>Сюжети розгорнені й різноманітні. З'являються суспільні сюжети. У грі діти комбінують епізоди з казок і реального життя</p>	<p>Удосконалюється вміння спільно будувати і творчо розвивати сюжети ігор. Епізоди з казок, суспільні сюжети займають значне місце в їх іграх, вони сміливіше й різноманітніше комбінують в іграх знання, що отримали із спостережень, книг, кінофільмів, розповідей дорослих</p>

Правила гри	Дітей приваблює сама дія. Правила гри не виконують функцію її регулятора	Правила регулюють послідовність дій	Правила регулюють рольові взаємини. Діти виконують правила відповідно взятої на себе ролі. Стежать за виконанням правил гри іншими дітьми	Діти усвідомлюють, що дотримання правил є умовою реалізації ролі
-------------	--	-------------------------------------	---	--

Таблиця 4.8.

Рівні розвитку сюжетно-рольової гри (за Д. Ельконіним)

Показник гри	I рівень	II рівень	III рівень	IV рівень
1	2	3	4	5
Основний зміст гри	Дії з певними предметами, спрямовані на співучасника гри	У діях з предметами на перший план висувається відповідність ігрової дій реальній	Виконання ролі і дій, серед яких починають виділятися ті, що передають характер відносин до інших учасників гри	Виконання дій, пов'язаних із відношенням до інших учасників гри
Характер ігрової ролі	Ролі є, але вони не називаються і визначаються характером дій, а не визначають дію. У разі розділення функцій у грі діти не стають у типові для реального життя відносини	Ролі називаються. Намічається розділення функцій. Виконання ролі зводиться до реалізації дій, пов'язаних із роллю	Ролі чітко окреслені й виділені, називаються до початку гри. З'являється рольова мова, звернення до товариша, але іноді прориваються звичайні позаігрові відносини	Ролі чітко виділені й окреслені, названі до початку гри. Рольові функції дітей взаємопов'язані. Мова має рольовий характер

Характер ігрових дій	Дії одноманітні і складаються з низки операцій, що повторюються	Логіка дій визначається життєвою послідовністю. Розширюється число дій і виходить за межі якого-небудь одного типу дій	Логіка і характер дій визначаються роллю. Дії дуже різноманітні	Дії чітко, послідовно відтворюють реальну логіку. Вони дуже різноманітні. Яскраво виділені дії спрямовані до інших персонажів гри
Відношення до правил	Логіка дій легко порушується без протестів з боку дітей. Правила відсутні.	Порушення послідовності дій не приймаються фактично, але не опротестовуються, неприйняття нічим не мотивується. Правило явно ще не виокремлюється, але воно вже може перемогти безпосереднє бажання у разі конфлікту	Порушення логіки дій опротестовуються посиленням на те, «що так не буває». Виокремлюється правило поведінки, якому діти підпорядковують свої дії. Воно ще не повністю визначає поведінку, але може перемогти виникле безпосереднє бажання. Порушення правил краще помічається у інших	Порушення логіки дій і правил відкидається не просто посиленням на реальну дійсність, але і вказівкою на раціональність правил. Правила ясно виділені. У боротьбі між правилом і виниклим безпосереднім бажанням перемагає перше

Обробка даних

У першій серії визначають, що перш за все виділяє дитина в діях дорослого. З'ясовують, як роль взаємозв'язана з правилами дії або суспільної поведінки.

У другій серії аналізують, який характер логіки дій і чим вона визначається. Як ставиться дитина до порушення логіки дій і які мотиви протесту проти її порушення?

На основі даних першої і другої серій визначається рівень розвитку гри для кожної дитини (за таблицею 4.7.). У третій серії визначають ставлення дитини до ролі, узятій на себе в грі.

Вивчення усвідомлення колективної гри і праці як різних видів діяльності

Підготовка дослідження. Підібрати 5 картинок із зображенням дітей, які працюють, 5 картинок із зображенням дітей, що граються, 2 конверти (на одному намальовані ножиці, на другому – м'яч).

Проведення дослідження. У всіх серіях беруть участь одні й ті ж діти 5–7 років.

Перша серія

Дитині пропонують вибрати двох товаришів для гри, обговорити разом з ними, в яку гру і як вони гратимуть. Потім діти грають самостійно.

Після закінчення гри кожній дитині ставлять питання: «Чому ти вибрав саме цих дітей для гри? Чому ти грав, а не займався іншою справою? Розкажи, як ти грав».

Друга серія

Дитині пропонують вибрати двох товаришів для спільної праці, обговорити з ними, що і як вони робитимуть. Потім вони працюють самостійно.

Після закінчення роботи кожній дитині ставлять питання: «Чому ти вибрав саме цих дітей для співпраці? Чому ти трудився, а не займався чимось іншим? Навіщо ти трудився? Розкажи, як ти трудився?».

Третя серія

Дитині дають 2 конверти та пропонують розкласти картинки: у конверт з намальованими ножицями треба класти картинки, на яких зображено діти, які трудяться, а в конверт з м'ячем – зображення дітей, що граються. Кожен вибір дитина повинна мотивувати, тому її питають: «Чому ти вирішив покласти цю картинку в конверт з ножицями (м'ячем)? Як ти здогадався, що намальовані тут діти трудяться (граються)?».

Обробка даних

Визначають мотиви вибору товариша по грі і праці; аналізують уміння виділити ознаки гри і праці (мета, об'єкт, знаряддя). З'ясовують, які компоненти та відмінності цих видів діяльності усвідомлюються. Порівнюють дані за всіма серіями експерименту.

Приклад заповнення карти спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Гра дитини» наведено в додатку Б.

4.5. Діагностика за освітньою лінією «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»

Діагностика сенсорного розвитку дитини молодшого дошкільного віку

Сенсорний розвиток дитини – це розвиток її сприйняття та формування уявлення про властивості предметів: їх кольору, форми, знаходженні у просторі, розміру, а також смаку та запаху тощо. Сенсорний розвиток у молодшому віці дослідники вважають найкращим для вдосконалення функцій органів чуття, накопичення уявлень про навколишній світ. Із сприйняття явищ і предметів навколишнього світу бере свій початок пізнання. Тому можна стверджувати, що сенсорний розвиток є фундаментом загального інтелектуального розвитку дітей молодшого дошкільного віку.

Основне завдання сенсорного розвитку дітей молодшого віку в закладі дошкільної освіти полягає у формуванні вміння сприймати предмети та явища, виділяти властиві, їхні зовнішні особливості, які визначають способи дій із ними.

Діагностика сенсорного розвитку передбачає виявлення рівня розвитку практичного орієнтування щодо розміру, форми, кольору, сприйняття цілісного образу предмета, орієнтування у просторі.

За основу цієї діагностики з виявлення й оцінки сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку були взяті методики: Е. Стребелевої, Л. Венгера, М. Земцова.

Завдання даються дитині одразу для самостійного виконання, після пояснення завдання. Експериментатор пропонує дитині згрупувати іграшки; розкрити матрешку та зібрати її; скласти цілу картинку з частин, скласти квітку, називаючи колір, і визначити предмети методом тактильного обстеження. Водночас усі завдання повинні супроводжуватися природними жестами та коментуванням дій.

Якщо дитина не може виконати завдання самостійно, дорослий демонструє відповідну дію, а потім просить дитину повторити її. Якщо дошкільник не справляється і в цьому випадку, то використовується метод спільних дій. Наприклад, педагог руками дитини збирає матрешку; складає розрізну картинку. Потім дитині пропонується діяти самостійно.

За всіма завданнями фіксується:

- бажання співпрацювати з дорослим; розуміння завдання; здатність виявити помилковість своїх дій; зацікавленість в остаточному результаті;
- спосіб виконання завдання (невиконання, після спільних дій, після показу, самостійно);
- результат (точну відповідність зразку дорослого, невиконання, неточна відповідність).

Приступаючи до обстеження дитини молодшого дошкільного віку, експериментатору необхідно встановити емоційний контакт і довірливі відносини, а також звернути увагу на загальний стан дитини і лише після цього пропонувати йому виконати такі завдання:

«Угрупування іграшок» (методика Л. Венгер)

Завдання спрямоване на виявлення рівня розвитку сприйняття форми, вміння використовувати геометричні еталони (зразки) під час визначення загальної форми конкретних предметів, тобто виконання угруповання за формою.

Обладнання: три коробки (без верхніх кришок, розмір кожної стінки 20х20 см) одного кольору із зображеними на них еталонами-зразками (розмір 4х4 см). На першій (на передній стінці) зображений квадрат, на другій – трикутник, на третій – коло. Набір із 24 предметів у мішечку: 8 – схожі на квадрат (кубик, коробок, квадратний гудзик тощо), 8 – схожі на трикутник (конус, ялинка, формочка тощо), 8 – схожі на круг (монета, медаль, півсфера тощо) (див. таблиця 4.9.).

Таблиця 4.9.

Назви предметів для угруповання іграшок

Схожі на квадрат	Схожі на трикутник	Схожі на коло
1	2	3
Кубик	Конус	Монета
Коробок	Ялинка	Медаль
Гудзик	Формочка	Полусфера
Гумка	Кришка	Курча
Мило	Ракета	Гудзик
Блокнот	Призма	Кільце
Флакони (пляшечка)	Флакони (пляшечка)	Божа корівка
Батарейка	Камінець	Коробка (пудрениця)

Проведення обстеження: на столі перед дитиною розставляються коробки. Педагог звертає увагу дитини на еталон-зразок: «Дивись, тут зображена ось така фігура (квадрат), а тут ось-така (коло)». Потім виймає з мішечка предмет (будь-який) і каже: «На яку фігуру схоже: на цю (показує трикутник), на цю (показує коло) або на цю (дістає квадрат)?». Після того, як дитина вказує на один із еталонів, дорослий каже: «А тепер кидай в цю коробку». Потім виймає наступний предмет

(іншої форми), і вся процедура повторюється. Надалі дорослий дає можливість розкласти іграшки самій дитині, просить її: «А тепер розклади всі іграшки в свої коробки, дивись уважно».

Навчання: якщо дитина не продовжила самостійно виконувати завдання, дорослий послідовно дає іграшки і просить опустити в потрібну коробку. Якщо дитина опускає її, але не орієнтується на зразок, то дорослий звертає знову його увагу на зразок-еталон, співвідносячи з ним іграшку.

Оцінка дій дитини: розуміння і прийняття завдання; способи виконання – уміння працювати за зразком; цілеспрямованість дій; здатність до навчання; ставлення до результату; результат.

1 бал – дитина не розуміє і не сприймає завдання; в умовах навчання діє неадекватно;

2 бали – дитина діє, не орієнтуючись на зразок-еталон; після навчання продовжує опускати іграшки без урахування основного принципу;

3 бали – дитина опускає іграшки, не завжди орієнтуючись на зразок; після навчання співвідносить форму іграшок за зразком;

4 бали – дитина опускає іграшки з урахуванням зразка; зацікавлений у кінцевому результаті.

«Розбери і склади чотирьохскладну матрешку» (методика Е. Стребелевої)

Завдання направлено на перевірку рівня розвитку орієнтування на величину.

Обладнання : чотирьохскладна матрешка.

Проведення обстеження: експериментатор показує дитині матрешку і просить подивитися, що всередині, розібрати її. Після розгляду всіх матрешок дитину просять зібрати їх усі в одну: «Збери всі матрешки, щоб вийшла одна». Якщо виникають труднощі – проводиться навчання.

Навчання: педагог показує дитині, як складається спочатку двоскладні, а потім трьохскладні і чотирьохскладні матрешки, після цього пропонує виконати завдання самостійно.

Оцінка дій дитини: розуміння і сприйняття завдання; способи виконання; здатність до навчання; ставлення до результату своєї діяльності.

1 бал – дитина не приймає завдання, не прагне його виконати; після навчання не переходить на адекватні способи дії;

2 бали – дитина розуміє завдання, прагне діяти з матрешкою, але під час виконання завдання не враховує розмір її частин матрешки, тобто відзначаються хаотичні дії; у процесі навчання діє адекватно, а після навчання не переходить до самостійного способу дії; байдужа до результату своєї діяльності;

3 бали – дитина сприймає і розуміє завдання, виконує його методом перебору варіантів; після навчання переходить до самостійного способу виконання завдання; зацікавлена у результаті;

4 бали – дитина розуміє і сприймає завдання; складає матрешку практичним примірюванням і методом проб; зацікавлена у результаті.

«Склади розрізну картинку (з трьох частин)» (методика Е. Стребелєвої)

Завдання спрямоване на виявлення рівня розвитку цілісного сприйняття предметного зображення на картинці.

Обладнання: дві однакові предметні картинки, одна з яких розрізана на три частини (півень або плаття).

Проведення обстеження: експериментатор показує дитині три частини розрізаної картинки і просить: «Збери цілу картинку».

Навчання: якщо дитина не може правильно з'єднати частини картинки, дорослий показує цілу картинку і просить зробити з частин таку ж. Якщо й після цього дитина не виконує завдання, експериментатор

сам накладає частину розрізаної картинки на цілу та просить накласти іншу, після чого пропонує виконати завдання самостійно.

Оцінка дій дитини: прийняття завдання; способи виконання; здатність до навчання; ставлення до результату; результат.

1 бал – дитина не розуміє завдання; навіть в умовах навчання діє неадекватно;

2 бали – дитина приймає завдання, але не розуміє, що частини треба з'єднати в ціле; кладе частини одну на іншу; в умовах навчання діє часто адекватно, але після нього не переходить до самостійного виконання завдання; байдужа до результату;

3 бали – дитина сприймає і розуміє завдання; намагається поєднати частини в цілу картинку, але самостійно не може це виконати; після навчання завдання виконує; зацікавлена у результаті своєї діяльності;

4 бали – дитина сприймає і розуміє завдання; самостійно справляється із завданням, користуючись водночас методом цілеспрямованих проб або практичним примірюванням.

«Збери квітку (4 кольори)»

Завдання направлено на вміння розташовувати кольори відповідно до зразка і називання дітьми саме цих квітів.

Обладнання: картки, на яких зображені стеблинка з серцевиною, різнокольорові пелюсточки (червоний, синій, жовтий, зелений).

Проведення обстеження: дати дитині пелюсточки різного кольору та показати, як потрібно за зразком їх накласти навколо серединки квітки. Попросити зібрати всі пелюсточки називаючи кольори.

Навчання: у випадках неправильного складання квітки дорослий показує, як необхідно це зробити, і просить дитину назвати кожну пелюстку.

Оцінка дій дитини: прийняття завдання; способи виконання; здатність до навчання; ставлення до результату; результат.

1 бал – дитина не сприймає завдання; діє неадекватно навіть в умовах навчання;

2 бали – дитина сприймає завдання, але не розуміє, що частини треба з'єднати в ціле; кладе частини одну на іншу; в умовах навчання діє часто адекватно, але після не переходить до самостійного виконання завдання; байдужа до кінцевого результату;

3 бали – дитина сприймає і розуміє завдання; намагається зібрати квітку за зразком, але самостійно не може назвати кольори пелюсток; після навчання завдання виконує; зацікавлена в результаті своєї діяльності;

4 бали – дитина сприймає і розуміє завдання; самостійно його виконує, називає всі кольори правильно.

«Який предмет на дотик?», «Що з чого зроблено?»

(адаптований варіант методики М. Земцова)

Завдання направлено на перевірку рівня сформованості навичок тактильного обстеження предметів.

Обладнання: овочі (картопля, помідор, огірок); фрукти (яблуко, груша, апельсин); іграшки (дерев'яна матрешка, м'який ведмедик, пластмасовий кубик, газетний папір, наждачний папір тощо, фланелеві окуляри).

Проведення обстеження: дорослий показує дитині предмети, викладені на столі, потім одягає фланелеві окуляри та просить на дотик визначити, назвати і описати предмет.

Навчання: дорослий одягає фланелеві окуляри і показує, як потрібно обстежувати й описувати предмет, просить дитину зробити так само. Якщо після цього вона самостійно не виконала завдання, дорослий по черзі дає предмети і просить дитину описати їх, ставлячи питання «Якої форми? Який предмет на дотик? тощо».

Оцінка дій дитини: прийняття та розуміння завдання; способи виконання; здатність до навчання; ставлення до результату своєї діяльності.

1 бал – дитина не розуміє завдання, не прагне його виконати; після навчання не переходить на адекватні способи дії;

2 бали – дитина сприймає завдання, прагне обстежити предмети, але після навчання не переходить до самостійного способу дії; байдужа до результату своєї діяльності;

3 бали – дитина сприймає та розуміє завдання, виконує його методом перебору варіантів; після навчання переходить до самостійного способу виконання завдання; зацікавлена в результаті;

4 бали – дитина сприймає та розуміє завдання; тактильно обстежує предмети методом проб або практичним примірюванням; зацікавлена в кінцевому результаті.

У зв'язку з проведеним дослідженням виявляються рівні сенсорного розвитку кожної дитини:

– високий рівень – виконання завдань самостійно або після показу дорослим із набраними кількістю балів 20–15;

– середній рівень – кількість набраних балів 15–10;

– достатній рівень – кількість балів 10–5;

– початковий рівень – кількість балів 5–0.

Педагогічний процес повинен ґрунтуватися на діагностичній основі. У поданій діагностиці представлені завдання для виявлення й оцінки рівня сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку, яка найбільш повно показує рівень розвитку практичного орієнтування щодо форми, розміру; уміння виділяти колір як ознаку предмета; рівня розвитку цілісного образу предмета, орієнтування у просторі. Таким чином, педагог

може визначити рівень сенсорного розвитку дитини з урахуванням освітньої програми.

Цей вид діагностики передбачає, що мінімальними зусиллями повинно бути отримано достатню кількість діагностичної інформації. Результати такої діагностики відображають реальну картину сенсорного розвитку дитини, отже, можуть підвищити ефективність освітнього процесу.

Таким чином, показана діагностика сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку, у разі вміщення її в дошкільну освіту, допоможе педагогам і батькам дитини правильно будувати педагогічне спілкування та допоможе дошкільнику інтелектуально розвиватися.

Діагностика математичного розвитку дітей дошкільного віку

Діагностика математичного розвитку дітей дошкільного віку – це частина цілісної навчально-виховної системи, що відповідає Базовому компоненту дошкільної освіти.

Дослідження дозволяє зрозуміти рівень сформованих знань дитини. Отримані результати діагностичного обстеження заносяться до таблиці, що дозволяє якісно й оперативно оцінити динаміку підготовки дитини, а також ефективність навчальної роботи у закладах дошкільної освіти щодо її математичного розвитку.

Діагностика рівня навченості дітей з математики здійснюється за допомогою методик у формі ігрових вправ, що проводяться індивідуально або з підгрупою дітей. Діагностика дозволяє виявити рівень засвоєння матеріалу й ефективність методів і прийомів, що були використані у навчанні.

Математичний розвиток дітей дошкільного віку можна досліджувати за допомогою експрес-діагностики або системної діагностики. Кожен із цих видів діагностики виконує свою функцію.

Експрес-діагностика – це разове обстеження, що проводиться зазвичай автономно від педагогічного процесу навчання, дає досить актуальну картину рівня математичного розвитку дитини на сьогодні, а також «зону найближчого розвитку».

Системна діагностика – це постійне обстеження дитини педагогом або дорослим у процесі систематичної роботи. Функції системної діагностики полягають у: відстеженні індивідуальної «швидкості» математичного розвитку дитини, прогнозуванні «зони найближчого розвитку дитини», можливості на підставі результатів дослідження побудувати перспективний план розвитку математичних здібностей дошкільника. Системна діагностика становить невід’ємну частину самого процесу навчання і розвитку дитини.

Показники математичного розвитку дітей дошкільного віку

Молодший дошкільний вік. Виділяє з навколишнього світу багато предметів і один, два, три; розуміє вирази «багато», «мало», «один», «два», «три»; порівнює множини за кількістю (більше, менше, стільки ж); групує предмети за формою, кількістю; визначає масу предметів (важче, легше), їх розміри (великий – маленький, довгий – короткий, високий – низький); розрізняє геометричні фігури (квадрат, куля, куб); визначає просторове розміщення предметів відносно себе (вгорі, внизу, попереду, позаду); просторові відношення (над, під, на, за, поруч, високо, низько); напрямки (вперед – назад, вгору – вниз); розуміє частини доби (ранок, день, вечір, ніч); часові відношення (тепер – пізніше, спочатку – потім, учора – завтра).

Середній дошкільний вік. Знає цифри в межах 5, називає їх у прямій та зворотній послідовності, співвідносять цифри з числом і навпаки; під час перелічування предметів числами називає їх по порядку; порівнює групи предметів за кількістю (більше, менше, стільки ж, однаково, порівну, стільки, скільки); розрізняє предмети за величиною (товстий – тонкий, широкий – вузький); упорядковує предмети за товщиною, шириною;

називає параметри упорядкованих предметів; розрізняє геометричні фігури (трикутник, чотирикутник, квадрат,); визначає форми реальних предметів на основі співставлення з геометричними фігурами; розрізняє просторові уявлення (між, посередині, усередині, поза; зліва направо, справа наліво); орієнтується в часі (доба, ранок, день, вечір, ніч), відношення (швидше – повільніше).

Старший дошкільний вік. Усвідомлює зміст понять «число», «цифра», «лічба», «рахунок», «задача»; має уявлення про натуральний ряд чисел; лічить у межах 10 у прямому та зворотному порядках; користується кількісними та порядковими числівниками; знає цифри від «0» до «9»; визначає кількісний склад числа в межах 10; порівнює суміжні числа; складає числа із двох менших; розуміє та оперує поняттям «на 1 (2) одиниці менше/більше»; уміє виділяти в предметах, об'єктах окремі частини, поділяє ціле на окремі частини, за частинами визначає ціле; здійснює найпростіші усні обчислення на додавання та віднімання; розв'язує елементарні математичні задачі; порівнює предметів за величиною (висотою, шириною, товщиною, довжиною, загальною величиною); упорядковує послідовні ряди (великий, маленький, менший, найменший тощо); використовує різні способи вимірювання; розрізняє геометричні фігури (трикутник, чотирикутник, п'ятикутник, круг, квадрат та їх особливості); орієнтується в просторі; визначає розташування предмета відносно іншого; розміщення предметів за координатами; розміщення на площині (на столі, в зошиті); визначає проміжні напрямки (верхній правий кут, нижній лівий тощо); орієнтується в часі (доба, тиждень, місяць, рік, година тощо); встановлює послідовності днів тижня з опорою на порядкові числівники (четвертий день тижня – четвер); знає різні види календарів та користування ними.

Порядок проведення діагностики

Проведення діагностики, пояснення завдань, види можливої допомоги для кожного завдання можуть мати свої особливості. До проведення діагностики діти повинні бути ознайомлені з аналогічними завданнями.

Обстеження проводимуться в першій половині дня в період з 9 до 12 години, у вівторок або середу, коли спостерігається максимальний рівень працездатності дітей.

Обстеження проводимуться у спокійній, доброзичливій обстановці.

Із дитиною одночасно працює тільки один фахівець (або вихователь, або психолог). Це пов'язано з тим, що перехресний «допит» кількох дорослих часто ускладнює контакт і не дозволяє отримати об'єктивні результати.

У разі необхідності більш глибокого обстеження це доцільніше зробити в інший час.

Усі необхідні приналежності та допоміжні матеріали не знаходяться на столі, за яким буде працювати дитина; вони розкладені певним чином в окремому місці.

У ході обстеження не слід: квапити дитину; поспішати з підказкою; показувати своє незадоволення; підкреслювати негативні результати й аналізувати їх у присутності дитини.

Способи оформлення результатів діагностики

Правильно визначити рівень математичної підготовки допоможе проведення діагностики всього запропонованого комплексу завдань на основі сумарного результату. Це важливо для подальшої корекції, щоб підібрати ті завдання, які дитина не може виконати. Способи оформлення можуть бути різними. Найчастіше рівням присвоюється певна кількість балів. Наприклад, низький рівень – від 1-го до 3-х балів, середній – від 4-х до 6-ти, високий – від 7-ми до 9-ти балів. На кожен

рівень відведено певну кількість балів. Для визначення кількості балів треба уважно спостерігати за виконанням завдання і фіксувати дії дитини, поведінку, ставлення до завдання, мову та інші параметри, які визначають рівень виконання. Фіксація параметрів може здійснюватися на заздалегідь підготовлених бланках, де вказано параметри тощо. Використовуються різноманітні таблиці, в яких зазначається виконання кожної операції та завдання. Важливо, щоб кожне завдання було оцінено, а результат – зафіксований. Оцінка кожного виконаного завдання фіксується в балах у зведеній таблиці. За результатом сумарного балу роблять висновок про рівень математичного розвитку дитини й заповнюють бланк реєстрації індивідуальних показників. Після цього (за потреби) заповнюють груповий бланк реєстрації результатів тесту. У бланках зазначається де, коли, з якою метою проводилося дослідження та якого змісту, скільки дітей проходили тестування, на виявлення яких умінь були спрямовані завдання. Висновки підбиваються індивідуально за кожною дитиною і в цілому про групу. Це важливо для виявлення педагогічних помилок (якщо більшість дітей не впоралася з якимось одним завданням).

Експрес-діагностика «Розвиток математичних уявлень дошкільників»

Таблиця 4.10.

Діагностична картка обстеження дітей дошкільного віку

№ з/п	Прізвище, ім'я дитини	Показники виявлення математичного розвитку дітей дошкільного віку								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість правильних відповідей										

Показники виявлення математичного розвитку дітей дошкільного віку

1. Називати частини доби: ранок-вечір-день-ніч.
2. Співвідносити предмети-замісники (числові картки, лічильний матеріал) з кількістю предметів даної групи.
3. Рахувати за зразком у межах десяти.
4. Порівнювати кількість елементів у множині, виражену суміжними числами в межах 5 (2–3, 3–4 тощо) шляхом складання пар за допомогою слів (стільки ж, не стільки, дорівнює, не дорівнює).
5. Визначати положення предметів на малюнку щодо заданого предмета за допомогою слів (на, під, за, поруч, з, між, вгорі, внизу, попереду, позаду, зверху вниз, зліва направо).
6. Виділяти предмети з групи за спільною ознакою, порівнювати їх, розбивати предмети на групи (класи) за загальною ознакою (в тому числі й геометричні фігури).
7. Порівнювати до 5 предметів у серіаційному ряду по довжині, ширині, товщині.
8. Орієнтуватися в часі на основі слів (учора, сьогодні, завтра, спочатку, потім, раніше – пізніше).
9. Моделювати об'єкти з геометричних фігур у вигляді аплікацій або малюнків з 2–5 деталей за зразком.

Таблиця 4.11.

Зміст діагностичних завдань

Показники	Дидактичні ігри, вправи, питання	Зміст діагностичного завдання
1	2	3
1	<p>Дидактичні ігри:</p> <p>1. «Частини доби».</p> <p>2. «Закінчи речення».</p> <p>Матеріал: набір картинок із зображенням частин доби</p>	<p>1. Дитині пропонується розглянути набір картинок із зображенням частин доби.</p> <p>Завдання: покажи картинку, на якій зображено ранок (день, вечір, ніч).</p> <p>Дитині вказують на одну з картинок.</p> <p>Питання:</p> <p>- Яка частина доби зображена на малюнку?</p> <p>- Поясни, чому ти так думаєш?</p> <p>Дитині пропонується розкласти усі картинки по порядку.</p>

1	2	3
		<p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Що спочатку: ранок чи день? - Яка частина доби змінює ранок (день, вечір, ніч)? - Назви по порядку всі частини доби, починаючи з ранку. - А яка частина доби зараз? - В яку гру ми грали вчора? <p>2. Дитині пропонується закінчити речення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ми обідаємо вдень, а вечеряємо - Ми робимо зарядку вранці, а спимо - Ми в дитячий сад йдемо вранці, а повертаємося додому - Уночі ми спимо, а вдень
2	<p>Співвіднесення предметів-заступників із кількістю предметів у групі. Матеріал: числові картки, картинка, кольорові олівці</p>	<p>1. Дитині пропонується розглянути картинку.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Скільки в ставку плаває черепах? - Розфарбуй стільки ж трикутників. - А скільки плаває жабенят? - Розфарбуй стільки ж квадратиків. <p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Виклади стільки лічильних паличок, скільки у ставку плаває жабенят. - Порахуй, скільки у ставку плаває черепах і підбери потрібну числову картку.
3	<p>Лічба в межах десяти. Матеріал: набір іграшок</p>	<p>1. Дитині пропонується порахувати до 10. 2. На столі в ряд виставлені іграшки. Дитині пропонується порахувати кількість іграшок, відрахувати 3 (5, 8) іграшок.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - На якому місці за рахунком стоїть іграшок? - Знайди десятку іграшку і скажи, про яку із них я говорю? - Яка за рахунком іграшка тобі більше подобається? <p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Я закінчила рахувати на третій іграшці, продовж рахунок. - Візьми другу іграшку і постав її на п'яте місце.
4	<p>Лічба та порівняння кількості предметів у різний спосіб. Матеріал: лінійка, коробка з набором геометричних фігур</p>	<p>1. Дитині пропонується на верхню смужку лічильної лінійки викласти всі кола. А на нижню – всі квадрати.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Скільки ти виклав кругів, а скільки квадратів? - Що можна сказати про кількість кругів і квадратів? (Стільки ж, не стільки, однаково, не однаково). - Прибери один квадрат у коробку. Що тепер можна сказати про кількість кругів і квадратів? <p>2. Перед дитиною ставиться коробка з фігурами.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Як визначити, яких фігур у коробці більше, а яких менше? (Порахувати) - А ще як можна перевірити? (Накласти один на один, або поставити парами).
5	<p>Розрізнення положення предметів на малюнку щодо заданого предмета. Дидактична гра «Де знаходиться предмет?». Матеріал: лялька, м'ячик, машина, пірамідка; картинка.</p>	<p>Завдання: покажи праву руку, ліву. Біля дитини розставляються іграшки.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Що знаходиться зліва від тебе? - Що перед тобою? - Де знаходиться лялька? <p>Дитині пропонується розглянути картинку.</p>

1	2	3
		<p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Яка іграшка перед коробкою? - Яка іграшка за коробкою? - Які іграшки в коробці? <p>Завдання: розфарбуй спочатку деталі іграшок, які знаходяться в коробці. Потім розфарбуй деталі іграшок, які знаходяться перед коробкою. І в саму останню чергу розфарбуй деталі іграшок за коробкою.</p>
6	<p>Виділення предметів із групи за спільною ознакою.</p> <p>Матеріал: картинка, кольоровий олівець</p>	<p>Завдання: розглянемо малюнок. Покажи спочатку всі іграшки, а потім увесь посуд. За допомогою стрілок «поклади» посуд на стіл, а іграшки – в коробку.</p>
7	<p>Класифікація смужок за довжиною та шириною.</p> <p>Матеріал: 5 смужок різного кольору, та розміру (від найменшого до найбільшого)</p>	<p>1. Дитині дається набір смужок однакової ширини, але різної довжини.</p> <p>Завдання: розклади смужки від найдовшої до найкоротшої.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Яка смужка найдовша (найкоротша)? - Які зі смужок довші від зеленої? - Які зі смужок коротші за червону? <p>2. Дитині дається набір смужок однакової довжини, але різної ширини.</p> <p>Завдання: розклади смужки від найширшої до найвужчої.</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Яка смужка найширша (найвужча)? - Які зі смужок ширші за синю? - Які зі смужок вужчі від жовтої?
8	<p>Орієнтування в часі.</p> <p>Матеріал: картинка, кольоровий олівець</p>	<p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Що ти робив вчора ввечері? - Що ми читали сьогодні вранці? - Куди ти підеш увечері? <p>Завдання: розглянемо картинку. Різнобарвні чоловічки люблять гуляти. Вони завжди швидко збираються на прогулянку, тому що добре знають, як одягатися.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Як чоловічок одягається? Покажи стрілками, що він одягає спочатку, що потім.
9	<p>Моделювання об'єктів із геометричних фігур.</p> <p>Матеріал: набір геометричних фігур із 2–5 деталей</p>	<p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Які геометричні фігури лежать перед вами на столі? - Що можна змоделювати з цих геометричних фігур?

Критерії оцінювання

Кожна правильна відповідь фіксується у діагностичній картці обстеження дітей дошкільного віку.

Високий рівень. Кількість правильних відповідей 7–9.

Середній рівень. Кількість правильних відповідей 4–6.

Низький рівень. Кількість правильних відповідей 1–3.

Високий: дитина рахує в межах 10. Правильно користується кількісними та порядковими числівниками. Порівнює суміжні числа в межах 10 (спираючись на наочність). Встановлює, яке число більше (менше) іншого; урівнює нерівності предметів.

Порівнює предмети різного розміру, розміщуючи їх за зростанням (спаданням) довжини, висоти.

Розрізняє форму предметів: круглу, трикутну, чотирикутну.

Визначає місцезнаходження предметів по відношенню до себе, до інших предметів. Називає дні тижня, послідовність частин доби.

Середній: дитина рахує в межах 10. Правильно користується кількісними та порядковими числівниками. Порівнює суміжні числа в межах 10 (спираючись на наочність). Встановлює, яке число більше (менше) іншого; урівнює нерівності предметів тільки одним способом (додаючи до меншої кількості 1 предмет).

Порівнює предмети різної величини, розміщуючи їх в порядку зростання (спадання) довжини, висоти.

Розрізняє форму предметів: круглу, трикутну, чотирикутну.

Визначає місцезнаходження предметів по відношенню до себе, до інших предметів. Плує послідовність днів тижня.

Низький: дитина рахує в межах 5. Неправильно користується кількісними та порядковими числівниками. Не може порівнювати суміжні числа в межах 10.

Порівнює предмети різного розміру способом накладання (візуальні).

Розрізняє форму предметів: круглу, трикутну, чотирикутну.

Погано орієнтується на аркуші паперу й у просторі.

Не знає послідовність днів тижня і пір року.

Системна діагностика

Діагностика рівнів сформованості математичних уявлень дітей дошкільного віку (за Н. Кушнір)

3–4 роки

Методика «Квіточки-метелики»

Виявляє вміння дітей користуватися прийомами накладання і прикладання при визначенні рівності та нерівності по кількості.

Інструкція до проведення. Дитині пропонується картка з намальованими на ній квіточками і дається 5 малюнків метеликів. Педагог говорить дитині: «У саду розквітли квіточки. Спочатку одна квітка, потім ще одна і ще одна. Скільки квіток у саду?» (Передбачувані відповіді дитини «багато», «три»). «Прилетіли метелики, стали сідати на квіточки. Посади, Сергійку, метеликів на квіточки. Скільки сіло метеликів?» (Багато, три). «Чого більше, метеликів чи квіточок?» (Скільки метеликів, стільки й квіток). Кількість метеликів повинна бути більшою на 1–2.

Матеріал: картка з намальованими на ній квіточками, 5 малюнків із метеликами.

Оцінка результатів:

1 бал – дитина дає правильну відповідь, підраховуючи ряди й порівнюючи числівники або встановлюючи нерівність за допомогою накладання або додатку;

0,5 бала – дитина дає неправильну відповідь, орієнтуючись на довжину ряду, але після пропозиції вихователя перевірити відповідає правильно;

0 балів – дитина не виконує завдання.

Методика «Стрічки для ляльок»

Виявляє вміння дітей порівнювати предмети за величиною, використовуючи прийоми накладання і прикладання.

Інструкція до проведення. Педагог звертається до дитини або групи дітей: «Наші ляльки зібралися на свято і хочуть вбратися. У коробці є довгі та короткі стрічки. Виберіть стрічки для ляльок: для великої – довгу, для маленької – коротку». Діти виконують завдання. Педагог ставить питання: «Із довгої стрічки вийде великий бант чи маленький? А з короткої?».

Матеріал: 2 ляльки, велика та маленька, набір різнокольорових стрічок.

Оцінка результатів:

3 бали – дитина самостійно виконує завдання, відповідає на питання;

2 бали – дитина виконує завдання з дозованою допомогою дорослого;

1 бал – дитина виконує завдання з другої спроби;

0 балів – дитина не виконує завдання.

Методика «Наклей кружечки»

Виявляє вміння дітей порівнювати предмети за величиною, розрізняти та називати коло, квадрат, трикутник.

Інструкція до проведення. Педагог звертається до дитини: «Сьогодні ми з тобою робитимемо різнокольорові килимки для ляльок. Приклей на аркуш паперу великий круг, а на нього маленький». Коли ця робота буде виконана, поставити питання: «Що ти наклеюєш? Якого кольору твій круг? Він великий чи маленький? Якого кольору великий круг?». Ті ж дії дитина проводить з іншими фігурами.

Матеріал: вирізані з кольорового паперу трикутники, квадрати, круги різних кольорів і розмірів, аркуші білого паперу, пензлі, клей.

Оцінка результатів:

3 бали – дитина самостійно виконує завдання, відповідає на питання;

2 бали – дитина виконує завдання з дозованою допомогою дорослого;

1 бал – дитина виконує завдання з другої спроби;

0 балів – дитина не виконує завдання.

Методика «Ранок, вечір, день, ніч»

Виявляє вміння орієнтуватися в часі, розрізняти та називати частини доби.

Інструкція до проведення. Дорослий звертається до дитини: «Вибери, будь ласка, картинки, на яких зображено ранок, день, вечір, ніч. Чому ти вирішив, що це день?».

Матеріал: картки з зображенням частин доби.

Оцінка результатів:

3 бали – дитина самостійно виконує завдання, відповідає на питання;

2 бали – дитина виконує завдання з дозованою допомогою дорослого;

1 бал – дитина виконує завдання з другої спроби;

0 балів – дитина не виконує завдання.

4–5 років

Методика «Упорядкування»

Виявляє уявлення дітей про лічбу предметів та впорядкування чисел.

Інструкція до проведення. Дорослий звертається до дитини з проханням розглянути малюнок (рис. 4.7.). В одних кружечках мало крапок, в інших – багато. Зараз кружечки розташовані хаотично. Подумай і розташуй їх у ряд по порядку. Коли будеш виконувати завдання не забувай про крапочки. Під час виконання роботи не слід підказувати дитині принцип упорядкування.

Матеріал: картонні круги з крапками діаметром 5 см.

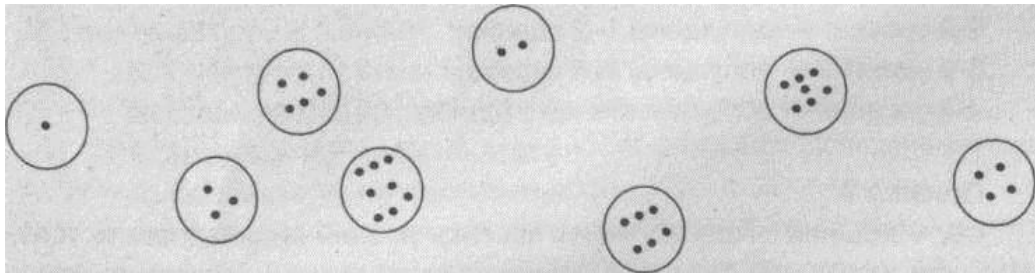

Рис. 4.7. Приклад малюнку для методики «Упорядкування».

Оцінка результатів:

1-й рівень – завдання виконано самостійно й правильно;

2-й рівень – допущені 1–2 помилки;

3-й рівень – допущені 3–4 помилки;

4-й рівень – допущено понад 5 помилок.

Методика «Серіаційний ряд»

Виявляє вміння розміщувати предмети за зменшенням (зростанням) і за розміром.

Інструкція до проведення. Педагог пропонує дитині розглянути картинку з намальованими на ній будиночками, розмір яких зменшується. Потім звертається до неї: «Зверни увагу, як розташовані будиночки у верхньому ряду. Розклади так само правильно ці м'ячики (кружечки)». Після того, як дитина виконала завдання, круги забираються та пропонується набір прямокутників. Педагог продовжує: «А зараз поклади правильно стовпчики». Ті ж дії здійснюються з трикутниками (башточки), з овалами (огірочки).

Матеріал: картки з намальованими предметами.

Оцінка результатів:

3 бали – дитина самостійно виконує завдання, відповідає на питання;

2 бали – дитина виконує завдання з дозованою допомогою дорослого;

1 бал – дитина виконує завдання з другої спроби;

0 балів – дитина не виконує завдання.

Методика «Складаємо панно»

Виявляє вміння дітей орієнтуватися у просторі (на аркуші паперу), знання геометричних фігур, понять «вузький – широкий», «довгий – короткий», «високий – низький».

Інструкція до проведення. Педагог звертається до дітей: «Зараз, малята, складемо панно. Я приготувала для вас фігури й аркуш, на якому ви розкладатимете їх так, як я вам скажу». Далі додає: «Побудуйте високий

і низький будиночки. Для високого будиночка візьміть великий прямокутник, для низького – маленький. У високого будиночка дах рожевий трикутний, а у низького – блакитний. До високого будинку веде довга, вузька доріжка, а до низького – широка, коротка. За високим будиночком росте високе дерево, а за низьким – низьке. Поруч із низьким будиночком росте висока ялинка, а під ялинкою – грибок. Попереду високого будиночка стоїть коротка лавка, перед низьким – довга».

Матеріал: аркуш паперу розміром 35x25 см, набори геометричних фігур різного кольору та розміру. Смужки різної довжини і ширини.

Оцінка результатів:

2 бали – дитина діє відповідно до інструкції, можливі 1–2 помилки;

1 бал – кількість помилок 2–3, дорослий може допомогти дитині запропонувавши порівняти полоски між собою, приклавши їх одну до одної;

0 балів – дитина не виконує завдання.

5–6 років

Методика «Полічи звірів»

Виявляє вміння дітей рахувати в межах 10 і використовувати порядкові числівники.

Інструкція до проведення. Дитині пропонується порахувати лісових звірів, які зібралися на галявинці. Педагог звертається до дітей: «Порахуйте, скільки звірів на галявині? Який за рахунком ведмедик? Яка за рахунком лисичка? Котра за рахунком білочка? Хто другий за рахунком? Хто четвертий?».

Матеріал: картка із зображеннями звірів.

Оцінка результатів: у ході виконання оцінюється вміння дитини користуватися порядковими числівниками в межах 10.

3 бали – дитина самостійно виконує завдання, відповідає на питання;

2 бали – дитина виконує завдання з дозованою допомогою дорослого;

1 бал – дитина виконує завдання з другої спроби;

0 балів – дитина не виконує завдання.

Методика «Увійди в хатинку»

Виявляє уміння дітей складати числа з двох менших.

Інструкція до проведення. Дитині пропонується розглянути зображення хатинок (рис 4.8.). На трьох хатинках, розташованих в ряд, цифрами (6, 9, 7 відповідно) позначено кількість золотих монет. До хатинок ведуть сліди. Забрати монети зможе тільки той, хто відкриє двері. Для цього треба наступити на ліві та праві сліди разом стільки разів, скільки показує цифра (відзначати олівцем).

Питання: «Яку хатинку ти вибрав? На які сліди наступиш? Якщо хочеш, то увійди в інші хатинки!».

Матеріал: малюнок із зображенням будиночків.

Рис. 4.8. Приклад малюнку для методики «Увійди в хатинку».

Оцінка результатів:

1-й рівень – завдання виконано самостійно й правильно, знайдено всі варіанти відповідей;

2-й рівень – знайдено 2–3 різних варіанти з усіх можливих;

3-й рівень – знайдено один варіант з усіх можливих;

4-й рівень – самостійне рішення не знайдено.

Методика «Посадимо ялинки в ряд»

Виявляє вміння порівнювати до шести предметів по висоті та розкласти їх у зростанні (спаданні), результати порівняння позначати словами: найвищий, нижче, ще нижче ... найнижчий (і навпаки).

Інструкція до проведення. Дітям пропонується розставити ялинки в ряд, починаючи з найнижчої і закінчуючи найвищою (попередньо вони згадують правила розкладання предметів). Після виконання завдання діти розповідають про висоту ялинок у ряду.

Потім викладають ялинки у зворотному порядку, починаючи з найвищої і закінчуючи найнижчою.

Матеріал: різні за величиною фігурки ялинок.

Оцінка результатів:

3 бали – дитина самостійно виконує завдання, відповідає на питання;

2 бали – дитина виконує завдання з дозованою допомогою дорослого;

1 бал – дитина виконує завдання з другої спроби;

0 балів – дитина не виконує завдання.

Методика «Рибка» (автор В. Холмовська)

Виявляє рівень розвитку наочно-образного мислення, вміння діяти за зразком, аналізувати простір.

Інструкція до проведення. Дитині показують зображення рибки (рис 4.9.), що складається з різнокольорових геометричних фігур (схему).

Питання: «Як ти думаєш, що тут намальовано? Правильно, це рибка». Після цього їй пропонують набір геометричних фігур, із яких можна зібрати зображення рибки: «Виклади, будь ласка, поруч точно таку ж рибку». Під час виконання завдання можна попросити дитину показати знайомі геометричні фігури, назвати їх і сказати, якого вони кольору.

Матеріал: фігурки рибки.

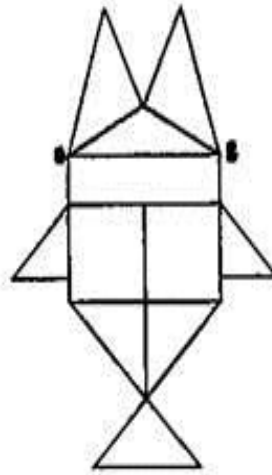
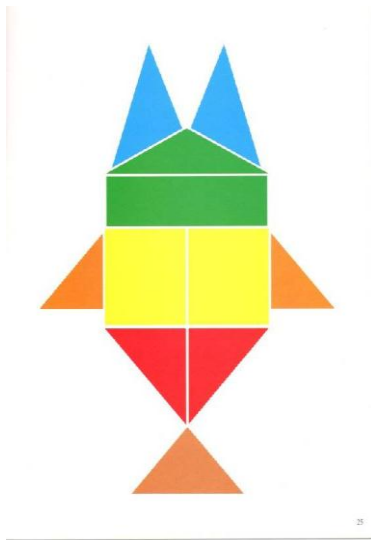

Рис. 4.9. Приклад малюнку для методики «Рибка».

Оцінка результатів:

- дитина самостійно аналізує схему і на основі аналізу без помилок відтворює зображення – 2 бали;
- дитина недостатньо повно і точно аналізує схематичне зображення, побудова здійснюється шляхом проб – 1 бал;
- дитина не виконує завдання – 0 балів.

У Протоколі зазначається, як вона складає картинку за зразком, чи вміє вона знаходити помилки, звіряючись із зразком. Додатково зазначається знання геометричних фігур і кольору.

Високий рівень: дитина самостійно аналізує схему і на основі цього без труднощів відтворює конструкцію. При високому для цього віку рівні припустимі лише труднощі в розвороті будівельних деталей (наприклад, розворот призм при побудові хвоста або плавників), з якими дитина впоралася, звернувшись (за вказівкою дорослого) до схематичного зображення.

Середній рівень: дитина недостатньо повно й точно аналізує схематичне зображення. У цьому випадку дорослий організовує

послідовне конструювання рибки, поетапно звертаючи увагу дитини на схему. Побудова може здійснюватися шляхом проб і за допомогою дорослого, без прямого показу зразка дії. Так, якщо дитина не може продовжувати побудову після того, як відтворила середню частину – тулуб, – то дорослий звертає її увагу на схему: «Що ти побудував? ... А що далі будеш будувати? ... Хвіст? (із показом на схемі цих частин рибки). Подивися уважно, що слід взяти, щоб побудувати хвіст?». Якщо після такої допомоги дитині важко продовжувати виконувати завдання, дорослий може запропонувати знову звернутися до схеми, але вже до зображення тієї частини, яку дитина вирішила будувати: «Яку деталь треба взяти? ... Як її поставити, щоб було як на схемі?».

Низький рівень: дитина будує конструкції шляхом проб і помилок, які виправлялися тільки при прямому показі зразка дії. Дорослий встановлює одну з пари деталей і каже: «Я поставлю тобі одну фігурку, як намальовано, а ти сам постав іншу» (це можливо завдяки симетричності конструкції).

Методика «Омельків тиждень»

Виявляє вміння дітей орієнтуватися у днях тижня, порох року та місяцях.

Інструкція до проведення. Педагог звертається до дитини: «Я почну читати вірш «Омельків тиждень», а ти його продовж.

Ми запитали у Омелька: назви нам дні тижня.

Став Омелько згадувати, став Омелько називати...

Які дні тижня назвав Омелько?».

Можна просто поставити дитині питання: «Чи знаєш ти дні тижня? Давай пограємо в гру «Назви сусіда». Я говорю тобі день тижня, а ти назвеш попередні та наступні дні». Далі педагог ставить питання: «Чи знаєш ти пори року і місяці? Тоді скажи, який серед названих місяців зимовий: червень, січень, жовтень, травень? Який літній: липень, лютий,

березень, вересень? Який осінній: січень, липень, листопад, квітень? Який весняний: грудень, квітень, вересень, серпень?».

Оцінка результатів:

2 бали – дитина називає дні тижня, правильно відповідає на питання «Назви місяць», не припускається жодної помилки;

1 бал – дитина знає послідовність днів тижня, однак припускається помилок під час співвідношення днів тижня з цифрами, справляється за допомогою дорослого;

0 балів – не вправляється із завданням, немає знань.

Приклад заповнення карти спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» наведено в Додатку Б.

4.6. Діагностика за освітньою лінією «Мовлення дитини»

Комунікативно-мовленнєва діяльність дошкільників

Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дошкільному дитинстві визначається завданнями щодо створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, що виявляються у специфічно дитячих видах діяльності й пов'язані із комунікацією. Становлення в людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливе без міжособистісного контакту. Система критеріїв визначення високого, середнього та низького рівнів комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дає змогу розв'язувати в практиці дошкільного виховання такі завдання:

- визначати рівень сформованості вказаної діяльності;

- робити висновки щодо особливості розвивальних впливів у дитячому садку;

- спостерігати за змінами в розвитку форм і засобів мовленнєвого спілкування у процесі спеціальних формувальних завдань;

- проводити порівняльний аналіз індивідуальних відмінностей у розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності дитини.

Важливість розв'язання поставлених питань підкреслюється тим, що засвоєння дитиною комунікативних і мовленнєвих дій у системі «дорослий – дитина», «дитина – дитина» розглядається у важливий для особистості віковий період, на стику вікових груп (молодший – старший дошкільний вік), на межі діяльностей (ігрової – навчальної), на переході до активного вживання мовних знаково-символічних засобів. Важливість вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника в реальній життєдіяльності дитячого садка полягає в тому, що в цьому віці міжособистісні стосунки дітей набувають більшої сталості та диференційованості, що, в свою чергу, впливає на закріплення індивідуального стилю мовленнєвої поведінки.

Здатність до спілкування повинна розглядатися передусім як відкрита змінювана система. Діагностика рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дає змогу зробити зріз поточного стану. Будь-які зміни в мотивації, потребах, умовах виховання спрямовані на зміни характеру взаємин між учасниками комунікації, а також на процес удосконалення її ознак, викликають зміни комунікативно-мовленнєвих досягнень.

Виявлення специфіки та особливостей комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників у взаємодії з дорослими та однолітками

Критеріями *високого рівня* є такі: сформованість стійких мотивів спілкування з дорослими та однолітками, частота контактів, ініціативність,

активність взаємодії з навколишніми людьми, виражена у формах емоційно-особистісного, ситуативно-ділового та позаситуативного спілкування; володіння багатством невербальних засобів, знання ввічливих форм контакту і вміння здійснювати дії мовленнєвого та невербального характеру для взаємодії; розвинутість і різноманітність побудови мовлення у діалозі й монолозі, його адекватність просторово-часовому і партнерському оточенню, зв'язність, логічність висловлювань, наявність творчих розповідей.

Критерії *середнього рівня*: ситуативність виявів особистісних, ділових і пізнавальних мотивів спілкування з дорослими та однолітками, що не стало стійким, стабільним механізмом, який спонукає до особистої ініціативи при вступі в мовленнєву взаємодію; відсутність активності в комунікації, знання ввічливих форм контактів, але не як керівництво до дії; слабка сформованість навичок соціально-перцептивного аналізу ситуації спілкування, помилки в оцінці просторово-часових характеристик та діючих осіб у комунікації; бідність лексики, граматичних і звукових утворень (зменшувальні суфікси, звертання, відповідні інтонації, тон, темп, сила голосу), що використовуються для встановлення взаєморозуміння в мовному спілкуванні, одноманітність побудов і форм мовленнєвих висловлювань, розповідання (монолог) відповідно до наочно-образної ситуації спілкування, несформованість елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування, невміння виходити за межі наочної ситуації.

До критеріїв *низького рівня* належать такі: несформованість мотивів спілкування з дорослими та однолітками, труднощі вступу в контакт, комунікативно-мовленнєві дії без урахування (аналізу-синтезу) ситуації спілкування («не до ладу»), безініціативність у веденні діалогу, мимовільне використання експресивних, невербальних засобів комунікації при невмінні «читати» їх у партнерів; складнощі у формулюванні задуму дій партнерів щодо спілкування і розуміння ситуації в цілому; низькі мовні

характеристики (бідність лексики, невиразність звучного мовлення, граматична неправильність); однотипність побудови фраз, відсутність творчої розповіді.

Діагностична методика з'ясування вміння дітей старшого дошкільного віку переказувати казку

Мета: з'ясувати вміння дітей переказувати казку (повно, стисло, вибірково).

Хід діагностики. Дослідник бере по двоє дітей із кожної вікової групи (середньої, старшої, підготовчої), читає їм казку один раз і пропонує переказати (експеримент проводиться індивідуально з кожною дитиною).

Попередня робота. Дібравши казку, дослідник виокремлює з неї основні понятійні одиниці, які дають можливість оцінити переказ як повне відтворення тексту. Наприклад, протокол запису відтворення (переказу) української народної казки «Колосок».

Якщо дитина відтворила слово чи фразу, ставиться позначка «+», якщо замінила слова казки своїми словами, записується *слово-замінник*.

Коефіцієнт відтворення знаходять як добуток частки кількості відтворених слів (фраз) і кількості виділених понятійних одиниць на 100 %.

Вимоги-критерії: 80–100 % – повний переказ; 64–75 % – стислий переказ; 56–60 % – вибірковий переказ; нижче 50 % – поверхове відтворення тексту, зв'язний переказ відсутній.

Визначення рівня фонематичного слуху дітей середнього дошкільного віку

Інструкція. Експериментатор пропонує дитині: «Давай пограємося в школу: ти будеш учителем, а я – учнем». Діставши згоду, продовжує: «Я буду повторювати яке-небудь слово, а якщо зіб'юся, зроблю помилку і ти почувеш інше слово, одразу плесни в долоні ось так (показує). Цим ти ніби вкажеш мені на мою помилку. А далі назвеш те слово, яке я сказала помилково. Якщо ж я буду називати тільки те слово,

яке ми обрали, то коли я закінчу, ти скажеш: «Усе правильно». Давай спробуємо. Слухай: рама, рама, рама, рама, вікно, рама, рама ...». Почувши «вікно», дитина плескає в долоні й говорить: «Ви сказали «вікно»».

Переконавшись у тому, що завдання зрозуміле, експериментатор переходить безпосередньо до дослідження. Воно складається з чотирьох завдань. Перше завдання пропонується лише для ознайомлення і тренування (його результати не враховуються під час оцінювання тесту), три інші завдання – залікові.

Набори слів вимовляється одне слово за 0,5–0,7 секунди.

Перше завдання

Рама, рама, рама, рама, лама, рама, рама, рама, рама, рама, рама.

Поріг, поріг, поріг, політ, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг.

Рампа, рампа, рампа, рампа, лампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа.

Друге завдання

Коса, коса, коса, коса, коса, коса, коза, коса, коса, коса, коса.

Сірка, сірка, сірка, зірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка.

Світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, цвіт, світ.

Ситий, ситий, ситий, ситий, шитий, ситий, ситий, ситий, ситий, ситий.

Третє завдання

Шар, шар, шар, жар, шар, шар, шар, шар, шар, шар, шар.

Пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити.

Шашка, шашка, шашка, чашка, шашка, шашка, шашка, шашка, шашка, шашка, шашка.

Шукати, шукати, сукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати.

Четверте завдання

Гора, гора, гора, гора, кора, гора, гора, гора, гора, гора, гора.

Гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, зірка, гірка.

Голос, голос, голос, голос, голос, голос, голос, колос, голос, голос,
голос.

Догодити, догодити, догодити, доходити, догодити, догодити,
догодити.

Якщо в тому чи іншому рядку за умови нормального темпу промовляння (одне слово за одну секунду) дитина не може виявити «зайве» слово або помилилася, то після 1–2 наступних завдань слід повернутися до цього рядка та повторити його повільніше (вимовляється одне слово за 1,5 секунди).

Оцінювання результатів

Система оцінювання у цьому тесті має одну суттєву особливість: з одного боку, вища оцінка (3 бали) виставляється тільки за умови бездоганного виконання всіх чотирьох завдань; з іншого боку, не має значення, у якій кількості завдань дошкільник припустився тієї чи іншої помилки, в одному чи у чотирьох. За наявності помилок оцінка за виконання тесту виставляється за тим завданням, яке виконане найгірше (тобто помилки не додаються). Використовується чотирибальна шкала оцінювання.

Інтерпретування результатів:

0 балів – якщо хоча б у одному із завдань дитина не спромоглася помітити «зайве» слово; водночас застосовувалися повтори, уповільнене промовляння цього рядка слів;

1 бал – дитина помітила «зайве» слово лише при повторенні рядка в уповільненому темпі;

2 бали – дитина помітила «зайве» слово за звичайного темпу подання слів, але не плеснула в долоні – «зайве» слово назвала лише після подання усього рядка;

3 бали – в усіх завданнях з першого подання дитина вчасно плеснула в долоні й правильно назвала «зайве» слово.

Оцінювання рівня фонематичного слуху дитини:

- низький рівень – 0 балів;
- середній рівень – 1–2 бали;
- високий рівень – 3 бали.

Визначення рівня лексичного розвитку дитини 6–7 років

Обладнання: вісім рівноцінних стандартних наборів слів.

Набори слів:

1. Велосипед, цвях, аркуш, парасолька, хутро, герой, качатися, з'єднувати, кусати, гострий.

2. Літак, молоток, книжка, плащ, пір'я, друг, стрибати, пливти, жувати, сухий.

3. Автомобіль, віник, блокнот, чоботи, луска, боягуз, бігти, зв'язувати, щипати, колючий.

4. Автобус, лопата, альбом, капелюх, пух, хвалько, вертітися, розв'язувати, чесати, м'який.

5. Мотоцикл, щітка, зошит, черевики, шкура, ворог, спотикатися, збирати, погладжувати, жорсткий.

6. Пароплав, граблі, посилка, пальто, волосся, нероба, їхати, розрізати, розкидати, твердий.

7. Човен, серветка, ручка, рукавиця, шкіра, ледар, повзти, приліпити, жувати, липкий.

8. Самокат, викрутка, журнал, хустка, кігті, умілець, кружляти, відриватися, складати, мокрий.

Рівноцінність, психологічна еквівалентність цих наборів забезпечується тим, що в кожному з них у певній послідовності вміщені однотипні слова. Наприклад, на першому місці у кожному рядку стоїть слово, що означає певний вид транспорту, який має бути знайомий дітям шестирічного, а тим більше семирічного віку. На другому місці – слово, що позначає побутовий предмет.

Підготувати дітей так, щоб вони завчили значення всіх 80 слів, практично неможливо. Це, звичайно, розуміють і самі батьки: переконавшись у тому, що різним дітям пропонуються нові й нові набори слів, вони змушені відмовитися від надії обдурити експериментатора, а насправді – себе й свою дитину.

Інструкція: «Уяви собі, що ти зустрівся з іноземцем, людиною з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І ось він попросив тебе пояснити, що означає слово «велосипед». Як ти відповіси?».

Оскільки свої відповіді дитина дає у вербальній формі, виникає можливість оцінити її пасивний (знання значень окремих слів) та активний (уживання тих чи інших слів у активному мовленні) словники. Якщо дитина не може відповісти у вербальній формі, то їй пропонують намалювати предмет або показати значення цього слова за допомогою жестів або рухів.

Зазначимо, що тест не має на меті перевірити, чи володіє дитина поняттям, яке позначає це слово. Трапляється, що дошкільник цим поняттям володіє, але, не знаючи літературного відповідника, вживає замість нього якесь інше слово (найчастіше діалектне). Не отримавши відповіді на стандартне слово, випробувач іноді замінює його словом-синонімом, яке, начебто, дитина знає. Робити цього не можна, оскільки тест спрямований не на перевірку оволодіння тим чи іншим поняттям, а на перевірку знання слів, причому саме тих, які належать до літературної мови. Інша річ, що своє розуміння заданого слова дитина може виявити за допомогою жесту або ескізного малюнка. У ході тестування екзаменатор та асистент стежать за темпом відповідей дитини, за її мовленням узагалі.

Оцінювання результатів:

Оцінкою за тест є сума балів, що виставляється за кожне з десяти слів набору.

0 балів – відсутність розуміння слова: дитина заявляє, що не знає значення слова, або неправильно пояснює його зміст, наприклад: «Хутро: його кладуть у подушку, на якій сплять»;

1 бал – розуміє значення слова, але своє розуміння може продемонструвати лише за допомогою жестів або малюнка;

1,5 бали – дитина вербально описує предмет, наприклад: «Велосипед: на ньому катаються; у нього є два колеса, а буває й більше: два великі й одне маленьке». Або: «Це, щоб на ньому кататися» або «Парасолька – щоб сховатися від дощу»;

2 бали – дитина дає визначення, наближене до наукового (таке, в якому вказаний рід та окремі родові ознаки), наприклад: «Лист – це папір, на якому можна написати про себе й надіслати у конверті поштою».

Отже, максимально можлива оцінка становить $2 \times 10 = 20$ балів.

Інтерпретування результатів

Оскільки з віком словник дитини швидко збагачується, відповіді шестирічок і семирічок логічно оцінювати по-різному, ставлячи до останніх підвищені вимоги. У зв'язку з цим для визначення рівнів розвитку цієї властивості рекомендується використовувати таку таблицю 4.12.

Таблиця 4.12.

Визначення рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку

Рівні словникового розвитку (сума набраних балів)			
Вікові групи	Низький	Середній	Високий
1	2	3	4
Шестирічні діти	6,5	7–13	13,5
Семирічні діти	11,5	12–16	16,5

Характеристика особливостей мовленнєвого розвитку дітей з різними формами спілкування (незалежно від віку)

Перед дітьми, які перебувають на рівні *ситуативно-ділової форми спілкування*, комунікативні завдання визначаються діловими мотивами. Водночас у багатьох випадках діти можуть обмежитися немовними (невербальними) засобами. Мовлення вплетене у предметну діяльність і супроводжує її. Мовлення дітей із ситуативно-діловою формою спілкування протягом усього дошкільного періоду має типові особливості. Воно складається з простих і коротких речень. Лексика пов'язана з конкретною наочною ситуацією. Це виявляється у великій кількості іменників. Прикметники або відсутні, або вказують на атрибутивні властивості предметів (колір, розмір). Дієслова фіксують лише конкретні предметні дії. Визначення інтелектуальних, вольових дій є обмеженим і часто дається лише в наказовому способі, виконуючи водночас функцію вказівного жесту (дивись!).

У дітей із *позаситуативною формою спілкування* на перший план виступають комунікативні завдання щодо здобуття інформації про предмети та явища навколишнього світу, способи дій, про регуляцію взаємодії з партнером. Ці завдання щодо спілкування вимагають нових засобів. Зростає вербальність спілкування. Лексика перестає бути залежною від конкретної ситуації. Зменшується кількість неадресованого мовлення. Урізноманітнюються невербальні засоби, які не замінюють, а доповнюють вербальну комунікацію. Збільшується кількість слів у реченні. Зростає кількість складних речень, урізноманітнюються їхні конструкції. Збільшується кількість дієслів, що називають вольові, інтелектуальні й емоційні дії. Різними стають прикметники, які позначають естетичні, емоційні й етичні властивості діючих осіб. Водночас кількість прикметників, що називають атрибутивні властивості

предметів, зменшується. З'являється багато особових займенників і прислівників.

Позаситуативні форми спілкування показують, що мовні засоби стають провідними в комунікації. Мовлення дає змогу дітям розширити межі конкретної ситуації і вийти за рамки миттєвих характеристик часу й місця ситуації спілкування. Діти оволодівають понятійним наповненням слова і тому навчаються використовувати мовлення для передавання партнерові дедалі складнішої та абстрактнішої за змістом інформації. Мовлення стає конкретнішим, не прикутим до конкретної наочної ситуації спілкування. Одночасно діти навчаються довільно регулювати мовлення, свідомо застосовувати його для різних цілей спілкування. Внаслідок цього воно перетворюється на самостійний вид діяльності. Поряд із експресивною функцією (вираження ставлення), розвиваються й удосконалюються номінативна (позначення, назва) і регулятивна (регулювання, керування) функції мовлення. Розвиток функцій мовлення визначає її першочергове значення в розвитку й удосконаленні всіх видів діяльності, пов'язаних із комунікацією. Таким чином, становлення і збагачення мовлення істотно впливає на психічний розвиток дитини взагалі.

Визначення морфологічного рівня граматичної системи на прикладі дієслівної лексики дітей із ЗНМ (автори Т. Філічева, Л. Спірова, А. Ястребова, Р. Лалаєва)

Завдання № 1. Диференціація дієслів однини та множини теперішнього часу.

Для проведення дослідження необхідні картки із зображенням дій одного або декількох людей:

Дівчинка малює.

Дівчатка малюють.

Хлопчик збирає гриби.

Хлопчики збирають гриби.

Хлопчик катається на лижах.

Хлопчики катаються на лижах.

Хлопчик читає.

Хлопчики читають.

Хлопчик біжить.

Хлопчики біжать.

Лялька сидить.

Ляльки сидять.

Дівчинка п'є сік.

Діти п'ють сік.

Кошеня хлебче молоко.

Кошенята хлебчуть молоко.

Хлопчик пливе.

Хлопчики пливуть.

Дівчинка танцює.

Діти танцюють.

Інструктор показує випробуваному картинку та задає відповідне питання.

Завдання № 2. Зміна дієслів минулого часу за родами.

Для проведення дослідження так само необхідні картки із зображенням:

Тато встав.

Мама встала.

Сонце встало.

Хлопчик впав.

Дівчинка впала.

Дерево впало.

Стіл зламався.

Машина зламалася.

Крісло зламалося.

Черевик порвався.

Сорочка порвалася.

Полотно порвалося.

Келих розбився.

Тарілка розбилася.

Вікно розбилося.

Хлопчик забруднився.

Дівчинка забруднилася.

Ковдра забруднилася.

Інструктор показує випробуваному серію картинок і задає відповідне питання.

Оцінка морфологічного рівня граматичної системи дітей із ЗНМ:

– високий рівень (4 бали) – правильне, самостійне виконання завдання;
– рівень вище середнього (3 бали) – дитина дає правильну відповідь за допомогою незначної допомоги експериментатора, сама виправляє помилку;

– середній рівень (2 бали) – допускає 2–3 помилки під час виконання всіх завдань;

– рівень нижче середнього (1 бал) – робить у кожному завданні помилки (6 помилок);

– низький рівень (0 балів) – не може виконати завдання.

Діагностика емоційно-оцінної лексики дітей старшого дошкільного віку

Із метою вивчення рівня розвитку імпресивного словника дітям пропонуються завдання на з'ясування розуміння значення слів, що вказують на емоційні переживання (стани).

Інструкція: «Подивись на малюнки. Покажи, хто радіє або радісний (сумує – сумний, дивується – здивований, злиться – злий, боїться – наляканий)».

Беручи до уваги оцінні критерії, виділяються такі рівні розвитку імпресивного словника за ознакою семантичного розуміння (за аналогією до критеріїв Пенькової О. І.):

Оцінка рівня розвитку імпресивного словника

– високий рівень – дитина розуміє значення основних слів-назв емоційних станів і переживань (по 5), самостійне виконання завдання;

– достатній рівень – дитина розуміє по 3–4 назви емоційних станів і переживань, під час виконання завдання потребує допомоги вихователя, тобто спостерігається локальне розуміння значення слова й характеризується правильним, але тільки описовим визначенням;

– середній рівень – дитина розуміє по 2 назви емоційних станів і переживань, діти часто потребують прикладу правильної відповіді вихователя;

– низький рівень – не розуміє слів-назв емоційних станів і переживань, допомогу вихователя не сприймає.

Приклад заповнення карти спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Мовлення дитини» наведено в додатку Б.

ПІСЛЯМОВА

Розвиток особистості дошкільника (становлення його ініціативності, самостійності, відповідальності поряд із розвитком міжособистісної толерантності) потребує проектування особливої системи освіти. Ця теза має значення щодо дошкільної освіти, яка є основою особистісної культури дитини, що надалі буде зумовлювати траєкторію розвитку її особистості. Тому актуальним є створення нової системи виховання, прийнятної для педагогів закладів дошкільної освіти, яка буде забезпечувати практичну реалізацію цінностей особистісно орієнтованої педагогіки в живому процесі взаємодії з дитиною. Це оптимальний шлях для дослідження особистості дошкільників, що дозволяє уникнути насильницького тиску з боку дорослого.

У наш час створено умови для різноманітності змісту форм і методів роботи з дітьми дошкільного віку.

Психолого-педагогічне діагностування дітей цього віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти – це важливий напрям діяльності вихователя.

Мета психолого-педагогічного діагностування – це оцінювання та вимір індивідуально-психологічних властивостей особистості дошкільника. Діагностування допомагає розпізнати стан визначеного об'єкту дослідження чи системи шляхом швидкої реєстрації її суттєвих параметрів і подальшого віднесення до визначеної діагностичної категорії з метою прогнозу поведінки і прийняття рішення про необхідні впливи на цю поведінку в бажаному напрямі. У цьому контексті діагностування слід вважати важливим засобом забезпечення так званого «зворотного» зв'язку – засобом інформаційного забезпечення будь-якого впливу, тобто будь-який вплив повинен розпочинатися зі збору діагностичної інформації і завершуватися повторним діагностичним обстеженням.

У посібнику наведені приклади професійних та аматорських тестів і методик, які покликані виявити у дітей різні рівні освіченості, розвиненості та вихованості, основні критерії психо-фізичного розвитку та підготовки до навчання у школі за вимогами Базового компонента дошкільної освіти.

Правильне діагностування спирається на наукову інтерпретацію даних обстеження, результати комплексного вивчення дошкільників у межах особистісного підходу. Глибокий аналіз змісту отриманих у діагностичному обстеженні даних можуть бути забезпечені тільки висококваліфікованими фахівцями в області дошкільної освіти.

Психолого-педагогічний супровід начального процесу організовується як планова робота і діяльність за запитом адміністрації та педагогічного колективу. Здійснюється вона за допомогою психологічного аналізу занять та ігор, спостереження, поточної та контрольної психодіагностики, досліджень за лініями Базового компонента.

Діагностуючи дітей, важливо пам'ятати про те, що їхній психічний розвиток – це складний процес, у якому неможливо виділити окремі незалежні один від одного параметри. Тому під час діагностування необхідно використовувати низку методик, спрямованих на вивчення всіх аспектів психіки дітей, зіставляючи одержані дані для створення цілісного уявлення про конкретну особу. Водночас важливо не тільки правильно підібрати методики, а й розташувати їх у певній послідовності, щоб дитина не втомила й не відмовилася від роботи. Аналізуючи отриману інформацію, потрібно встановити взаємозв'язок між окремими особливостями дитини та її психікою (пізнавальними здібностями, особистісними якостями, характером спілкування). На підставі такого аналізу складають психолого-педагогічну характеристику, яка дає комплексний опис психологічних рис цієї дитини, а також основні

причини появи тих недоліків і відхилень, які були виявлені у процесі обстеження.

Отже, аналізуючі індивідуально-психологічні факти розвитку дошкільників, діагностика тим самим узагальнює систему теоретичних знань загальної та вікової психології. Використання діагностування дозволяє створювати базис для розуміння й оцінки особистості в системі соціальних, освітніх і виховних відносин.

Охопити всі проблеми та прогалини діагностування дітей дошкільного віку в невеликому за обсягом навчальному посібнику, неможливо, але ми зробили спробу освітити головне, зокрема її практичну основу.

Подальша робота у цьому напрямі дозволить розкривати глибини духовної сутності людини: її моральну сферу, життєвий потенціал, а не просто сукупність психічних функцій, властивостей, процесів і станів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Studentam.net.ua. URL:
<http://studentam.net.ua/content/section/36/116/>.
2. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика в умовах вищого навчального закладу: навчальний посібник / Під заг. ред. С. О. Нікітчиної. Київ: Слово, 2014. 368 с.
3. Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование. 7-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 688 с.
4. Андрусенко М. П., Савченко Л. Л. Особливості особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку: метод. розробка. Харків, 2015. 89 с.
5. Баглаєва Н. Розвиток логічних умінь дитини. Серіації за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі. *Дошкільне виховання*. 2000. № 10. С. 7–12.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / Авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. Київ, 2012. 26 с.
7. Балобанова В. П., Богданова Л. Г., Венедиктова Л. В. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения. Санкт-Петербург: Детство-пресс, 2001.
8. Башаева Т. В. Развитие восприятия у детей: форма, цвет, звук: популярное пособие для родителей и педагогов. Ярославль: Академия развития, 1997. 240 с.
9. Безруких М. М. Леворукий ребенок в школе и дома. Екатеринбург: У-Фактория, 2004. 304 с.
10. Белая К. Ю. Руководство ДОУ: контрольно-диагностическая функция. Москва: ТЦ Сфера, 2003. 64 с.

11. Белошистая А. Дошкільний вік: формування первинних уявлень про натуральні числа. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 30–39.
12. Бех І. Д. Виховання особистості: навчально-методичний посібник: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково – практичні засади. 344 с.
13. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Вид. 2-ге, доповнене / За ред. А. М. Богуш. Київ: Слово, 2015. 704 с.
14. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для студентів ВНЗ. Київ: Слово, 2008. 408 с.
15. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ: Слово, 2006. 304 с.
16. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса: Ярослав, 2004. 176 с.
17. Бодалев А. А., Столин В. В., Аванесов В. С. Общая психодиагностика. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 440 с.
18. Вархотова Е. К., Дятко Н. В., Сазонова Е. В. Экспресс-диагностика готовности к школе: практическое руководство для педагогов и школьных психологов. Москва: Генезис, 1999.
19. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посібник / За заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.
20. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Суми: Університетська книга, 2008. 428 с.

21. Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: монографія. Житомир: ЖДУ імені І. Франка, 2009. 684 с.
22. Волков Б. С, Волкова Н. В. Как подготовить ребенка к школе. Ситуации. Упражнения. Диагностика: учебное пособие». Москва: «Ось-89», 2004. 192 с.
23. Волкова Г. А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики. Санкт-Петербург: Детство-пресс, 2012. 138 с.
24. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці: монографія. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001. 218 с.
25. Гагаріна Н. П. Моніторинг та його значення в системі дошкільної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*: збірник наукових праць Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Випуск 87. С. 44–47.
26. Гагаріна Н. П. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (діагностичний аспект): навчально-методичний посібник. Кіровоград: КЗ «КОШПО освіти імені Василя Сухомлинського», 2014. 68 с.
27. Гагаріна Н. П. Роль дидактичного тестування в сучасній ланці дошкільної освіти. *Перший крок у науку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Луганськ: Поліграфресурс, 2011. Т. 3. С. 38–42.
28. Гамезо М. В., Герасимова В. С., Орлова Л. М. Старший дошкольник и младший школьник: психодиагностика и коррекция развития. Москва: Ин-т практ. психол.; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. 256 с.

29. Гільбух Ю. З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: психологія, діагностика, педагогіка: пер. з укр. Перероб. і доп. Київ: Ін-т психології АПН України, 1993. 272 с.

30. Голубова Г. В. Педагогічні умови реалізації інтегративного підходу до роботи з педагогічно обдарованими майбутніми вчителями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. пр. / Редкол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). Київ, 2012. Випуск 15 (23). С. 108–112.

31. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільних навчальних закладах: малювання, ліплення, аплікація: планування, конспекти занять: метод. рекомендації. Харків: Ранок, 2007. 224 с.

32. Готовність дитини до навчання / Упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.

33. Готовность к школе: руководство практ. психол. / Под ред. И. В. Дубровиной. Москва: Издательский центр «Академия», 1995. 119 с.

34. Грибанова О. К., Щербакова К. Й., Белова С. Ф., Назаренко К. В. Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей. Київ: Вища школа, 1987. 134 с.

35. Грибова О. Е., Бессонова Т. П. Дидактический материал по обследованию речи детей. Звуковая сторона речи. Москва: АРКТИ, 2000.

36. Гуткина Н. И. Психологическая готовность к школе. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство «Академический Проект», 2000. 184 с.

37. Державна наукова педагогічна бібліотека імені К. Д. Ушинського. URL: <http://www.qnpbu.lip.net>.

38. Детский сад – семья: аспекты взаимодействия: практическое пособие для методистов, воспитателей и родителей / Авт.-сост. С. В. Глебова. Воронеж: ТЦ «Учитель», 2005. 111 с.

39. Диагностика личности дошкольника: метод. пособие для практ. занятий и самостоят. работы студ. Донецк: ДООУ, 2004. 82 с.

40. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / Наук. кер. проекту: В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін.; наук. ред.: В. В. Беленька, М. А. Машовець; МОН України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

41. Дитина – педагог: сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти: колективна монографія / Авт. кол.: О. П. Амацьєва та ін.; за заг. ред. В. В. Докучаєвої; Держ. закл. «Луганський Національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 492 с.

Дитячий садок – родина: аспекти взаємодії: практ. посіб. для метод., вихователів і батьків / автор-уклад. С. В. Глебова. Воронеж, 2005.

42. Диагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку: методичний посібник / Уклад. Т. В. Яценко. Кременчук, 2011. 86 с.

43. Диагностика психічного розвитку дітей раннього віку: метод. рекомендації / Уклад. Н. В. Карпенко-Сашньова. Київ: ІЗМН, 1996. 60 с.

44. Дошколята. URL: http://www.doshkolyata.com.ua/ua/books_dosh2.html.

45. Дуброва В. П., Милашевич Е. П. Организация методической работы в дошкольном учреждении. Москва: Новая школа, 1995. 124 с.

46. Експрес-діагностика в ДНЗ. Комплект матеріалів для практичних психологів / Уклад. О. Дєдов. Хотин, 2014. 194 с.

47. Загородня Л. П., Тітаренко С. А., Барсуковська Г. П. Фізичне виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник / За заг. ред. Л. П. Загородньої. Суми: Університетська книга, 2011. 272 с.

48. Зайцева Л. І. Формування математичної компетентності у старших дошкільників. Харків: Ранок, 2008. 160 с.

49. Захаров В. П. Применение математических методов в социально-психологических исследованиях: учебное пособие. Ленинград: ЛГУ, 1985. 64 с.

50. Збірник законодавчих актів і нормативних документів з питань соціально-правового захисту дітей. Київ: АТ «Видавництво «Столиця», 1998. 516 с.

51. Здоровий малюк: програма з фізичної культури для дітей від народження до трьох років для батьків та вихователів дошкільних закладів / Уклад. Е. С. Вільчковський. Київ: ІЗМН, 1997. 40 с.

52. Зенцов О. Формирование картины мира у детей старшего дошкольного возраста в процессе ознакомления с природой космоса. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/1518-formuvannja-kartini-svitu-u-ditej-starshogo-doshkilnogo-viku-v-protsesi-oznajomlennja-z-prirodoju-kosmosu.html>.

53. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 510 с.

54. Колесникова Е. В. Диагностика математических способностей: рабочая тетрадь для детей 6–7 лет. Москва: «ТЦ Сфера», 2007. 32 с.

55. Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. *Дитячий садок: управління*. 2010. № 3 (17). С. 6–7.

56. Король А. В. Мовленнева картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленневого розвитку дитини. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 24 с.

57. Котирло В. К. Готовність до навчання. Розвиток пізнавальної активності шестирічних дітей. *Дошкільне виховання*. 2008. № 6.
58. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників: ранній та молодший вік. Харків: Ранок, 2013. 160 с.
59. Крутій К. Л. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2016. 160 с.
60. Крутій К. Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі: монографія. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 172 с.
61. Крутій К. Л. Навчання дітей української мови. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2000. 156 с.
62. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 320 с.
63. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания: учеб. пособие. Киев: Олимпийская литература, 1999. 232 с.
64. Лаврентьева Т. П., Титаренко Т. М. Практична психологія для вихователя. Київ: Вища школа: Віпол, 1993. 80 с.
65. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог: навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ: Слово, 2009. 400 с.
66. Манова-Томова В. Психологічна діагностика раннього віку. Київ: Вища школа, 1978. 168 с.
67. Марінушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Порадник практичного психолога. Харків: Основа, 2007. 240 с.
68. Матвеева Л. Н., Галкина Е. М. Развитие мелкой моторики у старших дошкольников как средство подготовки руки к письму. *Молодой учёный*. 2017. № 15 (149). С. 604–607.

69. Математика в дитячому садку. URL: http://i-gnom.ru/books/metlina_matematika_v_detskom_sadu.html.

70. Методика ознайомлення дітей з природою: хрестоматія / уклад. Н. М. Горобаха. Київ: Слово, 2012. 432 с.

71. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» / Наук. кер. проекту: В. О. Огнев'юк, В. І. Волинець. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 400 с.

72. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» / Наук. кер. проекту: В. О. Огнев'юк; наук. ред.: В. В. Беленька; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 352 с.

73. Молодой учёный: международный научный журнал / Гл. ред. И. Г. Ахметов. Казань, 2016. № 6 (110). URL: <https://moluch.ru/archive/110/pdf/>.

74. Моніторинг досягнень дітей дошкільного віку згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти: метод. посібник / За заг. ред. Т. В. Киричук, О. М. Кулик, Н. М. Шаповал. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 272 с.

75. Моніторинг якості дошкільної освіти. 2-ге вид. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014. 148 с.

76. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: рек. з освіт. політики / Під заг. ред. О. І. Локшиної. Київ: «К.І.С.», 2004. 160 с.

77. Навчання дітей у дитячому садку. URL: <http://www.detskiysad.ru/ucheba.html>.

78. Національна доктрина розвитку освіти. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 4–9.

79. Невгамовні чомучки. Психологічні особливості дітей дошкільного віку 4–5 роки життя / Авт.-уклад.: О. С. Нуреева,

З. І. Шейнфельд; худ.-оформ. М. В. Журавльова. Харків: Основа, 2008. 253 с.

80. Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. высших пед. учеб. заведений: в 3 кн. 4-е изд. Москва: Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 2001. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 640 с.

81. Непомнящая Н. И. Психологический анализ обучения детей 3–7 лет (на материале математики). Москва: Педагогика, 1983. 113 с.

82. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: підручник для студентів / За заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ: Слово, 2010. 376 с.

83. Ознайомлення з природою. URL: <http://www.detskiysad.ru/priroda.html>.

84. Освіта України. Збірник законів: довідкове видання / за ред. С. О. Борисенка. Харків: Бурун Книга, 2008. 304 с.

85. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

86. Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ, 2013. 430 с.

87. Педагогічна бібліотека. URL: <http://pedlib.ru/index2.php>.

88. Пехарева С. В., Пехарева А. С. Особенности использования рисуночных методов для выявления гендерных взаимодействий частоболеющих детей. *Проблеми здоров'я, фізичної терапії, реабілітації та ерготерапії*: матеріали Всеукраїнської заочної науково-практичної інтернет-конференції / Відповід. ред. Я. М. Копитіна; наук. ред. М. О. Лянной. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. С. 213–216.

89. Пехарева С. В. Моніторинг як функція управління освітнім процесом дошкільного навчального закладу. *Людинознавчі студії*: зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка / Ред. колегія Т. Біленко, М. Чепіль та ін. Дрогобич: ДДПУ, 2013. Випуск 27. С. 139–153.

90. Піроженко Т. О. Комуникативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.

91. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: наук.-метод. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с.

92. Плахтій П. Д., Страшко С. В., Підгорний В. К. Вікова фізіологія і валеологія. Лабораторний практикум: навч. посібник / За ред. П. Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2005. 208 с.

93. Плетенецька Л., Крутій К. Логіко-математичний розвиток. Запоріжжя, 2002. 157 с.

94. Подготовка ребенка к школе / Р. И. Айзман, Г. Н. Жарова и др. Москва, 1991. 160 с.

95. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

96. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика: монографія. Харків: Ранок, 2014. 547 с.

97. Пономарьова Г. Ф., Чаговець А. І., Седова О. О. Фізичне виховання дітей дошкільного віку: навчальний посібник. Харків: СПДФО Бровін О. В., 2012. 114 с.

98. Про дошкільну освіту: Закон України № 2628-III від 11.07.2001 (із змінами № 2581-VIII від 02.10.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.

99. Про охорону дитинства: Закон України № 2403-III від 26.04.2001 (із змінами № 2443-VIII від 22.05.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

100. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку

«Впевнений старт» / О. О. Андрієтті, О. П. Голубович та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.

101. Психолог в детском дошкольном учреждении: метод. рекомендации к практ. деят. / Под ред. Т. В. Лаврентьевой. Москва: Новая школа, 1996. 144 с.

102. Психологическая диагностика: учеб. для вузов / Под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 652 с.

103. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ: навч.-метод. посіб. / Уклад.: А. А. Харківська та інші; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: Компанія СМІТ, 2015. Ч. 1. 390 с.

104. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ: навч.-метод. посіб. / Уклад.: А. А. Харківська та інші; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: Компанія СМІТ, 2016. Ч. 2. 396 с.

105. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ: навч.-метод. посіб. / Уклад.: О. І. Проскурняк та інші; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Мезіна В. В., 2017. Ч. 3. 381 с.

106. Романова Е. С. Психодиагностика: учебное пособие для студентов вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 400 с.

107. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии: практ. руководство. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 350 с.

108. Скірко Г. З. Психолого-педагогічне діагностування готовності старших дошкільнят до навчальної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / Редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 41 (94). С. 451–458.

109. Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г. Методика діагностики готовності до навчання у школі дітей шестирічного віку. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 20 с.

110. Старченко В. А. Формування логіко-математичної компетентності у старших дошкільників. Київ: Світич, 2009. 80 с.

111. Тарасюк Л. В. Система моніторингу у загальнонавчальному закладі як один з шляхів до якості освіти. *Стратегія управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства*. Ніжин: НДУ, 2005. С. 186–193.

112. Теории и технологии математического развития детей дошкольного возраста / З. А. Михайлова, Е. А. Носова и др. Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2008. 384 с.

113. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні: колективна монографія / З. Н. Борисова та ін.; за заг. ред. Г. В. Беленької, М. А. Машовець. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 232 с.

114. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. Київ: Слово, 2013. 608 с.

115. Тесты для детей, сборник тестов и развивающих упражнений / Сост. М. Н. Ильина, Л. Г. Парамонова, Н. Я. Головнева. Санкт-Петербург: Дельта, 1997. 384 с.

116. Торшилова Е. М., Морозова Т. В. Развитие эстетических способностей детей 3–7 лет (теория и диагностика). Москва: АПН НИИ ХВ, 1993. 62 с.

117. Удина Е. Н. Диагностическая методика по определению аппликационных умений и навыков у детей дошкольного возраста. *Молодой учёный*. 2017. № 15 (149). С. 645–650.

118. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації): дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. Київ, 2008. 240 с.

119. Управління дошкільним навчальним закладом: контроль-аналітичний аспект: навчально-методичний посібник. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014. 200 с.

120. Урунтаева Г. А., Афонькина Ю. А. Практикум по дошкольной психологии: пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 1998. 304 с.

121. Шаталова Е. В., Тарасова А. П. Діагностика готовності дітей групи педагогічного ризику до навчання математики в школі. *Міжнародний журнал прикладних і фундаментальних досліджень*. 2011. № 7. С. 68–69.

122. Швайка Л. А. Педагогічний моніторинг у ДНЗ. Харків: Основа, 2017. 192 с.

123. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 310 с.

124. Шелестова Л. Формування цілісної картини світу в старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2010. № 3. С. 5–8.

125. Шишов С. Е., Кальней В. А. Школа: мониторинг качества образования. Москва: Пед. общество России, 2000. 316 с.

126. Щербакова К. Й. Методика формування елементів математики в дошкільників: навч. посіб. Київ: Видавництво Європейського університету, 2011. 262 с.

127. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1993. 255 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.

Діагностика сенсорного розвитку дітей

від 1 року 3 місяців до 3 років

Вік дитини	Форма	Величина	Колір
1	2	3	4
1 рік 3 місяці		Орієнтується у 2-х контрастних величинах предметів із різницею в 3 см	
1 рік 6 місяців	Орієнтується в 4-х контрастних формах: куля, куб, цеглинка, призма з різницею в 3 см		
1 рік 9 місяців		Орієнтується в 3-х контрастних величинах предметів із різницею в 3 см	
2 роки			Орієнтується в 3–4 основних кольорах (добирання до зразка однорідних парних предметів)
2 роки 6 місяців	Орієнтується в 6-ти контрастних формах: куля, куб, цеглинка, призма, циліндр, конус (добирання до зразка)		Орієнтується в 4-х контрастних кольорах (добирання до зразка різноманітних предметів, малюнків)
3 роки	Використання геометричних фігур у своїй діяльності (шляхом накладання, добирання до зразка)		Називає 4-ри кольори

**Діагностика гри і дій з предметами дітей
від 1 року 3 місяців до 3 років**

Вік дитини	Діагностика	Ігри та заняття
1	2	3
1 рік 3 місяці	Відтворює низку вивчених дій: 1. Годує ляльку (лялька, чашка). 2. Будує башту, поїзд (2 кубики, 2 цеглинки). 3. Нанизує на стрижень кільця однієї величини.	1. Показ предметів і дії з ними. 2. Сюжетні покази.
1 рік 6 місяців	Відображає окремі дії з лялькою, хусткою	1. Спостереження. 2. Керівництво іграми з проблемною ситуацією.
1 рік 9 місяців	Відтворює нескладні споруди (ворота, лавка, перекриття)	Пропозиція використовувати у грі предмети-заступники
2 роки	Відображає низку послідовних дій, розв'язує «проблемну ситуацію» – «Купання ляльки» (лялька, ванна, губка, рушник, кубик, мило)	Уявні предмети
2 роки 6 місяців	Гра має сюжетний характер (мама, лікар, перукар, шофер, продавець). Декілька дій, ігри вдвох, планує, уявляє	1. Ляльковий театр. 2. Ігри з ролями. 3. Настільні ігри із сюжетними іграшками.
3 роки	Початок рольової гри	1. Дидактичні ігри. 2. Будівельні ігри.

**Діагностика мовленнєвого розвитку дітей
від 1 року 3 місяців до 3 років**

Вік дитини	Діагностика		Ігри та заняття
	Розуміння мовлення	Активне мовлення	
1	2	3	4
1 рік 3 місяці	Запас слів, які розуміє дитина, швидко зростає. Предмети: 1. Іграшки: годинник, машина, м'ячик, собака. 2. Одяг. 3. Орієнтування в тому, що оточує.	Лепет, полегшені слова у звичайній ситуації, руховій активності	1. Чудовий мішечок (предмети з назвою). 2. Окремі картинки.
1 рік 6 місяців	Розуміє зображення нескладних сюжетів у картинці. Відповідає на питання: «Де?». 1. Хлопчик годує собаку. 2. Мама купує малюка. 3. Діти обідають.	Позначає свої дії словом, застосовуючи двослівні речення (у природній ситуації, грі, спілкуванні)	1. Сюжетні покази. 2. Нескладні картинки в дії. 3. Виконання доручень (знайди, принеси, постав). 4. Розповіді без показу.
2 роки	Розуміє коротку розповідь без опори на колишній досвід	Спілкуючись із дорослими, користується трислівними реченнями у природній ситуації	
2 роки 6 місяців		У мовленні вживає багатослівні речення в природній ситуації	
3 роки		З'являються додаткові пропозиції	4. Розповіді за малюнком. 5. Дидактичні ігри.

Загальні таблиці системи оцінювання під час дослідження дітей

Таблиця А.4.

Показники нервово-психічного розвитку дітей 1 року 3 місяців – 4 років

Вік дитини	Лінії розвитку								
	Розуміння мовлення	Активне Мовлення	Сенсорний розвиток	Гра та дії з предметами	Рухи	Навички	Конструктивна діяльність	Образотворча діяльність	Соціальний розвиток
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 рік 3 місяці	Запас слів, які розуміє дитина, швидко збільшується	Користується лепетом, полегшеними словами	Орієнтується у 2-х величинах предметів	Відтворює в грі розучені дії	Ходить тривало, змінюючи положення	Самостійно їсть густу їжу	Накладає один кубик на інший, відтворює дії дорослих	Залишає олівцем слід на папері	Легко відповідає на контакти дорослого в спільній діяльності, іноді виявляє власну ініціативу
1 рік 6 місяців	Відшукує за словом дорослого однорідні предмети	Користується словом у момент значної зацікавленості	Орієнтується в 4-х контрастних формах предметів (куля, куб, цеглинка, призма)	Виконує окремі дії	Переступає перешкоди приставним кроком	Самостійно їсть рідку їжу	Відтворюючи дії дорослих, дитина ставить цеглинку на вузьку грань	Діючи олівцем, намагається цілеспрямовано залишити слід на папері	Постійно виявляє ініціативу під час спілкування з дорослим
1 рік 9 місяців	За словом дорослого відшукує зображення знайомих дій	Користується двохсловними реченнями	Полегшені слова замінює правильними. Орієнтується в 3-х контрастних величинах предметів	Використовує в грі предмети-заступники	Уміє ходити по вузькій дошці	Уміє частково роздягатися з незначною допомогою дорослого	Відтворює нескладні споруди	Залишає олівцем слід на папері, не виходячи за межі аркуша	Емоційно контактує з однолітками
2 роки	Розуміє коротку розповідь без показу про події, що були в досвіді дитини	Користується трислівними реченнями	Орієнтується в 3-х контрастних кольорах і добирає за зразком парні предмети	У грі відтворює низку послідовних дій	Переступає через перешкоди кроком, що чергується	Уміє частково одягатися з допомогою дорослого (шапку, черевики)	Відтворює найпростіші споруди (стіл, стілець, ворота)	За зразком дорослого малює вертикальні та горизонтальні лінії	Виявляє цікавість до ігор однолітків, грає поряд, займається одним видом діяльності

1	2	3		4		5	6	7		8	9	10
		граматика	запитання	колір	форма			їжа	одягання			
2 роки 6 місяців	Розуміє розповідь без показу події, що спираються на минулий досвід у новій ситуації	Користується багатослівними реченнями	Де? Куди?	Добирає до зразка предмети 4-х кольорів	Орієнтується в 6-ти контрастних формах предметів	Сюжет-на гра, елементи уяви	Переступає через палицю, підведenu над підлогою на висоті 28–30 см	Їсть досить акуратно	Самостійно одягається (не застібає гудзиків)	Самостійно робить споруди і називає їх (будинок, диван)	Малює горизонтальні, вертикальні лінії	Діти орієнтуються на оцінку дорослими їхньої діяльності
3 роки	Розуміє зміст розповідей, казок про події, які сама не бачила, але окремі елементи знайомі	Користується підрядними реченнями	Чому? Коли?	Називає 4-ри кольори	Використовує за призначенням геометричні фігури (способом накладання)	Початок рольової гри	Переступає через палицю, піднятою над підлогою на відстані 30–35 см	Користується серветкою під час прийому їжі	Одягається самостійно з незначною допомогою дорослого	Робить складні споруди (гараж, сходи, будинок), називає їх і обіграє	За допомогою пластиліну, олівця зображує прості предмети і називає їх (яблуко, сонечко, будиночок)	Виявляє самостійність, незалежність, часто вживає «я сам»
4 роки	Розуміє зміст малюнків із прихованим значенням	Розглядаючи малюнки, відповідає на запитання дорослого, користуючись багатослівними підрядними реченнями	Класифікує предмети, розкладаючи їх на 2 групи	Називає 6 кольорів (червоний, синій, зелений жовтий, блакитний, рожевий)	Складає розрізну картинку з 3–4 частин	Грас в рольові ігри з дітьми (по 2–3 осіб), Розподіляючи ролі та виконуючи їх	Уміє підстрибувати на обох ногах, просуваючись уперед	Їсть з тарілки для других страв, користується виделкою	Одягаючись, самостійно застібає гудзики, блискавки, зав'язує шнурки	Планує свої споруди, використовує різні будівельні деталі відповідно до їх конструктивних властивостей	У малюнку використовує предмети з декількох частин (будинок, машина, поїзд)	У діяльності починає ставити мету, підпорядковуючи окремі мотиви дій

Оцінка нервово-психічного розвитку дітей від 1 року 3 місяців до 3 років

Групи розвитку дітей				
1	2	3	4	5
<p>1. Діти з нормальним розвитком.</p> <p>2. Діти з випередженням у розвитку:</p> <p>а) на 1 епікризний період (на другому році життя епікризний період – 3 місяці, на 3 році – 6 місяців) (прискорений розвиток);</p> <p>б) на 2 і більше епікризних періодів (високий розвиток);</p> <p>в) діти з дисгармонійним розвитком, випередженням на різні епікризні періоди за одним або багатьма показниками</p>	<p>1. Діти з відставанням у розвитку на 1 епікризний період:</p> <p>перший ступінь – за 1–2 показниками;</p> <p>другий ступінь – за 3–4 показниками;</p> <p>третій ступінь – за 5–7 показниками.</p> <p>2. Діти з негармонійним розвитком (частина показників вища на 1–2, інша частина нижча на 1 епікризний період)</p>	<p>1. Діти з відставанням у розвитку на 2 епікризних періоди:</p> <p>перший ступінь – за 1–2 показниками;</p> <p>другий ступінь – за 3–4 показниками;</p> <p>третій ступінь – за 5–7 показниками.</p> <p>2. Діти з дисгармонійним розвитком (частина показників вища, частина нижча на 1–2, частина показників може відповідати нормі)</p>	<p>1. Діти з відставанням у розвитку на 3 епікризних періоди:</p> <p>перший ступінь – за 1–2 показниками;</p> <p>другий ступінь – за 3–4 показниками;</p> <p>третій ступінь – за 5–7 показниками.</p> <p>2. Діти з дисгармонійним розвитком (частина показників нижча на 1–2 епікризних, частина на 3 епікризних періоди, деякі показники можуть відповідати нормі)</p>	<p>1. Діти з відставанням у розвитку, періоди:</p> <p>перший ступінь – за 1–2 показниками;</p> <p>другий ступінь – за 3–4 показниками;</p> <p>третій ступінь – за 5–7 показниками.</p> <p>2. Діти з дисгармонійним розвитком (частина показників нижча від норми на 1–3 епікризних періоди, деякі можуть відповідати нормі)</p>

Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог

Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Особистість дитини»

№ з/п	ПІБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній									Середній бал кожного вихованця	
		Здоров'я та фізичний розвиток						Самоставлення				
		Здоров'я та фізичний розвиток	Безпека життєдіяльності	Здоров'я та хвороба	Гігієна життєдіяльності	Рухова активність та саморегуляція	Здоров'я-збережувальна компетенція	Самоставлення	Самосвідомість	Особистісно-оцінна компетенція		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1.												
2.												
3.												
4.												
5.												
6.												
7.												
8.												
9.												
10.												
11.												
12.												
13.												
14.												
15.												

**Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог
Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина в соціумі»**

№ з/п	ШБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній								Середній бал кожного вихованця
		Сім'я	Родина		Люди					
			Родина	Родинно-побутова компетенція	Люди	Дорослі	Діти	Група	Соціально-комунікативна компетенція	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.										
2.										
3.										
4.										
5.										
6.										
7.										
8.										
9.										
10.										
11.										
12.										
13.										
14.										
15.										

Таблиця Б.3.

**Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог
Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина у природному довкіллі»**

№ з/п	ШБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній							Середній бал кожного вихованця
		Природа планети Земля				Життєдіяльність людини у природному довкіллі			
		Природа планети Земля	Явища природи	Рослини. Гриби	Тварини	Життєдіяльність людини у природному довкіллі	Всесвіт	Природничо-екологічна компетенція	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.									
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
8.									
9.									
10.									
11.									
12.									
13.									
14.									
15.									

Таблиця Б.4.

**Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог
Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина у світі культури»**

№ з/п	ПІБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній											Середній бал кожного вихованця	
		Предметний світ				Світ мистецтва								
		Житло	За межами житла	Предметно-практична діяльність	Предметно-практична компетенція	Сприйняття мистецтва	Ціннісне ставлення до мистецтва	Образотворча діяльність	Музична діяльність	Театральна діяльність	Літературна діяльність	Художньо-продуктивна компетенція		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1.														
2.														
3.														
4.														
5.														
6.														
7.														
8.														
9.														
10.														
11.														
12.														
13.														
14.														
15.														

Таблиця Б.5.

**Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог
Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Гра дитини»**

№ з/п	ПІБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній						Середній бал кожного вихованця
		Гра як провідна діяльність				Формування особистості в грі		
		Гра як провідна діяльність	Сюжетно-рольова гра	Конструкторсько-будівельні ігри	Іграшка	Формування особистості в грі	Ігрова компетенція	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								
10.								
11.								
12.								
13.								
14.								
15.								

**Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог
Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі»**

№ з/п	ШБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній				Середній бал кожного вихованця	
		Сенсорні еталони	Пізнавальна активність		Елементарні математичні уявлення		
			Пізнавальна активність	Сенсорно-пізнавальна компетенція	Елементарні математичні уявлення		Математична компетенція
1	2	3	4	5	6	7	8
1.							
2.							
3.							
4.							
5.							
6.							
7.							
8.							
9.							
10.							
11.							
12.							
13.							
14.							
15.							

Таблиця Б.7.

Приклад заповнення карт спостережень для визначення рівня засвоєння вихованцями вимог

Базового компонента дошкільної освіти за освітньою лінією «Мовлення дитини»

№ з/п	ШБ	Напрями оцінювання відповідно до освітніх ліній												Середній бал кожного вихованця		
		Звукова культура мовлення		Словникова робота		Граматична правильність мовлення		Зв'язне мовлення. Діалогічне мовлення		Монологічне мовлення		Українська мова як державна				
		Звукова культура мовлення	Фонетична компетенція	Словникова робота	Лексична компетенція	Граматична правильність мовлення	Граматична компетенція	Зв'язне мовлення. Діалогічне мовлення	Діалогічна компетенція	Монологічне мовлення	Монологічна компетенція	Українська мова як державна	Мовленнєва компетенція		Комунікативна компетенція	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
1.																
2.																
3.																
4.																
5.																
6.																
7.																
8.																
9.																
10.																
11.																
12.																
13.																
14.																
15.																

Критерії оцінювання за рівнями:

- високий (дитина виконує дії самостійно) – **12–10;**
- достатній (дитина виконує дії самостійно, але іноді потребує допомоги дорослого) – **9–7;**
- середній (дитина виконує самостійно лише окремі дії, але здебільшого потребує допомоги дорослого) – **6–4;**
- низький (дитина виконує дії за допомогою дорослого) – **3–0.**

**Таблиця загальних показників рівня засвоєння вихованцями вимог
Базового компонента дошкільної освіти за освітніми лініями**

№ з/п	ПБ	Освітні лінії						
		«Особистість дитини»	«Дитина в соціумі»	«Дитина у природному довкіллі»	«Дитина у світі культури»	«Гра дитини»	«Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»	«Мовлення дитини»
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								
10.								
11.								
12.								
13.								
14.								
15.								

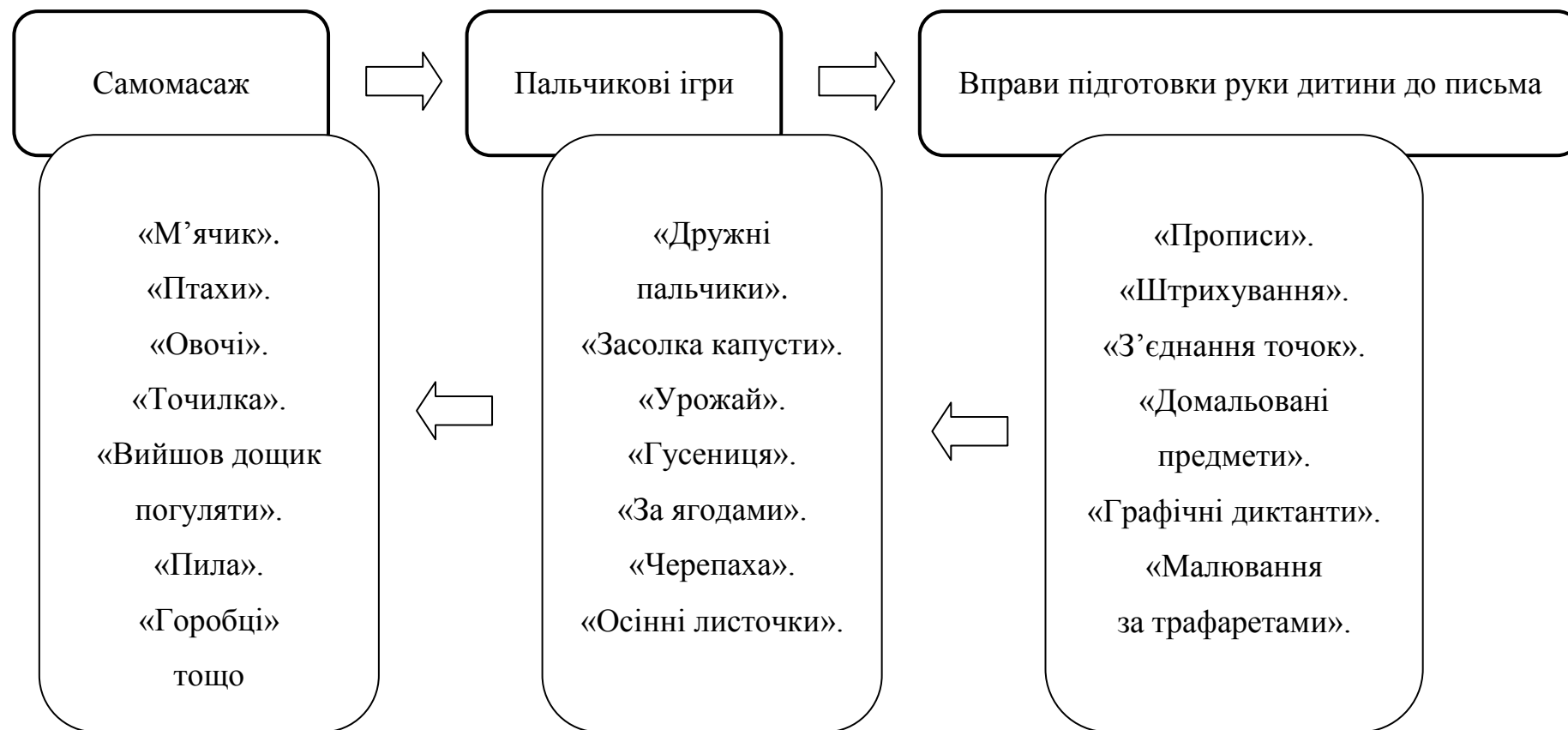

Рис. В.1. Структура комплексу вправ, спрямованого на підготовку руки до письма через розвиток дрібної моторики рук у старших дошкільників.

Навчальне видання

ПОНОМАРЬОВА Галина Федорівна
ХАРКІВСЬКА Алла Анатоліївна
ПЕТРИЧЕНКО Лариса Олексіївна
ШАПОРЕНКО Христина Андріївна
ПЄХАРЄВА Світлана Вікторівна
ЧАГОВЕЦЬ Алла Іванівна
БАЛЛА Людмила Володимирівна

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЯКОСТІ ОСВІТИ У
ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ**

Частина 4

Психолого-педагогічна діагностика дітей дошкільного віку

Навчально-методичний посібник

За загальною редакцією
професора Г. Ф. Пономарьової

Підп. до друку 14.09.17. Формат 60x84 1/16. Спосіб друку – ризографія.
Умов. друк. арк 22,1. Тираж 300 прим.
Ціна договірна.

Віддруковано ФОП Андреев К.В.
61166, Харків, вул. Серпова, 4